NOAH E. COTSEN LIBRARY OF
YIDDISH CHILDREN'S LITERATURE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02169

MONTOG

Moshe Kulbak

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

משה קולבאק

מאנטאג

(א קליינער ראָמאַן)

פאַרלאַג „קולטור-ליגע" וואַרשע

הילע געצייכנט פון י. גאָלדשלאַק

דרוק. „די וועלט״, ווארשע, נאָוואָליפּיע 7.

M. KULBAK — MONTOG
Wyd. „Kultur-Liga“, Warszawa 1926.
Druk. „Di Welt“ Warszawa Nowolipie 7

1

מרדכי מאַרקוס, ווי אַ מענטש

אין דער שטאָט דער רעוואָלוציאָנערער, האָט געלעבט אַ לערער אַ העברעאישער, אַ שטילער מענטש — מרדכי מאַרקוס. ער האָט געוואוינט אינם בוידים-שטיבל אויבן, איינער אַליין, און עס איז אים אָפטמאָל פאַרבליבן צייט אָפּצוזיצן די נעכט איבער דיקע ביכער ביז אין טאָג אַריין. דאָס האָט ער שטילערהייט נאָכגעטראַכט דעם גאַנג פון דער וועלט.

ביי אים אין צימער, אין אַ טונקעלן ווינקעלע, איז געשטאַנען אַ סאָפע אַן אַלטינקע און אַ חרובע; אויף איר דאָרטן פלעגט ער אָפליגן אָוונטן גאַנצע מיט אַ פּאַפּיראָסל אין מויל און חלומען פאַרשלאָפענערהייט און טיף אַריינטראַכטן, אַז צומאָל האָט ביי אים געקלונגען דער קאָפּ.

אין שטאָט האָט אים, דאַכט זיך, קיינער נישט געקענט, און אַפילו דער טאַטע זיינער האָט אים שוין אויך פאַרגעסן, דעריבער האָט ער געקאָנט לעבן רואיק אויפן בוידים און הנאה האָבן פון זיין טראַכטן. נאָר, ווי מע ווייס, האָט ער דאָך פאַרמאָגט אַ גוטע באַקאַנטע מיידל — פריילן גנעסיע, וואָס פלעגט אָפט אַרויפקומען צו אים און אָפּזיצן עטלעכע שעה, פּירנדיק אין דער שטיל אַן איידעלן שמועס. און מרדכי מאַרקוס, ווי מע ווייסט, פלעגט איר דעמאָלט אַרויסזאָגן די טיפסטע געדאַנקען זיינע.

ער האָט זיך איר אינגאַנצן אָנגעפאַרטרויט.

עס טרעפט, פֿריילן גנעסיע קומט אַריין צו אים אין בוידימל געלאַסן, אַ הויכע און אַ דאַרע, זי זאָגט דעם גוט־נאָוונט מיט אַ שמייכעלע און מרדכי מאַרקוס שפּרינגט שוין גלייך אויף, ער פֿירט איר צו צום טיש ביים פֿענסטער, און עס הויבט זיך טאַקע גלייך אָן זייער געשפּרעך דער איידעלער. פֿריילן גנעסיע זיצט אָנגעלענט אויפֿן טישעלע מיטן שירעמל אין האַנט, די פֿיס אין ווייסע זאָקן, און די שיך אירע אויף שטאַרק הויכע קנאַפּל האַלט זי פֿאַרבויגן, ווי אַ הונט דעם עק זיינעם, און זי האָרכט, זי האָרכט.

זי איז געווען פּונקט, ווי פֿון אַ בוך, פֿריילן גנעסיע.

מרדכי מאַרקוס רעדט איר אַרויס מיט פֿאַרגעניגן אַלדאָס דערהויבענע, נאָר אַז ער בלייבט דערנאָך אַליין, פֿאַרטראַכט ער זיך. און ס׳פֿאַרדריסט אים, וואָס ער האָט צופֿיל גערעדט. ער ציט זיך דעמאָלט אויס אויף דער קאַנאַפּע און טראַכט לאַנג און טראַכט אַריין שוין אויף אַזויפֿיל, אַז מען קאָן שוין אָנ־טאַפּן די געדאַנקען זיינע מיט די הענט.

און דעמאָלט איז מרדכי מאַרקוס געווען צופֿרידן.

ער האָט געהאַט אַ רגילות, מרדכי מאַרקוס, וואָס איז אים פֿאַרבליבן נאָך פֿון דער יוגנט אָן. אין אַ פֿראָסטן מאָנטאָג אַוועקזעצן זיך ביים פֿענסטערל אָנגעשפּאַרט אויף די הענט און אַראָפּקוקן אונטן צום גאַס אויף די אָרעמעלייט, וואָס גייען איבער די הייזער, און ער האָט זיי באַטראַכט, די בלייכע שלעפּער, מיט אַ מאָדנעם טויבן ציטער אין דער נשמה. אַזוי קוקט מען אַמאָל אויף די כּהנים אין בית־מדרש ווען זיי שטעלן זיך אויס צום דוכענען. ער האָט געזען, ווי מענטשן טוען שווייגעוודיק אַ הייליקע אַרבעט, וואָס ער איז צו דעם נאָך נישט דערוואַקסן.

ריינע אָרעמקייט איז אַ דערהויבונג — האָט ער גע־טראַכט.

און מרדכי מאַרקוס, אַרויסקוקנדיק פֿון זיין בוידימל אויף דער גאַס די רעוואָלוציאָנערע, האָט ליב בעקומען צוויי אַלטעטשקע פֿאַרוויקלטע אין פּאַטשיילעס מיט פֿאַרבונדענע

קניפּן אויף אהינטן, וואָס האָבן זיך יעדן מאָנטאָג און דאָ־נערשטאָג באַוויזן אויף די שוועלן פון די שטיבער, נידע־ריטשקע, ווי אַרויסגעוואָקסענע, קורצע בארעוויקעס, פון דער ערד. ער האָט זיי נאָכגעקוקט און עפּעס האָט ער נישט פאַר־שטאנען.

נישט פארשטאנען, וואָס אַלעמען איז עס אייגנטלעך גאַנץ קלאָר געווען.

און מרדכי מארקוס האָט שוין דערוויילע ווייטער גע־טראכט.

איינמאָל, אין אן אומרואיקן טאָג פאר דער שטאָט, ליגט ער אזוי איינגעגנורעט דאָרט אין בוידימל אונטער אן אלט בגד, חלומט אויף דער וואָר און ער דערהערט פּלוצלונג א שיסעריי.

עס קנאַלט מיט א לעבעדיקייט און מיט אן אָרדענונג אין דרויסן.

ער גייט צו צום פענסטערל, בויגט זיך אריבער צו דער גאס — עס איז קיינער נישטאָ, אָבער פון א טויער רוקט זיך ארויס צו־ביסלעך א קאָפּ א פאָרזיכטיקער און קוקט אין דער לענג פון דער גאס ארויס. מרדכי מארקוס פרעגט אים, דעם קאָפּ:

— פאני, וואָס שיסט עס, הא?

— כ׳ווייס, מען האָט אויסגעשאָסן — שיסט.

האָט ער דעמאָלט געזען צוצומאכן דאָס פענסטערל און באַשלאָסן נישט ארויסצוגיין גאָר א לענגערע צייט — אויפן בוידימל וועט זיין רואיק.

און פון דעמאָלט אָן איז ער שוין געזעסן, מרדכי מאר־קוס, אין שטוב. ער האָט זיך אליין אויפגעקאָכט טיי, געגעסן עס מיט ברויט און אריינגעקוקט דערביי אין א בוך אריין. שטענדיק איז אָבער געלעגן אָפן פאר אים אויפן טישעלע דאָס קליין תנ״ך איוב, וואו ער האָט אריינגעקוקט מיט די פּעטע אויגעלעך זיינע און ער האָט אָנגעקוואָלן:

— זיי האָבן אויפגעהויבן זייערע אויגן פונוווייטנס און

זיי האָבן אים נישט דערקענט, האָבן זיי אויפגעהויבן זייער שטים און זיי האָבן צעריסן יעדער מאַן זיין מאַנטל און זיי האָבן געוואָרפן אש אויף זייער קאָפּ צום הימל, און זיי זיינען געזעסן מיט אים אויף דער ערד — — — —

אָט אַזוי האָט ער דאָרטן אויפן בוידימל געלעבט אין רו און שטילע פריידן, מרדכי מאַרקוס.

2

דער גרויסער בער און די רעוואָלוציע

דער גרויסער בער איז היינטיקע נאכט געווען אומישנע אָנגעהאָנגען אויפן הימל.

די שטאָט די רעוואָלוציאָנערע, איז לאנג העכער געוואָרן און טיפער. די מאסע, וואָס האָט פול אָנגעשטאָפּט דעם מארק און דעם פּאראד־פּלאץ, האָט זיך אראָפּגערוקט נידעריקער אראָפּ אין די זייטיקע גאסן, ווי עס וואָלטן זיך ארויסגעשפרייט הענט און פיס פון עפּיס א פינסטערניש אין די גאסן אריין.

עס איז געווען שטיל.

דאָס קארגע שטערנליכט האָט באלויכטן אין דער מאסע פּלייצעס, צעפּאטלטע בערד פונם טרעגער־פּאריין, גראָבע וואָנצעס פון מעטאליסטן און הינטן ערגעץ צווישן מויערן — דעם מאָגערן נאָדל־פּאך.

פענער האָבן געווייט אין דער ריינער שטילקייט.

און זי איז געשטאַנען, די מאסע, א פּערטייעטע, שווער ארומגענומען מיט די גאסן פון שטאָט און זי האָט זיך צוגעהאָרכט.

א יונג פּרעסטל האָט געצויגן לער און אויסגעליידיקט ווי דער קאלטער געדאנק פון דער מאסע, וואָס האָט געטראכט הויל און אויסגעצויגן. שפּעטנע ווייסלען האָבן פון זייערע טיפע לעכער ארויסגעקוקט העט ווייט אין דער נאכט מיט

א פאַרבאָרגענער שטוינונג, און איין מענטש האָט אזוי געלעבט דעם אנדערן, איבערגעגאָסן זיך שטילערהייט זופּק אין דופּק און ארויסגעהוילט פון אינעווייניק, ווי פון א פאַרשאָטענער הייל.

א בונדיסט האָט זיך ארומגעבלאָנקעט, ער איז ארומגעלאָפן א פאַרשפּעטיקטער, צוגעלאָפן דאָ און צוגעלאָפן דאָרטן:

— וואו שטייט דער „בונד", חברים? וואו שטייט דער „בונד"?

און ער איז פאַרפאלן געוואָרן אין דער טונקלעניש. און איבער דעם איז געהאָנגען דער בער און מיט א קילן זילבערנעם פאָדים האָט ער אויסגעוועבט ריינע שטילקייט איבער דער פינסטערניש.

עס איז געשטאַנען מרדכי מארקוס צונויפגעדריקט אינם זומערדיקן מאנטעלע זיינעם און מיט א פאַרריסענעם קאָפּ נאָכגעקוקט דעם איידעלן גאנג פון די שטערן, און ער האָט געטראַכט, אז עס איז רואיק און אומרואיק אויף דער וועלט.

ביים וויַיטן עק מארק, ווייט, האָט א שטים עפּעס אויסגערופן,—

עס האָט זיך קוים א באַוועג געטאָן די מאסע און מיט אמאָל האָט עס ארויסגעשריען, ווי פון אונטער מצבות, עס האָט זיך איבערגעקערט דאָס הארץ און קיינער, קיינער האָט נישט געוואוסט, אז עס איז פּאַסירע:

ר ע וו אָ ל ו ץ י ע!

אין שטאָט איז תּחילת ערשט אריינגעקראָכן א געפּאַנצערטער אויטאָמאָביל, אריינגעשלעפּט זיך קאַלט און פּיסנטער, א פאַרזעעניש און געפּאָכעט מיט א רויט פענדעלע.

רייטער אין לאַפּטשעס זיינען אָנגעריטן אויף אויסגעמאָרעטע סקאָפּעס.

כינעזער.

פּאַסטעכער זיינען אָנגעקומען מיט ביקסן.

און אויבנאָן, אויף דער טריבונע, וואו ס'האָבן געברענט שטורקאַצן, איז שוין געשטאַנען אַ דאַרינקער מיט אַ שוואַרץ בערדעלע, אַ בלייכינקער אינדערנאַכט, און אויף גיך האָט ער דערקלערט זיין שטעלונג די רעוואָלוציאָנערע.
ס'האָט געגרויט אויף טאָג.

די מאסע האָט געגליווערט ארומגעהויכט מיט אַ דין פּרעסטעלע פון באַגינען. זי האָט געגלאָצט אַלץ אַהין צו דער טריבונע, וואו איצטער איז שוין געשטאַנען אַ נידעריקער, גלאַט-אַרומגעראַזירטער רעדנער אין גרויסע געראַמלטע ברילן. עס איז געשטאַנען דער רעדנער צו געקאָוועט, אָן קיין באַוועגונג, און זיין בלאַנקע שטים האָט עפּעס שטאַרק באַפוילן, וואָס זי, די מאסע, האָט תיכף באַשלאָסן צו געהאָרכן.
אַ ווינטעלע האָט געפּאַלבט די איבערגעהאָנגענע ברייטע פּענער איבערן פּלאַץ, ס'האָבן זיך אַרויסגערוקט שטיבער, וואָס האָבן געטראָגן אויף זיך פּלאַקאַטן פון אָנגעצונדענע שטעט. שטוב אויף שטוב. און אין גרוי פון פּאַרטאָג האָט דער פייערקעוודיקער רויט פון אומעטום צעמישט די רו און די וועלט און עפּעס טיף געשראָקן, ווי מיט פאַרגאָסענעם בלוט:
ר ע וו אָ ל ו צ י ע!

מרדכי מאַרקוס דער רעוואָלוציאָנער איז אוועקגעשלעפּט געוואָרן אין געדרענג פון דער פּאַרטיי זיינער. ער איז אוועק פּאַמעלעך מיט דער באַרגיקער גאַס אויף אַראָפּ, אָפּגעשטעלט זיך געקוקט פאַרקלערט און איינגעזאַפּט אין זיך די קאַלטע גרויקייט פון אָט דעם מאָדנעם אויפגאַנג אויף טאָג. עס האָט זיך געטראַכט אין אים עפּעס זייער וויכטיקס, נאָר ער האָט נישט געוואוסט וואָס.
פונדערווייטנס האָט זיך אַרויסגעזען פונם נעפּל דער אַראָפּהאַנג פון באַרג, וואָס שוין הינטערן שטאָט. איינציקע אַרבעטער מיט אויפגעשטעלטע קעלנערלעך זיינען איבערגע-

לאָפן די גאַס איילנדיק אַ היים. און דאָרטן אונטן ביים טיר פון יידישן ד״ר ביקשקאָווסקי איז פון פערד וואוילייינגעריש אַראָפּגעשפּרונגען אַ רייטער, מסתמא מישע, ביטשקאָווסקיס זון, וואָס איז צוריקגעקומען מיט דער רויטער אַרמײַ. פון מאַרק האָבן זיך דערטראָגן שטיקלעך אָפּגעזונגענע לידער: עס טוט זיך דאָרטן אויך עפּעס וויכטיקס, און דאָך איז געווען מאָדנע אומהיימלעך אויף אָט דער אָפּגעוואָרפענער גאַס.

ער האָט שוין איילַיקער אוועקגעשפּרייזט דאָרטן אַראָפּ־צו. ער איז אַריבערגעגאַנגען דאָס קליינע בריקל, וואָס האָט פּוסט אָפּגעהילכט די טריט זיינע, און מיט די פעלדער פּאַר־נומען זיך אַהין אין אַ זייט, צו דעם אַראָפּהאַנג פון באַרג. גראָבע וואָנצן פון מעטאַליסטן האָבן זיך געטראָגן פאַר די אויגן עפּעס אַזוי, ווי די צוגעפרוירענע שפּערלען, וואָס זיינען איצט אַרויסגעפלויגן פאַמעלעכדיקע פון די נעסטן.

און נידעריק איבערן קאָפּ האָבן געבלאַנקט שווערע, אָפּ־געשליפענע שטערן.

ער איז געזעסן אַליין אויבן אויפן באַרג אָנגעלענט אָן אַ שטיין מיט זיינע רויטע הענט, און ער האָט געקוקט שטיל און פאַרטייעט. ער האָט שווער געטראַכט. דורכגעמאַכט עפּעס אַ ווייטן וועג, נישט האָבנדיק קיין געדאַנק אין קאָפּ. עפּעס אַ טונקלקייט האָט געדריקט, וואָס האָט זיך געוואָלט אויפלעזן. ער האָט זיך אויפגעהויבן און מיטאַמאָל האָט אים אויסגע־דאַכט, אַז דער דאָזיקער אַריבערגעבויגענער באַרג האָט זיך אַרויסגערוקט ווייט אַרויס אין אַ ריינער וועלט, וואו מענטשן זיינען שוין נישטאָ. עס שוועבט דאָרטן אַרום דער געדאַנק זיינער, וואָס האָט שוין דעם קערפּער נישט, ער זאַפּט אין זיך איין דעם גאַנצן אַל אַרום און קוקט, קוקט נישט נאָר מיט די אויגן, נאָר מיט דעם שיינענדן קריסטאַל פון דער נשמה. ער קוקט אויף דעם גרויסן בער אין הימל.

און בעת מרדכי מאַרקוס איז נאָכדעם אַראָפּ פון באַרג

איז שוין פאר אים קלאָר געוואָרן אָט די טונקלעניש, וואָס האָט זיך געהאט אריינגעוועבט א האָריקע אין דער נשמה זיינער.

ער האָט עפּעס, עפּעס פארשטאנען.

מיט א לייכטן טראָט, צעפּעדערט איז ער געגאנגען אדורך די גאסן און פארקירעוועט ארויפצו צום שולהויף, דאָרטן, וואו עס איז געשטאנען דער הקדש פאר די אָרעמעלייט. ער איז אריין אהין באגיינען מיט א נייער בשורה, וואָס קיינער האָט, דאכט זיך, נישט פארשטאנען, אָבער מען האָט אים אין הקדש אויפגענומען, ווי אן אייגענעם.

אזוי האָט מען נאָכדעם דערציילט.

ער איז דאָרטן אָפּגעוועזן צווישן די אָרעמעלייט עטלעכע טעג כסדר און גערעט צו זיי נאָכאנאנד, ווי פון א פיבער, און די אָרעמעלייט האָבן זיך געקליבן רעדעלווייז ארום אים, מען האָט אים לאנג אויסגעהאָרכט און קיינער האָט אים נישט געענטפערט. א מאָדנע זאך, נאָר עס איז באוואוסט, אז מרדכי מארקוס האָט דעמאָלט געלייקנט אין מענטשן, ער האָט גע-לעסטערט די געזעלשאפט און ער האָט ביטער אָפּגעלאכט פון דעם טאָג שבת און דערביי האָט ער אָבער שטארק געלויבט דעם פּראָסטן טאָג מאָנטאָג, ווען די אָרעמעלייט גייען איבער די הייזער.

3

ר׳ יודע

די שטאָט האָט זיך אָפּגעשטעלט, ווי אַ זייגער, וואָס מען האָט אים פאַרזעץ און ער איז אויסגעגאַנגען. ס׳האָט געטריפט אַ קרומער, לאַנגער רעגנדל און די גראָבע וואָלקנס, קנוליק אָנגעבלאָזענע, זיינען געהאָנגען פּאַזע די מויערן אַזוי, אַז דעם הימל אויבן איז שוין בכלל נישט געווען צום זען.

אַ ייד איז געשטאַנען האַרט צוגעקלעפּט צו אַ וואַנט און עס איז געווען אויף אים רחמנות, ס׳האָט אויסגעדאַכט: ער וועט שוין אַזוי אָפּשטיין דעם גאַנצן לעבן זיינעם.

טיף עובר בטל איז אַרומגעגאַנגען דער קליינבירגער. ער איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ פאַרקאַטשערטער הויז, מיט אַ פאַררוקטן קאַפּעלושל און געפּאַכעט מיט אַ שטעקעלע, מיט אַ שטעקעלע... און דאָס אויג פון׳ם רעווקאָם האָט אויף אים געקוקט פאַרזיכטיק און בייז.

אין די קילע טעג האָבן געבליוערט די צלמים און די הויכע טורעמס פון שטאָט מיט אַ מאָדנעם נאַקעטן גלייכגילט, און זיי האָבן געטענהעט, אַז עס איז זיי שוין אַלצאיינס און וואָס עס זאָל שוין נישט פאָרקומען — וועט עס נישט אָנקומען פאַר זיי אומגעריכט.

פון די טעלעגראַפנדראָטן, אַנטקעגנאיבער דער ריי קלייטן, איז אַראָפּגעהאָנגען אַ געפּגרטע קאַץ מיטן קאָפּ אַראָפּ,

אן אָפּגעקראָכענע פון די רעגנס, און קיינער פון די בירגער האָט זיך נישט געפונען אין מארק אראָפּצוהייבן איר, די נבלה.

קליינע אָפּטיילונגען סאָלדאטן, גרויע, זיינען אדורכגע־באנגען פון צייט צו צייט מיט א רעוואָלוציאָנערן טריט אראָפּ־צו אין די קאזארמעס זייערע אריין.

עס איז געשטאנען איין קלייט אָפן. ר׳ יודע, דאָס מאָגער קרעמערל פון באקאליי, איז געזעסן אין דער קלייט און א פארטערכעטער געדרעמלט אין איר ביים סאמע גאניק. אינעווייניק אין דער הויכער אויסגעמעליקטער קראָם האָט זיך געבויגן א שווער זעקל האָבער אויף א דערהייבונג, און אויף דער פּאָליצע — א סלאָי א שטארק באארבעטער פון פליגן, מיט קאָנפעקט פון פאר דער מלחמה.

עס איז די לעצטע צייט צוגעגאנגען שוואך די לייזונג ביי ר׳ יודען אין געשעפט זיינעם, נאָר ער, יודע, איז ניט דער מענטש, וואָס יאָגט זיך נאָך פרנסה, און עס קימערט אים ניט.

א קליין מיידעלע לויפט, לויפט אריבער דעם מארק באָר־וועס און מיט א צעפּעלע א דיבינקעס, זי לויפט גלייך צו אים אין געשעפט זיינעם אריין און זי בעט ביי אים אויף אויף א דיבינקן קולעכל:

— גיט מיר פאר א קערענקע א צוקערקע, אָבער ניט קיין פארדאָסטע.

נאָר אצינד וועט זיך ר׳ יודע ניט אויפהייבן.

בעת ער קלייבט זיך אָפּצורופן וויל ער ניט. ער בא־קוקט דאָס מיידעלע פון א זייט. ער קראצט זיך אויס און הייסט איר קומען אפשר, אפשר אן אנדערש מאָל.

נאָר אז ס׳מיידעלע שטייט צו, ווערט ער שוין דעמאלט בייז:

— אַ מיידעלע טאָר נישט עסן קיין קאָנפעקטן!.. און עס איז א שאָד דאָס געלד!.. פע, מיידעלע, מיאוס... און ער בלייבט

זיצן אזוי אויף זיין קלעצעלע פארטערכעט אן ארבל אין אן ארבל, ער טראכט וועגן דער שלעכטער רגילות זיינער צו זיצן אין קלייט און עס קומט אים אויס, שוין האלב-דרעמלענדיק, אז די קלייט זיינע פארבייט עס אים די פארשטארבענע ווייב, וואס איז אים אוועק פון דער וועלט שוין מיט א יאר דרייסיק צוריק.

דאס לאנגע רענגדל, וואס האט זיך אנגעקליבן ביי אים אין צעקנאדערטן היטל, האט איצט גענומען אראפרינען אויפן דינעם נעזל זיינעם און אין דעם פארבלאטיקטן בערדעלע אריין, וואס איז צוזאמענגעשטעלט געווארן פון עטלעכע בלאנדע האר.

ער זיצט און קוקט פארשלאפענערהייט אויף דער שטאט, די איבערגעדעקטע מיט דעם אנגעלאדענעם צודעק פון וואלקנס ווי א פירעקווודיק קעסטל אן אן ארויסגאנג, וואו עס גייען ארום שטילע מענטשן אויף לאנגע אויסגעהונגערטע פיס.

ער איז געזעסן, געזעסן ר׳ יודע און ער איז שוין אזוי טיף איינגעשלאפן.

דער טאג האט זיך געזעצט.

די שטאט איז שוין א מרהשחורה׳דיקע אזא אריין אין דער נאכט, און ר׳ יודע איז נאך געשלאפן. עס איז פארבייגעגאנגען אן אפגעסערכעטער סאלדאט, אן אן אויער, ווי א הונד א געשלאגענער. ער האט זיך אפגעשטעלט, באקוקט דאס קרעמל און אריינגעשפיגן אים אין קאלנער אריין.

ר׳ יודע האט זיך דעמאלט אויפגעטשוכעט, אויסגעקראצט זיך און צוריק איינגעשלאפן.

און ערשט שפעט אין אוונט האט ער דערהערט קולות אין מארק. איינער מיט גרויסע הענט האט אים געהאלטן פאר די שווארצע לעצלעך און געטרייסלט. ער האט זיך אויפגעכאפט. אויפן גאס אין דער טונקלעניש איז געשטאנען א געזעמל מענטשן. א בלייכער יונגערמאן, ארומגערינגלט פון סאלדאטן, האט געקוקט אויף אים, אויף ר׳ יודען און עפעס

נאָכאנאנד האָט ער גערעדט צו אים, אָנווייזנדיק מיט דער האנט אויף אראָפּצו.

— ווער איז ער, הא? — האָט א פרעג געטאָן ר׳ יודע.

— אייער זון מרדכי, גאָט איז מיט אייך!

— איז וואָס?

— איז גאָרנישט. מען פירט אים תּפיסה.

— אזוי? פשא... מרדכי, נאכמאָל פירט מען עס דייד אין תּפיסה? הא? — —

נאָר מרדכי מארקוס איז שוין דערווייל און וואָס ווען געווען לאַנג אַוועקגעפירט פונם מאַרק. ר׳ יודע האָט שוין אומזיסט ארויסגעקוקט אויף דעם ליידיקן אָרט, וואו ער איז פריער געשטאנען. אויף ר׳ יודעס שאלה האָט געענטפערט א פרעמדער ייד, וואָס איז געוואָרן מאָדנע אויפגעבראכט:

— איר זייט א קרעמערל א שטייגער, ר׳ ייד:

אזוי האָט ער געזאָגט, דער ייד, אויסגעשפיגן און איז אוועקגעגאַנגען. און עס איז נאָכדעם געוואָרן ווידער שטיל אין מארק. גרוי און וויסט און מיטוואָכדיק. ר׳ יודע האָט אויסגעקוקט אויף א מענטשן, נאָר קיינער א לעבעדיקער האָט זיך נישט געזען אין מארק.

ערשט נאָכדעם האָט זיך באוויזן פון אראָפּצו א שווארץ שטרויען היטעלע און באלד — א שירעמל און א פּאָר ווייסע זאָקן אין שווארצע שיך.

פריילן גנעסיע, איז עס אין מיטן נאכט ארויסגעלאָפן זען עפּעס, וואָס צום טאָן.

4
סטעסיע און גנעסיע

די צווײ אלטעטשקע, וואָס מרדכי מארקוס זיצענדיק בײ זיך אין בוידימל און קוקנדיק אדורכן פענסטערל האָט זיך פארקוקט אויף זײ.

צווײ אלטעטשקע, צווײ פעלדמעסטערקעס — סטעסיע און גנעסיע (אן אנדער גנעסיע), פארוויקעלטע אין פאטשײלעס, מיט פארבונדענע קניפּן אויף הינטן און מיט פנימלעך דארינקע, פון וועלכע עס שטארטשען אַפּ קלײנינקע קארטאָפל נעזעלעך אלטעטשקע, אָנגעטאָנענע אין שפּאקולן מיט די שטריקעלעך פארצויגן אויף א הינטער די אויערלעך.

צווײ תהלים זאָגערקעס, סטעסיע און גנעסיע, גרויע ווי הינדעלעך, וואָס גײען איבער די הײזער יעדן מאָנטאָג.

צווײ, וואָס זיצן שטילינקע בײ די שוועלן און מיט די אײנגעפאלענע מײלכעלעך שילטן זײ און בענטשן זײ.

סטעסיע און גנעסיע וואוינען אין דעם טהרה-שטיבל אויפן בית-עולם, דאָרט קוקן זײ טאָג אויף טאָג אדורכן פענסטערל, ווי א פײגעלע פליט און ווי א גרעזעל גײט אויף.

און בײנאכט שלאָפן זײ; סטעסיע — אויפן אויוון, גנעסיע — אויפן טאַפּטשאַן, צוגעדעקט מיט א פעלצעלע און מיט א טיכעלע.

און זײ שעפטשען פון שלאָף, און זײ ליגן, און זײ ליגן, ווי צווײ ליכט וועקסענע.

און אין מיטן דער נאכט טשוכעט זיך אמאָל אויף סטעסיע, זי רייבט אויס די טרוקענע שפּעלטעלעך — די אויגע־לעך און זי פרעגט:

— גנעסיע, גנעסיע, די שלאָפסט?

ענטפערט גנעסיע:

— ניין. און דו, סטעסיע?

— אויך נישט.

קריכן זיי אראָפּ פון די לעזשאנקעס, גיסן אָפּ נעגל־וואסער. פאַרבינדן זיך און פארקניפּן זיך, און נעמען ארויס פּאוואָלינקע דעם טויטן פאָדים פונם קאסטן.

דענסטמאָל עפענען זיי די נידעריקע, שווערע טיר פונם טהרה־שטיבל און זיי קומען ארויס אויפן פעלד.

אָ, שטערנדלעך לייכטן.

עס נעמט סטעסיע ביים ברעג פון פאָדים און גייט פאָרויס. ווייט, און גנעסיע האלט דעם קנויל הינטער איר, וויקלט פון אים און ווּיקלט פון אים, און אָט אזוי טוען זיי פעלדמעסטן.

אָט אזוי.

עס ציט זיך דער ווייסער פאָדים אין דער פינסטער, ער קנוילט זיך און בלאָזט זיך אויף פונם ווינט. וואָס בלאָזט, ער קייקלט זיך אַרויף אויף אינדערהויך לענגער און לענגער, אזש ער פארוויקלט די צלמים און די הויכע טורעמס פון שטאָט. ער פארשפּינט די שטערנדלעך. און ער שפּינט, און וועבט, און פארשפּינט אזוי די גאנצע שטאָט ארום מיט א טויטן פאָדים.

5

דער פֿאַרדאַרטער בוטשאַן

אינדערפרי האָבן זיך אויסגעבלייכט דאָרטן אויפן באַרגיקן מאַרק, וואָס פירט צום אַראָפּצו, די צוויי ווייסע זאָקן און די שווארצע הויכגעקנאפּלטע שיך, וואָס האָבן גאָר שטארק געפּלאָנטערט, געוואָרפן מיט די זוילן אויף אַרויף און דער שירעמל האָט זיי אונטערגעשטופּט, פריילן גנעסיע. אין שתדלנות איז זי געגאנגען, די פריילן גנעסיע, צו דעם אלטן ד״ר ביטשקאָווסקי, דעם בכבודיקן „מענטש” פון די „געוועזענע”, וואָס איז אן אלטער פריינד מאַרקוסעס (מאַרקוס איז דאָס געווען דער לערער פונם טעכטערל זיינעם). פריילן גנעסיע האָט געטומלט.

אַן אלטער באַדינער האָט איר געעפנט די טיר, נאָר ווייבאלד עס איז אן ענין א פּריוואַטער, האָט ער זי געבעטן, נישקשה, צו ווארטן.

פריילן גנעסיע מיטן שירעמל אין האַנט האָט זיך אַראָפּגעזעצט אויפגעבראַכט, אקוראַט אנטקעגן א זונען-אונטערגאַנג א שטילן וואסערל, וואָס איז געהאָנגען אויפן וואַנט, „שקיעה” האָט עס געהייסן. אין די אינעווייניקסטע חדרים האָט געשפּילט א פּייפּיאָל און מען האָט געלאַכט דאָרטן אינעווייניק.

ווער האָט עס געקאָנט לאַכן אין די גרויע, טונקעלע שטיבן פונם אלטן דאָקטאָר?

דאָס שפּילן האָט זיך אָבער תּיכּף דערנענטערט, צוגעגאנגען נאָענט-נאָענט ביז צום טיר. עס איז אריין ער אליין, דער דאָקטאָר, א בייכיקער, א קורצזיכטיקער, מיט א קורצער געלבער באָרד שפּילנדיק אויף דעם פּייפיאָל זיינעם און צובויגנדיק מיטן קאָפּ צום טאַקט צו. ער איז צוגעקומען צו דער פריילן גנעסיע:

— וואָס גוטס, הא?

פריילן גנעסיע איז אויפגעשטאַנען:

— כ'בין א נאָענטע באקאנטע מארקוסעס.

— א חתן איירער, וואָס?

— ניין, א באקאנטער, הער דאָקטאָר. דערלויבט, ס'האָט געשען ס'גרויס אומגליק. ס'ווערט באשולדיקט מארקוס אין אַגיטאציע. אָ, ער ווערט דערקלערט פאר דעם אָנפירער פון די אָרעמעלייט אין שטאָט!!

— דער אָנפירער פון וועמען? — האָט איר דער דאָקטאָר אריינגעקוקט קורצזיכטיק אין פּנים אַריין.

— פון די אָרעמעלייט.

— אזוי' גאָר?

— יאָ,

דער דאָקטאָר האָט מיט א ברייטן מויל, אריינגעשמייכלט אין דעם פּייפיאָל זיינעם:

— אוּ א וו א, א חברה-מאן! —

— מיר זיינען גאָר אליין סימפּאטיקער פון דער קאָמוניסטישער אידעע. (זי און מרדכי מארקוס). אמת, ס'האָט אים נישט דערלויבט זיין וועלט-אנשויאונג אָנצונעמען די פּארטיי-פּראָגראם אינגאנצן. אָבער וואו איז פרייהייט פון וואָרט? גלייכקייט? ברידערלעכקייט? — דער גרויסער לאָזונג פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציע, וואָס האָט באפליגלט דעם גייסט פון אלע פּאָרשריטלעכע מענער, אָנהויבנדיק פון רוססא, וואָלטער און ענדיקנדיק מיט דעם גרויסן לעוו טאָלסטאָי, וואָס איז, לויט איר מיינונג, דער באדייטנסטער קינסטלער פון אונזער צייט?

— זייער ריכטיק, נו?

נאָר מיט אַמאָל האָט דערפילט פריילן גנעסיע, אַז נישט זי האָט עס געפלוידערט. זי האָט אייגנטלעך, געוואָלט זאָגן עפּעס אנדערש. עס האָט פון איר נישט ווילנדיק ארויסגערעדט. זי האָט זיך דערפילט אומגליקלעך, איז רויט געוואָרן און צו־ליב דעם טאקע האָט זי זיך שוין פארלאָרן איינגאגצן:

— לייענט די „געטליכע קאָמעדיע״, וואָס איז אָנגע־שריבן געוואָרן דורך דער לייכטער האנט פונם געניאלן איטא־ליענער. לייענט קאַלדעראָן, ראסין. לייענט דעם געטליכן שעקספּיר — די פרייהייטס־אידעע איז געווען די קרוין און דער גרונט פון זייער שאפן. אָ, נאָר אין לאנד פון אונזער פּושקין — — —

— איר וועט ענדיקן? — האָט געפרעגט דער דאָקטאָר.

און פריילן גנעסיע האָט אָפּגעהאקט, זי האָט זיך שיר נישט פונאנדערגעוויינט. און גראָד איצט האָט זיך אריינ־געטראָגן פון צווייטן צימער א קיילעכדיקער געלעכטער. דער דאָקטאָר האָט א קוק געטאָן אויף איר בייז און פון א זייט, נאָר אז ער האָט גוט דערזען, האָט ער איר שוין גענומען בארואיקן:

— ס'מאַכט נישט אויס, געוואָלט זיך מסתמא אויס־פייגען?... עס טרעפט...

און ער האָט עטלעכע מאָל דורכגעשפּאַצירט איבערן צימער, אַ טראַכט געטאָן און דער נאָך האָט ער געעפנט פאַר איר די טיר אין די אינעווייניקסטע חדרים אריין, זי איז אריין אין א האלב טונקעלן עס־צימער, וואו ס'האָט געטראָגן מיט רפואות, ביי די ווענט אויפן דיל זיינען געשטאנען פאר־שטויבטע בילדער אין שווערע ראמען, פאָרטירן ארומגעכאפּט פון געשטיקטע פרענז האָבן זיך געטינקט אין שטויב.

ארויסגעצויגענע שופלאָדן.

אויף די שטולן — נאָטן צעוואָרפענע.

ביים ווייסן אויוועלע איז געשטאנען א שטילער און א פערטייעטער — דער אָפּגעסערכעטער סאָלדאט. דער אייגענער

סאָלדאט, וואָס פלעגט פון צייט צו צייט גיין צו ר׳ יו ע דעם באַקאַליי קרעמערל און פלעגט אים, דעם פארשלאָפענעם, שפּייען אין קאָלנער אריין. מען האָט טאקע גערעדט אין שטאָט, אז ביטשקאָווסקיס עלטערער זון איז פון דער מלחמה געריוט געוואָרן.

ביים קלאוויר איז געזעסען דאָס קליינע קרענקלעכע טעכטערל דעם דאָקטערס, זי האָט געקליבן עפּעס פארטיפט אויף די קלאווישן און האָט זיך אפילו נישט אומגעקוקט אויף די אריינגעקומענע.

און מישע, דער יינגערער זון ביטשקאָווסקיס, אין א סאָלדאטישן גרויען העמדל, פריש ארומגעוואשן און פארקעמט, איז ביים טיש געזעסן און געטרונקען קאווע, און דערביי גע־חכמהט זיך מיט א יונג־מיידל, א פּולינקע, א קיילעכדיקע גוט שוואַרצגעשוירענע האָר, וואָס איז האלב געלעגען אויפן דיוואן, די פיס אונטער זיך, און זי האָט עס געלאכט נישט אויפהערנדיק.

דער דאָקטאָר האָט פאָרגעשטעלט פאַר זיי די פריילין גנעסיע, וואָס איז געשטאנען אין מיט שטוב א פארלוירענע מיט רויטע פלעקן אויף די באקן, און נאָך נישט געהאט אפילו באנומען, צו וועמען זי דאַרף זיך דאָ אייגנטלעך ווענדן. ער האָט זיך געמיט דער דאָקטאָר און מיט דעם פייפיאָל אין האנט איבערגעגעבן מישען די בקשה אירע. מישע האָט זיך פלוצלונג פונאנדערגעלאכט (נישט פון גניעסען, נישט פון גניעסען!). דער דאָקטאָר האָט אים דענסטמאָל אָנגעהויבן קלאפּן איבערן פלייצע.

— מיין פריינד, מיין פריינד, עס זיצן שוין דאָרטן אין אייערע קאַנצעלאַריעס רויטע חמורים. איינע און איינע. און ער האָט זיך אויסגעקירעוועט און איז צוגעגאנגען צום קלאַוויר, וואו ליענאָטשקע האָט שוין אומגעדולדיק געווארט אויף אים מיטן שפּילן. ער האָט איר צוגעשמייכלט, און ווי ער וואָלט זיך פלוצלונג דערמאָנט, גענומען אויף גיך אראָפּזוכן פון די שטולן די פונאנדערגעוואָרפענע נאָטן.

זיי האָבן געקוקט אויף אים אַלע און געשוויגן.

— ווען מיר אויפשפּילן אַזעס טויט, יאָ ליענאָטשקע? —

ליענאָטשקע האָט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ, און דער דאָקטאָר האָט זיך אַזוי ברייט פאַרנומען דאָרטן ביים זייט קלאַוויר, ווי די פריילן גנעסיע וואָלט שוין דאָ אין צימער איבערהויפּט נישט עקסיסטירט: עס האָט נישט געדויערט, און ער האָט שוין אַראָפּגעצויגן די דיקע ווייסע אַריבער די אויגן, אויסגעשטעלט דעם בויך מיט דער שווערער קייט, וואָס האָט זיך אויף אים געבאָמבעלט, און שטיל אַזוי, ציכטיק אָפּגעשפּילט אויף דעם לאַנגן, ווייסן פּייפּיאָל א פולע גאמע, ער איז ווייזט אויס, פאַרבליבן פון דער כלי זיינער צופרידן.

מישע האָט זיך אויפגעהויבן, פאַרוקט די העמדל אויף אַרונטער דעם לעדער-גורט און עפּעס אַזוי מאָדנע רואיק א פרעג געטאָן, געווענדט דאַכט זיך צו איר, צו דער פריילן גנעסיע:

— איז ווי אַזוי איז עס געשען פּלוצלונג? ער איז דאָך אַזא שטילער הא?

זי האָט נאָר אומרואיק געצוקט מיט די אַקסלען.

— און וואו זיצט ער?

אָט דאָ זיינען די ניין מאָס רייד צוריק אַריין אין דער אומגליקלעכער פריילן גנעסיע און זי האָט אָנגעהויבן:

— ביי דעם פאַל פּאַסט צו זאָגן, אַז די באַהאַנדלונג פון דער איינציקער פּערזאָן אין אונזער רוסלאַנד האָט איבערגעשטייגט אין איר באַרבאַריזם דעם פינסטערן מיטלאַלטער, ווען דער קלער מיט זיין טרוקענער סכאָלאַסטיק האָט באַהערשט די מוחות, דערלויבט, פיל געערטער חבר, די דיקטאַטור פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי שטייגט שוין אַריבער אין איר תקיפות די צייטן פון די רוימישער צעזאַרן.

— הערט אויף, ער ליינט נישט קיין ביכער, הערט אויף!

— האָט זיך גענומען בעטן דער דאָקטאָר און דער אָפּגעסערבעטער סאָלדאַט, וואָס האָט זיך די גאַנצע צייט פאַרהאַלטן רואיק, האָט זיך אומגעקוקט אויף דער פריילן גנעסיע און אויס-

געשטעלט א פאר מוטנע אויגן. ער איז מיטברייטע טריט אוועק, עפּעס א מרוק געטאָן אונטערן נאָז, אויסגעשפּיגן און איז ארויס, ארויס א בייזער פון צימער.

ביי דער פריילן האָט זיך אָפּגעשטעלט דער דופּק, און מישע האָט זיך אויסגקירוועט צו אים, ער האָט לאנג נאָכגעקוקט אויף דער צוגעמאכטער טיר א הינטער אים, אינם טאַשנביכעלע האָט ער גענומען ארייגשרייבן די אדרעסן אלע, וואָס זי האָט אים אָנגעגעבן און, ווייזט אויס, באשלאָסן טאקע וואָס גיכער ארויסצובאגלייטן איר פון דער שטוב ארויס: און זי, די פּערצייטיקע פריילן גנעסיע, די אומבאהאָלפענע, איז געזעסן און האָט זיך אליין אנגעקלאָגט, וואָס זי שטעלט זיך אַרויס אזוי נאריש פאר מענטשן. אייגנטלעך וויל זי דאָך קלאָר און פּשוט אויסדריקן נאָר דעם פראָטעסט אירן, און פאַרוואָס קומט עס אַרויס מיטאמאָל אַזוי ווילד? הא? און דאָ האָט מען שוין געשפּילט אזעס טויט. ליענאָטשקע איז געזעסן עפּעס מיאוס אריבערגעבוגן איבערן קלאוויר. דער פריילן גנעסיע איז עס תיכף אופגעפאַלן, און זי האָט א טראכט געטאָן: פונדעסטוועגן לאכט מען נישט.

דער דאָקטאָר האָט געגלעט דעם פייפיאָל זיינעם, ווי א סאמעט, און ער האָט אויך, נישט ווי ס׳איז אָנגענומען, צו געהאָפּקעט צו איעדן טאקט, און דערביי האָט זיך זיין פּנים געמינעט אין קרומע העויות אויך אזש צום לאכן. אָבער דערפאר, דערפאר איז ארויסגעקומען די מעלאָדיע זייערע באמת אזוי ריין און ווייך און דורכזיכטיק — — — — — —

— — ווי, ווי. עס האָבן זיך איר באוויזן טרערן אין די אויגן. דאָס שפּילן האָט איר ווי געטאָן, ווי געטאָן און די פריילן גנעסיע האָט געוויינט.

זי וויינט שוין, וואָרום באשיינפּערלעך זעט מען, אַז עס שטארבט אַ מענטש דאָרטן אינם געזאנג, און ער ווייסט עס נישט. און קיינער זאָגט עס אים נישט. און אָט הערט זיך שוין יענע געלייטערטע שטילקייט, וואָס פארן טויט — — — — — — ווי, ווי.

— וואָס איז טויט, הער דאָקטאָר? און וואָס איז לעבן?...

דער דאָקטאָר קוקט אויף איר דורך א שפּעלטעלע פונם אויג. ער האָט מסתּמא פאַרהערט איר פראַגע, אָדער ער לאַכט איר שוין ווידער אויס, וואָס זי וויל זיך אויספּיינען. סוף כּל סוף איז איר שוין אַלצאיינס. בעת מען שטייט אָט ביים עק-סטען ראַנד, וואו עס ענדיגט זיך די ערד און עס פאַנגט אָן דער הייליקער קריסטאַל - זיינען דאָ אַלע גלייך. אָט איז זי אוועקגעגאַנגען, אַזע, אַן איינגעבויגענע מיט אַן אַלכּאָוון שטע-קעלע אין האַנט איבער די קריסטאַלענע פעלדער און עס האָט זיך פלוצלונג אָפּגעטאָן פון איר די ערד, ווי אַ שאַלעכטס. זי האָט זיך אויסגעמישט אין דער העלער ריינקייט, אַזע. — — —

און עס איז גאָרנישט אַזוי שלעכט צו שטאַרבן אויף דער וועלט. — — —

— — — קיינער האָט זיך נישט געזען אין דער ווייסער גאַס. פריילן גנעסיע איז אַראָפּ פונם גאַניקל. קאַשטאַנען האָבן דורכנאַכט אַרויסגעשאָסן די ראָזע לייכטערלעך, וואָס האָבן איצט געגליווערט אין שטאַרקער ליכט. דער הימל האָט בלוי געבלאַנקט אינגאַנצן אַדורכגעטרונקען פון דער זון. פריילן גנעסיע האָט שטיל-שטיל אוועקגעפּלאָנטערט מיט די ווייס-שוואַרצע פיס זירע אויף דעם אַרויפצו.

נאָר דאָ ביים טויער האָט זי זיך שוין תּיכּף אָפּגעהאַלטן.

עס איז געשטאַנען דער אָפּגעסערכעטער סאָלדאַט פּויל אַזוי, און תּמעוואַטע אַזוי און ער האָט געקוקט אויף איר. אונטערן הויט איז עפּעס מאָדנע קאַלט געוואָרן, נאָר זי האָט זיך נישט אומגעקוקט און איז אַראָפּ פונם טראָטואַר. דער סאָלדאַט איז צו איר צוגעגאַנגען גלאַט אַזוי. און מיטאַמאָל האָט ער זי אַ כאַפּ געגעבן אונטער די אָרעמס און אַ שלעפּ געטאָן אַ צעטומלטע אין הויף אַריין. פריילן גנעסיע האָט

ארויסגעלאָזן א קאַלטן, ווילדן געשריי, ווי פון א קאַטשקע:
ער האָט איר א צעפּאַטלטע צוגעשלעפּט צו די קראָפּעווע קוסטעס, דאָרטן אין ווינקל הויף. און מיט דעם קראָפּעווע געוומען קאַטעוועו און שמייסן אויף דעם פאַרקאַטשערטן אונטערלייב.
עס האָט זיך שרעקלעך געצאַפּלט אין זיינע הענט דער פאַרמעטענער, צעקנייטשטער קערפּער מיט די אַלטע פּאָדעש-קעס אויף די פיס, וואָס האָבן זיך געוואָרפן אין אומאָרדנונג, ווי לאָפּעטעס פון א שיפל. זי האָט ווילד געוואָיעט, אַזוי הייזעריק פון ברוסט ארויס, ווי אין א טירוף.
ער – מיט שוים אויף די ליפּן – האָט נאָכאַנאַנד געריסן די קראָפּעווע און געפליקט בלעטערווייז אויף איר לייב:
– דו פאַרדאַרטער בוטשאַן!... דו, אָפּגעקראָכענע מויז!
– באָלבע, דו!...
– פאַרשטונקענער שטרויס פויגל!... טראַסציאַ טוואָיאַ מאַטערי.
א צעשויבערטער איז ארויסגעלאָפן דער אַלטער דאָקטאָר פון דער הינטער טיר. ער האָט דערזען די נאַקעטע ליטקעס, וואָס האָבן זיך געצאַפּלט פון די קוסטעס ארויס, און ער האָט זיך צוגעכאַפּט א פאַרלוירענער צו די פענסטער און געוומען זעצן אין די שויבנראַמען אריין:
– מישע! מישע!
דער סאָלדאַט האָט איר אָפּגעלאָזן, אריינגעוואָרפן אין די קוסטעס אריין און מיט א געלעכטערל אַזא א שוימיקן אויס-געדרייט זיך און אריבערגעשפּרונגען איבערן פאַרקן. מישע איז ארויסגעלאָפן מיט א רעוואָלווער אין האַנט. ער האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן גלייך נאָך אים אויפן פאַרקאַן ארויף. ער האָט אויס-געשאָסען. און עס האָט זיך דערהערט ווידער א זלידנער געלעכטערל פון יענער זייט הויף.

6

אַ שונא, אַ שונא!

די אָרעמע ווייבער סטעסיע און גנעסיע האָט זיך געחלומט ביים סוף-נאכט איין חלום: מען האָט זיי אָפּגעגעבן אין סאָלדאטן. זיי זיינען אראָפּגעקראָכן פון די לעזשאנקעס איבער-געשראָקענע און נאקעטע, ווי הינער אָן פעדערן, צוגעשאָקלט מיט די קעפּלעך און תיכּף טאקע גענומען ארומבינדן און ארומקניפּן זיך. זיי האָבן אריינגענומען די שטעקעלעך אין די הענט און ארויס פון שטיבעלע, — דער דיין זאָל זיי פּותר חלום זיין.

עס האָט געשארעט אויף טאָג.

ביי דער נידעריקער, שווערער טיר זיינען גרויסע שטערן געהאָנגען, אז מען האָט זיי געקענט אָנרירן מיט די הענט.

סטעסיע און גנעסיע האָבן זיך אין דער טונקעלניש אראָפּגעזעצט אָן כּחות אויף דער שוועל פון טהרה-שטיבל, זיי האָבן פארקאשערט די פאטשיילעס פון די אלטע אויערלעך און זיך צוגעהאָרכט צו דער ווייטעניש. ערגעץ זיינען טאקע גע-גאנגען מחנות סאָלדאטן פוס-טריט, טראָט ביי טראָט, טראָט ביי טראָט — —

הינטערן שטאָט אויף די קיילעכדיקע בערג זיינען זיי געשטאנען פון באגינען אָן די לעגיאָנערן פונם שונא. די

שווארץ-גרויע, שמאָלינקע און מיט רויטע בענדעלעך ארומגעזוימט.

עס האָבען זיך געשאָטן קוילן קלינגעוודיק און בלוי, ווי אַ רעגן פון די וואָלקנס.

פון צווישן די בערג זיינען זיי אַהער ארייגעקראָכן, אָן אן אויפהער געפלייצט אין שטארקע כוואליעס צום שטאָט, און דאָרט ארייגעצויגן געוואָרן אין שלונג פון די גאַסן.

עס האָט זיך עפעס איבערגעקערט אונטער די פיס.

פונם טויער, וואו סהאָט זיך אמאָל ארויסגערוקט דער פאָרזיכטיגער קאָפּ, האָט צעקנאָדערט ארויסגעיאָגט א ריזיקער ייד מיט א קאָלטענעוואטער, פייערדיקער באָרד: ער האָט אוועקגעשפרייזט איבער די גאסן, מאכנדיק מיט די הענט, ווי מיט צעבראָכענע פליגלען, און פינסטער געשריען צו די פארהאקטע לאָדנס:

— אילומינאצ יע! יידן, סאיז א פאָגראָם! אילומינאציע!

עס האָט זיך נאָר דערהערט א געוויין פון אינעווייניק אין די שטיבער, אָבער קיינער איז נישט ארויס צו אים. ער האָט אוועקגעשפאנט, שפרייטנדיק מיט דער פייערדיקער באָרד, פון איין גאס אין דער אנדערער, ווי עס וואָלטן אים נישט אָנגערירט די קוילן, און זיין טויבער געשריי האָט זיך נאָך אלץ געטראָגן און געמאָנט פונדערווייטנס:

— אילומינאציע! יידן, וואָס שווייגט איר?! אילומינאציע!

עס זיינען ארויסגעריטן די רויטע רייטער בראש מיט אן אלטן אָפיציר, וואָס האָט עפעס מאָדנע ארומגעשמעקט מיט די גרויע, דיקע וואָנצן אינדערלופטן. מיטאמאָל האָבן זיי זיך א לאָז געטאָן גאלאָפּירנדיק אראָפּצו; די קעפּ פאָראויס צוגעבויגן צו די פארכעמזלטע פערד, און די רויטגרויע אונטערשלעק פון די מאנטלען פארקאשערט אין ווינט.

עך, א רוח אין דיין! ! — — —

סהאָט א גראנאט לאנג אָפּגעזיפצט און ארייגעפאלן אין טייכל. ער האָט אויפגעריסן און ארויסגעזשיפּעט אין וואסער פלוצלונג, ווי אן אויסגעשאָסענע ראקעטע.

דאָס הילצערן בריקל האָט זיך א הויב געטאָן און צע־פלויגן געוואָרן אריבער די פעלדער.

מישע איז פארבייגעפלויגן אויף א דינעם פערד, ביים בריקל אָפּגעשטעלט זיך, אריבערגעשפּרונגען דאָס וואסער און העט ווייט אהינטערן טייך אנגעיאָגט דעם רויטן טייל זיינעם: דאָרטן, וואו עס זיינען שוין געלעגן אין די טויערן די שמאָלע לעגיאָנערן. דער עסקאדראָן האָט אדורכגעריסן די קייט פונם שונא, איבערגעלאָזן זיי אהינטער זיך און, אויסגעקירעוועט אויף לינקס, גענומען אריבערשפּרינגען אין גאלאָפּ די לעבע־דיק־געפלאָכטענע פארקאנעס. און אזוי לאנג ארום מיט די פעלדער ארייגעיאָגט אין די שטויביקע בערג אריין.

אין שטאָט האָבן זיך געשלאָגן פיס־גייער.

זיי זיינען געלעגן אין די טויערן. שטיל געוויקלט פּא־פּיראָסן. זיי האָבן שטיל געלאָדן די ביקסן און סתם אין גאס אריין געשאָסן, ווי פון לאנגווייליקייט.

און מיטאמאָל —

א פערד־געדראנג, שטויב, סאָלדאטנטריט, גאנג, און א שיסעריי א שרעקלעכע. און פּלוצלונג ווידער א ווילדע שטיל־קייט פון אן אויגנבליק. ס'האָט געגרוילט. עס הויבט אָן שטעפּן נאָענט, נאָענט א קוילנוואַרפער: טאק, טאק, טאק, טאק, ווי מען וואָלט געשאָטן ערגעץ זאמד אויף א בלעך.

עס טוט זיך וויכטיקס אין די טויערן. שטילערהייט ווערט דאָרטן אָפּגעטאָן אן ענין, וואָס קיינער זאָל זיך צו דעם נישט צוקוקן.

א רעוואָלווער — א יונג הענדל, אן עזות־פּנימל, האָט א קנאל געטאָן, אויסגעליידיקט זיך, ווי א קליין קינד אויף א טעפּעלע.

שטיל.

אין די נאקעטע גאַסן איז געוואָרן וויסט און ציכטיק. א הונט, אן אָפּגעקראָכענער, לויפט דורך, מיט דעם עק אונ־טער זיך, יאָגט, יאָגט לאנג אין איין ריכטונג. געטריבן פון ערגעץ וואו. עס דערטראָגט זיך פון ווייט א מאטער, פּולער,

קיילעכדיקער קראַך, ווי אַרומגעוויקלט מיט וואטע און אָן אָפּ-הילך א טויבער באגלייט אים איבער דער שטאָט.

די פענסטער האָבן אויפגעטרייסלט.

פיסגייער, ווי א סטאדע בהמות, מיט די ביקסן נאשפּיץ אין די הענט, זיינען אָנגעלאָפן פון אַראָפּצו אומגערירט, זיי האָבן זיך צעשאָטן איבערן מארק, די ביקסן האָבן זיך איבער געגעדט קורץ און רויכיק און פלעמלדיק מיט א געקלאפעריי פון די ביקסשלעסלעך אין די הענט. און דער קוילנוואַרפער נאָענט, נאָענט האָט ווידער אָנגעהויבן! טאק, טאק, טאק, טאק... —

עך, בורזשואזיע, בורזשואזיע! — — — זי האָט אַרויסגע-שטעקט ערגעץ פון א בוידים איר וואסער-קאָפּ אריבערן דער שטאָט, זי האָט באוואויגן שווער מיט די וויעס און אויסגעשטשירבעט פארביטערט די ציינער פון אמעריקאנער גאָלד. און דעמאָלט צוריק אים פאַרזיכטיק און פאוואָליע אין בוידים אריינגעצויגן.

קוילנווארפערס האָבן געמאָלן, געמאָלן, געמאָלן.

דער אָפּגעסערכעטער סאָלדאט איז אראָפּ פון גאניק, ער האָט זיך צוגעהאָרכט און פאזע די הייזער אוועק צו די פעלדער, פון וואנען עס האָבן זיך געטראָגן די גראנאטן אין שטאָט אריין.

רעוואָלווערן האָבן געבילן, ווי קליינע הינט.

און קוילנווארפער האָבן פאַרזיכטיק געפיקט, געפיקט, בעקלאפט און געשטעפּט היימיש, ווי אויף א ניי מאשין.

— זאָל לעבן די רויטע ארמע!

7
ערשטע לבנה־נאכט

אויף די קיילעכדיקע בערג הינטערן שטאָט זיינען געלעגן די נייע מתים, לאנגע, מיט פארבויגענע קני און מיט אויסגעגלאָצטע אויגן צום הימל.

עס האָבן קאלט געשטוינט די בערג אין דער לבנה און אמינדסט ווינטעלע.

אין דער שטילקייט האָט זיך געהערט, ווי דאָס מידע ליכט רינט, רינט איבער די קאלטע הרוגים.

עס האָבן געחלומט די פעלדער, ווי אויסגעהייליקטע אין דער ריינער שטילקייט.

דער אָפגעסערכעטער סאָלדאט איז ארומגעגאנגען אויף די בערג, ער האָט זיך אָפגעשטעלט, א פעטער שאָטן, איבער די דערהרגעטע, איבערגעקערט זיי, און פון זיינע הענט האָט זיך ווייך אראָפגעגאָסן די לבנה.

אין גראָז האָט זיך א דורכגעגליטשט א שלאנג.
קיין שאָרך.
קיין ריר.
שטיל.
און שטילער.

דעמאָלט האָט זיך א טויטער פאָדים ארויפגעצויגן אויפן הימל, געקרייזלט זיך איבער פעלד און וואלד ווייס און שטיל.

ער האָט געשפּונען לאַנג-לאַנג און פּאַרוועבט, ווי מיט אַ קילן פּאַסיקל טוי, די טונקעלע מתים אויפן פעלד.

דער אָפּגעסערכעטער סאָלדאַט האָט זיך שווער אַראָפּגעזעצט אויף דעם אַראָפּהאַנג, אַרומגענומען דעם באַרג און געבליבן אַזוי צו אים צוגעקלעפּט, ווי אַ יאַשצערקע צו אַ שטיין.

8

מרדכי מארקוס, ווי א קינסטלער.

דאָס פירקאנטיקע שטיקל בליי איז איצט געהאָנגען ביים זייט פון דער תּפיסה אדורכגעקעסטלט מיט אייזערנע שטאבעס. עס איז געווען דאָס איינציק ווייכע אָרט אין די ווענט, וואוהין די אויגן האָבן זיך געצויגן אָפּצורוען פון דער טונקלעניש.

מרדכי מארקוס איז געזעסן אויף דער נאָרע מיט אראָפּ־געהאנגענע באָרוועסע פיס, וואָס האָבן זיך געבאָמבלט אונטער דער נאָרע, טראכטנדיק. די גאנצע תּפיסה האָט פאמעליך גע־טראכט: עס איז וואויל דעם שטילן מענטשן, וואָס לעבט מיט דעם ריינעם זיין אינדערוועלט.

און מרדכי מארקוס האָט געשמייכלט מיט טרערן אין די אויגן פון אָט דעם טונקעלן גליק, וואָס איז צו אים אזוי אומגעריכט אראָפּגעקומען פון די קאלטע, נאקעטע ווענט.

– ברענג נישט ארויס קיין געדאנקען. זיי שטיל, ווי א וואסער, וועסטו געניסן פון דעם קלאָרן זיין.

ער האָט אָנגעטאפּט די קאלטע ווענט פאָרזיכטיק, און געשמייכלט פונם געפיל, וואָס מען האָט אים איבערגעלאָזן אינגאנצן אליין אין אָט די פיר ווענט מיט דעם קערפּער זיינעם:

פונם בלויען פענסטערל האָט אין דער טונקלעניש פון

תפיסה אריינגערינען א ריינקייט, ווי פון א פרישן ברונים. ער האָט איינגעזאפּט אין זיך דאָס קילע בלוי און געטראכט, גע-טראכט: עס איז געווען א צושטאנד פון טראנס אָט יענער טאָג, ווען ער איז אָפּגעזעסן ביי די אָרעמעלייט און געפריי-דיקט פאר זיי אָרעמקייט: עס טרעפט, עס איז געווען א צו-שטאנד פון טראנס, וואָס וועט זיך שוין זיכער נישט צוריק-קערן, און איצט איז ער, מרדכי מארקוס, שוין ווידער א פּראָסטער העברעאישער לערער, וואָס זיצט אומזיסט אין דער תפיסה:

— אָבער פארוואָס האָב איך אַזוי טרויעריק ליב אָט די מענטשן? און פארוואָס ווילט זיך מיר אזוי זיין, זיין גאָר-נישט נישט טוענדיק, ווי עס איז דאָ די לבנה אויף דער וועלט, כאָטש זי טוט אויך גאָרנישט?

— מסתמא איז דאָ אין אָטאדער וועלט נאָך א ווינקל אזא, וואָס מען פאלט אין אים אריין צופעליק און דעמאָלט איז מען באמת, אָבער קיינער ווייסט עס נישט:

— מיר, אָטאָדי, וואָס לאכן קיינמאָל נישט: מיר, וואָס מיר שמייכלען האָבנדיק טרערן אין די אויגן, — וואוּ זיינען מיר עס געלייטערט געוואָרן? און פארוואָס קומט עס אונז אומזיסט אזויפיל גליק? און פארוואָס זאָלן מיר שטארק גע-ניסן פונם טרויער, בעת מאנכע גייען ארום פארשמאכט, ווילן זיך פייניקן און קענען נישט, און זיי פארדארבן, ווען זיי טוען גאָרנישט, הא?

ער איז אראָפּ פון נאָרע, צוגעשטעלט דאָס בענקל צום צוגעשמידטן טישל ביים וואנט און ארויפגעקראָכן, וואָס טוט זיך, אייגנטלעך, דאָרטן, אויף יענער זייט? —

עס איז געלעגן דער טייך סאמע ביי דער תפיסה, א בלויער, א בלוי-טרויעריקער, ווי ער, דער העברעאישער לערער, נאָר דאָרטן ווייטער האָט געגליט די געגנט אין דער זון: עס האָבן זיך געוויכערט די בערג ארום שטאָט, ארומ-געקלעפּט מיט שווארצגרויע סאָלדאטן צופוס און אויף פערד: א שטויב האָט זיך געקנוילט אויף די וועגן. וואוּ אמאָל האָט

עס אַריס געטאָן די ערד, מענטשן דאָרטן זיינען פֿלוצלונג אומ־געפאַלן, איבערגעקוליעט זיך, אַ קער געטאָן זיך אין זומפּ מיטן פּנים אַרויף און אין בלאָטע, און שוין פֿאַרבליבן אַזוי. טעמפּע קלעפּ, ווי גרויסע כוואַליעס, זיינען אומגעשוואומען. פֿון די בערג איז מען אַראָפּ אין געדיכטע מחנות, פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אין קנויליקן שטויב אויף די וועגן און, דאַכט זיך, שוין מער נישט אַרויסגעקומען פֿון אים.

מרדכי מאַרקוס איז אויף גיך אַראָפּ פֿון טישל אַ באַנו־מענער פֿון עפּעס וויכטיקס, וואָס איז אים פֿלוצלונג אָנגעשוואו־מען פֿאַר די אויגן:

„אָ, עס זיצן און פּייניקן זיך מענטשן לאַנגע, לאַנגע יאָרן און קענען נישט דערגיין דעם סוד פֿון דער וועלט. זיי זיצן ערגעץ אין דער פֿינסטער, קיינער רעדט צו קיינעם נישט און זיי וואַרטן. פֿלוצלונג קומט עמיצער אָן און זאָגט: הערט, איר האָט נישט וואָס צו וואַרטן. הערט, צדיקים, איר זייט אומזיסט געווען די לאַנגע יאָרן צדיקים, — עס איז גאָרנישט נישטאָ.

ער האָט זיך שטאַרק דערפֿרייט פֿון דעם, מרדכי מאַרקוס.

— אָט דאָס הייסט שכר, אָט דאָס הייסט באַלוינונג פֿאַר צדקות!

און ער איז צוגעלאָפֿן צו דער נאָרע מיט אַ וואַרעמער צאַפּלעניש אין האַרצן, אַרויסגענומען פֿון צוקאָפּנס אַ העפֿט, צו וועלכער עס איז געווען אָנגעהאָנגען אַ בלייער אויף אַ שטריקעלע. ער האָט זיך שנעל אַוועקגעזעצט צום טישעלע:

— עס איז גאָרנישט נישטאָ. איר, בטלנים איינע, אָ, איר, וואָס איר האָט אַזוי לאַנג געוואַרט!!

„עס איז גאָרנישט נישטאָ“.

... אָט אַזוי, שוין פֿון כּמה יאָרן, זיצן זיי די אַלטינקע צען בטלנים פֿאַרטייעטערהייט אין שולעכל און האָרכן, און שווייגן: אין טיפֿער טונקלעניש באַוועגן זיך קוים די קורצע צען שאָטנדלעך: עס ליגט דער הימל אין די פֿענסטערלעך

שווער, ווי א בלויע שטיק אייז: ער אָטעמט קאלט אריין אין די בערד און נעמט ארום מיט שרעק זייערע גלידער די אויס־געדייווערטע:

וויי, עס איז שווער דאָס ריידן און איבעריק, ווייל עס ליגן שוין די צונגען אין מויל טרוקן, ווי בלעטלעך ליים: אמאָל האָט דער שווייגער ר׳ ברכיה ביי דער גסיסה צוגעזאָגט: ער וועט קומען פון דאָרטן מודיע זיין, וואָס עס איז וואָר אין די וועלטן און וואָס עס איז פארבלענדעניש. זיצן זיי פאר־וואקסענע, מיט די קעפעלעך ארייננגעזעצט אין די פלייצעס, און זיי ווארטן אויף אים, אויף דעם אומעטיקן שליח.

קיינער קומט נישט.

פארביי פענסטערל פאלן אראָב שטערן — א צייכן, אז עס טוט זיך דאָך עפעס וואָס ארום און עס איז נישט שטיין געבליבן דער גאנג פון די וועלטן.

עס האָבן זיך צעשאָקלט די קליינע צדיקימלעך מיט התלהבות, איטליכער אין זיין ווינקעלע, נישט געקוקט איינער אויף דעם אנדערן און געשטאַרקט זיך נישט ארויסצוריידן א וואָרט. אָבער, עס האָט נישט אויסגעהאלטן צום סוף, ר׳ גימ־פעלע פון זשאמוט, ער האָט אָנגעהויבן שטילערהייט צו זיך ריידנדיק:

— אָ, איך זעט דאָך שוין לכתחילה דעם טעות. עס איז געגעבן געוואָרן דעם מענטשן דער חוש הראיה, — ער זעט די וועלט אין אירע פארבן, אָבער, ער ווייס נישט, אויב עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט. עס איז אים געגעבן גע־וואָרן דער חוש השמיעה, – ער פארנעמט ארום זיך קלאנגען און נגונים, אָבער ער מיינט, אַז די וועלט אַליין איז א ניגון. ער האָט דעם חוש המשוש – באטאפט ער זיך און באטאפט די וועלט, ער פילט צוויי וועלטן און האָט נישט קיין השגה פוןביידע. אצינדערט, אז ער האָט שוין די פינף חושים, איז ער טאקע תופס דעם סוד פון דער באשעפעניש אנדערש, אָבער צי דען איז עס די ריינע וועלט? הא, איז עס נישט פאר־בלענדעניש?

און עס ווערט שטיל אינם שולעכל: דער נר תמיד ברענט אין זיין גלעזערנעם עלמערל, ווי א נשמה. עס קומט אויס, ווי מען געפינט זיך אויף דער ריינער וועלט, וואו די שאָלעכצן זיינען אָפגעפאלן. נאָר מיטאמאָל שפרינגט אויף ר' שמעיה רייסענער פון זיין פינסטער ווינקעלע ארויס, און מיט די פויסטן אינדערהויך שרייט ער אויס מלא פארביטערונג;

— זעט, איך בין דאָך נישט מסכים מיט די שארפע מוחות און איך זאָג זיך אָפּ אינגאנצן פונם שכל מיינעם, עס ווערט געבאָרן א קינד אָן פערשטאנד: וואָס באטייט עס? — עס באטייט, אז איך נעם אריין דעם שכל אויף אָט דער וועלט. היינט ווי אזוי קאָן איך מיט א כלי, וואָס איז געמאכט געוואָרן פון וואסער, שעפּן וואסער?

און ר' בערעלע פון לונינעץ, וואָס איז געלעגן מיטן קאָפּ אָנגעשפארט אויפן שטענדער, וואָס פון זיין אָפענער ברוסט האָט ארויסגעשלאָגן די בלייכקייט פון פארן טויט, האָט אויך אָנגעהויבן זינגענדיק צו זיך, מיט פערמאכטע אויגן:

— אָ, איך בין דיך משיג, רבונו של עולם, מיט דער הויט און מיט די שפיצפינגער מיינע, נעם מיך אריין אין שטוב צו דיר און ציי ארויס פון מיין לעבן די נשמה. ווי מען ציט ארויס א שפענדל א פערשטעכעכץ, צו וואָס דארף איך באמת האָבן די נשמה, רבונו של עולם?

און עס ווערט ווידער שטיל, אלע קוקן מיט צוגעשלאָסענע אויגן, עס איז אָט אָ די שטילקייט, וואָס האָט אין זיך קיין אָטעם נישט. נאָר אָט שלייכט ארויס פון הינטערן אויוון ר' אברהמל בעל תענית, א באָרוועסער, א פארשלאָפענער, די קאפּאָטע אויפן הוילן לייב פונאנדערגעשפילעט; ער שטעלט זיך אָפּ אנטקעגן ר' בערעלען, קוקט אויף דעם פארשמאכטן קאָפּ זיינעם, וואָס ליגט אויפן שטענדער, און אויף דער נאָז, וואָס בלייכט פון דער פינסטער. ער שמייכלט אריין אינדעם בלאָטיקער ציגנבערדעלע זיינעם, און קראצנדיק זיך פון פארגעניגן זאָגט ער,

בערעלע, איך וועל גאָרנישט נישט טאָן אויף דער וועלט.

נישט טועגדיק בליען דאָך בוימער, נישט טועגדיק וואקסן דאָך קינדער, כ׳וועל זינגען, ווי א פייגעלע, און ס׳וועט מיר גוט זיין. כ׳וועל עסן, ווי א וואָראָנעלע און וועל זאט ווערן. פרנסני ככלב וכעורב. גאָטעניו! מיט א בגד איז מיר גוט און אָן א בגד איז מיר נאָך בעסער. מיט אן אשה איז מיר גוט און אָן אן אשה איז מיר אודאי גוט — — — גאָטעניו, גאָטעניו!

און ער גייט אזוי אוועק מיט א נאקעטן לייב איבערן פינסטערן שולעכל, רייבט די הענט פון פרייד און מיט טרערן אין די אויגן זינגט ער אויס זיין לויב-געזאנג צו דער וועלט. פארביי טיר גייט ער דורך און האָרכט זיך צו, אפשר וועט קומען דער, וואָס וועט אן ענד מאכן צו די ספקות עס ליגט אין פאָליש א שרעקלעכע שטילקייט. ר׳ אברהמל ווערט אנט-שוויגן און פאוואָליע נעמט ער זיך אָפּרוקן צוריק צום הינטערן אויוועז צו. אין דער פינסטער הערט זיך, ווי עמעצער וויינט ביטערלעך אין זיין ווינקעלע. עס איז פאר עמעצן, קלאָר גע-וואָרן מיטאמאָל, אז די פיין פון די קאלטע עולמות איז שוין צוגעשוואומען ביז צום לעצטן ברעג פון דער נשמה און קיין ענטפער איז נישטאָ. עס טוט א פאל א שטענדער אין דער ערד. ר׳ גימפעלע זשאמיטער שטייט אויף א פערציטערטער, פול מיט טירוף אין הארצן, ער שפרייט אויס די הענט:

— איך זאָג אייך אָן, מורי ורבותי, אז כ׳וועל שוין באלד אָנהייבן לעסטערן גאָט!

קיינער רירט זיך נישט. די אויגן איבערגעקערטע אויף אינעווייניק שטומען, און אזוי פארגליווערט ליגן זיי איטליכער אין זיין פינסטערניש, וואו ער איז. ר׳ גימפעלע זעצט זיך אראָפּ פארחלשט, אָן כוחות עפעס צו טאָן, אָבער עס נאָגט אין אים נאָך אַלץ די בענקעניש: מער ווארטן, גאָטעניו, קאָן מען שוין נישט.

און עס דערהערט זיך א ווייכער קלאפן אין טיר. קוים קוים צו הערן. קיינער רירט זיך נישט. מע קלאפט. זיי זיצן אָן אן אָטעם און קוקן צום טיר צו.

— עפנט!

און מיטאמאָל טוען זיי זיך א רייס ארויס פון די ווינ-קעלעך, לויפן אָן אן אָטעם צום אריינגאנג צו. דער נר-תמיד אינם עלמערל צאנקט. זיי שטייען איינע אויף די אנדערע און קוקן, קוקן. שא, עס עפנט זיך פאמעלעך די טיר, די שווערע. ר׳ זכריה קומט אריין א פערשנייעטער, אין א לאנגען פעלץ, און מיט א שטריק ארום די לענדן. ער האלט א לאמטערן אין האנט און קוקט מיט קאלטע אויגן אויף די צדיקימלעך.

ר׳ זכריה שווייגט.

און ר׳ אברהמ׳ל בעל-תענית, וואָס שטייט נעבן אים דער ערשטער, הויבט אים אָן שלעפן פאר אן ארבל:

— נו, זכריה?

און ר׳ זכריה ענטפערט:

— איך בין געקומען אייך זאָגן, ברידער: עס איז גאָרנישט נישטאָ.

— ווי?!

— עס איז דאָרטן גאָרנישט נישטאָ: קיינער האָט מיך נישט באגעגנט, נישט גאָט און נישט עמעצער, וואָס האָט אן אָנבליק אויף גאָט. איך בין געגאנגען אויף די פוסטע פעלדער פון איין וועלט אין דער צנדערער. כ׳האָב קיינעם נישט אָנגע-טראָפן, אומעטום איז וויסט און לעער. ברידער, איך זאָג אייך, עס איז שוין דעם לעבעדיקן א סך בעסער פאר דעם טויטן.

— — — — זיי האָבן שוין מער נישט געפרעגט. איטלעכער האָט זיך שווייגעוודיק אומגעקערט צו זיך, אין זיין טונקעלן ווינקעלע, ער האָט דאָרטן אויף גיך צונויפגעפאקט דאָס פעקעלע זיינס און שטילערהייט ארויסגעגנבעט זיך פונם שולעכל.

און קיינמאָל, קיינמאָל האָבן זיי זיך שוין מער נישט געטראָפן, די צען פערשעמטע צדיקימלעך".

עס איז אים גרינגער געוואָרן, ווי א שווערע זלידנע פינסטערניש וואָלט ארויסגעגרונען פון דער נשמה. ער איז געשטאנען אין מיטן חדר מיט צוגעשלאָסענע אויגן און זיך

צוגעהאָרכט צו דעם, וואָס עס ווערט נאָך געטאָן ביי אים אינעווענינ עס איז געווען, ווי מען וואָלט אויפגעריסן אין אים א נעסט, וואָס האָט געדארפט פארגעסן און הינטערן טיר האָבן זיך אָפגערופן די געפּרעסטע, שטייפע טריט פונם וועכטער.

עס איז שוין, ווייזט אוס, געווען שפעט אינאָוונט.

אויבן, ביים זייט, אדורך דאָס פירקאנטיקע שטיקל בלוי האָט זיך פערקלערט ארייגעגאָסן די לבנה, ווי א שטילער, ווייכער געזאַנג פון אן אַנדער וועלט. ער איז ארויפגעקראָכן אויפן טישל, אויפגעהויבן זיך און ארויסגעקוקט אדורכן פענסטערל:

עס האָבן געשטוינט, דאָרטן ווייט, די בערג אין שיין פון דער לבנה אָן אמינדסט ווינטעלע. מתים מיט פערבויגענע קני זיינען אויף זיי געלעגן צעוואָרפן און עמיצער איז ארומגעגאנגען אויף די בערג, איבערגעקערט די הרוגים און זיי געטופּעט מיט די פיס.

מרדכי מארקוס האָט זיך פון דעם אָפגעקערט, איז אראָפּגעקראָכן פאָרזיכטיק פון טישל און איז עפּעס ווידער פארטראכטערהייט קוים ארויף אויף דער נאָרע. עס האָט זיך דער קאָפּ ביי אים אויסגעלייגט און ער האָט אָנגעהויבן קלערן, ווי דער שטייגער איז, ווי זיין שטייגער איז געווען

און נאָך לאנגע וואָכן זיינען אריינגעקומען צו אים אין קאמער מענטשן עטלעכע, וואָס האָבן שוין געקוקט אויף אים פריינטלעך. מען האָט אים ליב באקומען. און מרדכי מארקוס האָט גענומען דאָס פעקעלע אונטער אָרים און איז געגאנגען. אין דעם נאקעטן, טונקל-באלויכטענעם קאָרידאָר איז ער געבליבן שטיין האָט ער, אייגנטלעך, נישט וואָס צוטאָן דאָרטן אין דער שטאָט אין ער האָט זיך אויסגעקירעוועט פּאוואָליע צו דעם ריכטער זיינעם, צי דעם גוטינקן, פּולינקן סטודענט:

— אין טורמע זיצן פרייוויליק קאָן מען נישט?

— אָ, ניין:

— ניין?

און ביים טיר קערט ער זיך אום צום ריכטער נאָכ־אַמאָל מיט אַ פּנים פון אַ פערפּאַלענעם. ער שטרעקט אים אויס די פולע, ווייכע, ווייסע האַנט זיינע און ער זאָגט צו אים מיט אַ שמייכעלע:

— איר פערשטייט, עס איז געווען ביי מיר אַ צושטאַנד פון טראַנס, וואָס וועט זיך שוין זיכער, זיכער נישט צוריק־קערן. אָבער איך האָב שוין ווידער דעם פאַרגעפיל, אַז זיי וועלן צו מיר קומען, זיי וועלן מוזן צו מיר קומען, די אַרעכעלייט, איר פערשטייט?

עס איז געווען אַביסל צו שווער צום פערשטיין.

מ א ס ע

— — איז ארויסגעפלויגן א גרויער פויגל, זיך א צי געטאָן א פּאָר מאָל נידעריק איבער די פעלדער און פינסטער אויסגעשריען. דערנאָך האָט ער זיך אומגעלומפּערט אוועקגעלאָזן נישט צום הימל, נאָר ווייט, ווייט אריבער די לאָנקעס צו דעם עק מוטנעם פליין. דער געדרייטער, מאָגערער טייכל איז מיטאמאָל שטאר און בלוי געוואָרן, באלד וועט זיין א שטורעם. א וואָלקן, א ברוינער און א לאנגער, איז ארויסגעקראָכן פון דער זייט און מיט הייסע, אראָפּגעהאָנגענע שמאטעס געשארט פאמעלעך איבער די מאָגערע בוימער. פלוצלונג האָט א ווינט א ריס געטאָן דעם געגנט, ער האָט פארקאשערט די צווייגן פון די דעמבעס און צו די יונגע אָלכעס האָט ער זיך צוגעכאפּט, צעדרייט זיי און צעבויגן ביז צו דער ערד. די כמארע, שוין א צעפּאטלטע און א הייסע, האָט אָנגעהויבן ארומנעמען אלץ, ס'האָבן זיך פון איר אָפּגעטיילט אָנגעלאָדענע שטיקער וואָלקן, אָפּגעשוואומען און פארקלעבט די קוסטעס, די גראָבנס און די לעכער פון די ברעגעס טייך. עס האָט זיך ארויסגעגאָסן א בליץ, קרום, מיט א שארפן קאנט. דער וואלד הינטן האָט זיך אויף אן אויגנבליק פונאנדערגעעפנט מיט א פייכטן, מוראדיקן שלונג, וואָס איז געווען אָנגעשטאָפּט מיט פאראיאָריקע בלעטער, מאָך און איבערגעקערטע בוימער. עס איז אין אים אריינגעפאלן א דונער און ער האָט זיך צוגע-

מאכט. דערנאָך האָט מען אים געפירט, דעם דונער, א ברייטן, א געבונדענעם ערגעץ אויף א שווערן וואָגן. גראָבע טראָפּנס האָבן אָנגעהויבן שפּרינגען מיט א געקלאַפּעריי איבער די בלעטער. און עס האָט זיך אָנגעהויבן — — — — — — — — — — — — — — —

דער פּראָלעטאריאט האָט צונויפגעשטייפט דעם רימען ארום בויך און איז אכט אזייגער געגאנגען אין שטאָט-טעאַטער. ער איז געקומען אין מאסן. ער האָט דאָרטן פערנומען כוואַליעווייז דעם פּארטער, די לאָזשעס און די גאַלעריע ביז עס האָט שוין פּערשמעקט דאָרטן מיט שטיוול, מיט לייב און מיט פּעלץ. און ער האָט זיך צוגעגרייט האָרכן און האָרכן.

אויף דער בינע צווישן באַלויכטענע שווערע פּאָרהאנגען און רויטע טישן איז געשטאנען א פינקלענדיק זילבערן גלע-קעלע. נור א גלעקעלע.

און טיף אין זאל איז געווען פינסטער.

דער פּראָלעטאריאט האָט שווער א קער געטאָן מיט זיינע טויזנט קעפּ, די צוואָרפענע אונטן און אויבן, און ער האָט זיך צעשושקעט שווער, שווער ווי א ווינט וואָלט ארומגעגאנגען צווישן ביימער.

און זע, דער מאָגערער קליינבירגער איז אויך אריין. ער האָט זיך פערקליבן אין א ווינקעלע שטיל ווי גראָז און ארויסגעפינטלט פון דאָרטן אין דער טונקלעניש מיט זיינע טשוועקלדיקע אויגן. און ס'האָט זיך אויך אריינגעכאַפּט אינם געדרענג דאָס שווארצבערדלדיק לאנג יידל, וואָס איז אנומלטן געשטאנען צוגעקלעפּט צו א וואנט און עס איז געווען דעמאָלט אויף אים א רחמנות, וואָרום עס האָט דעמאָלט אויסגעדוכט, אז ער וועט שוין אזוי אָפּשטיין דעם גאנצן לעבן זיינעם. און אלץ איז אין דער פינסטער אנטשוויגן געוואָרן.

עס האָט זיך אָנגעהויבן מאַסע.

זי האָט געקוקט, די מאסע, פּאָרזיכטיק מיט די טויזנ-טער אויגן, טאָמער וויל מען איר עפּעס בייז טאָן, שלעכטס

טאָג. זי האָט געצאפּלט מיט אירע מענטשן אין די קאָרידאָרן פון שטאָט-טעאטער און די הענט אירע, די לאנגע און האָ-ריקע, וואָס האָבן שוין געציטערט. האָבן זיך דערווייל געשצע-מעט אָן די באַריערן. דאָס שווארצבערדלדיק יידל איז געזעסן ערגעץ בלייך מיט א שרעק אין די קני, ווי איינער, וואָס דערפילט פלוצלונג דעם טויט, נאָר ער האָט שוין נישט געקאָנט א ריר טאָן מיט א גליד דאָרטן אין דער פינסטער.

שטיל, און שטיל.

די מאסע האָט אויף זיך געקראָגן צוליב עפּעס, א רחמנות א זיסן. זי האָט געוואָלט וויינען אויף אירע לייד. און קעפּ האָבן זיך שוין טאקע אראָפּגעבויגן. און מאנכע האָבן שוין אפילו געהאט טרערן אין די אויגן. נאָר זי האָט זיך אומגע-ריכט דערפילט טיף גליקלעך און עס אויסגעלאָזן ערגעץ הויך, אויבן אויפן גאלעריע מיט א געלעכטער גאָר.

— העי דו, חבר, וואָס לאכסטו?... וואָס איז דער גע-לעכדער?

האָט זי זיך דעמאָלט ווילד אויפגעבראכט. געטופּעט מיט די פיס. און עס איז שוין געזעסן אין אירע אויגן טירוף און בלוטדורשטיקייט. מען האָט איר אָפּגענארט און זי זוכט נקמה. עס האָבן א בלאנק געטאָן די ווייסלען, ווי איבערגעוואָרפענע גוטע שטיינער אין דער פינסטער. נאָר. נאָר זי האָט זיך שוין בערואיקט גלייך די מאסע. זי האָט נאריש אויפן שטעל גע-שמייכלט, ווי א תם וואָס פארשטייט גאָרנישט.

אויפן בינע זייַנען ארויף חברים. די מאסע האָט שטרענג געקוקט. און באקוקט חברים אין לעדערנע קורטקעס. אין שטיוול, בערד. מישע אין דער פולער קאוואלערישער אוניפאָרם האָט זיך אוועקגעזעצט סאמע ביים גלעקל. ער האָט אומרואיק באקוקט די איבעריקע, וואָס האָבן זיך לאנגזאם אויסגעזעצט אויף די טישן, אויף די בענק. וואָס זיי האָבן פארלייגט א פוס אויף א פוס און מיט קאלטע שמייכלען אויף די ליפּן שארף עפּעס אריינגעקוקט אין דער טונקלעניש, וואו ס׳איז געזעסן

זי, די מאַסע. און ס'איז געוואָרן שטילער, שטילער און מאָדנע אימהדיק.

מישע האָט זיך אויפגעהויבן, גראָד און שטייף. מיט א בלייך באַלויכטענעם פנים אריבערגעבויגן זיך צו איר, צו דער מאַסע און ער האָט אָנגעהויבן. ער האָט גערעט צו איר:

— דו, מאַסע — —

ער האָט גערעט אָפּגעהאַקט מיט עפּעס אַזוינע ווערטער, וואָס זיינען ארויסגעפלויגן פון אים אומגעריכט, ווי שטיקלעך שטאָל. אזוי ווי א רעוואָלווער וואָלט געשאָסן. די מאַסע האָט עס איבערגעכאַפּט, אראָפּגעלאָזן די טשופּרינע די טויזנטפּאַכיקע. און זי איז געזעסן זי, די מאַסע, ווי א שעפּס.

אָ, זי האָט פאַר אים מיטאמאָל אָפּשיי געקראָגן. טאָמער וועט ער זיך בייזערן, מישע. און מישע האָט זיך געבייזערט, נאָר נישט אויף איר, די קעלערדיקע און די האָרעפּאַשנע. איר האָט ער אויפגעפאָדערט:

— דו ווערסט אויפגעפאָדערט, מאַסע! — —

און זי האָט אים געהאָרכט מיט אלע אירע האָריקע, הארטע אויערן. זי, וואָס איז געלעגן צונויפגעקנוילט, ווי ווערים אין א קאָרע. ס'האָט ארויסגעשריען דאָס פּויערל, וואָס איז געקומען אין שטאָט צום ראַט פון די דעפּוטאַטן, נאָר די מאַסע האָט אים איינגעשלונגען און ער איז אין איר פאַרפאַלן געוואָרן אין דער טונקלעניש. קורצע שטערנדלעך האָבן זיך אָפּגעגאָסן מיט שווייס און אויגן, אויגן זיינען ארומגעקראָכן, ווי גלי-ווערים אין א וואַלד.

מישע איז אנטשוויגן געוואָרן. פּלוצלונג. ער האָט זיך צוריק אראָפּגעזעצט. די מאַסע האָט ארויסגערעוועט טעמפּ און פּון ארום, ווי די געשרייען וואָלטן זיך אָפּגעריסן פון די ווענט. די מאַסע האָט ארויסגערעוועט פון אלע אירע מיילער און די הענט אירע האָבן זיך אונטן צונויפגעפלאָנטערט אָן אָן אויפהער און מיט א פרייד אזוי געקלונגען, געהילכט פון דער פינסטער:

— רעוואָלוציע, רעוואָלוציע!

און שטיל.

צום טיש מיט געמאָסטענע טריטעלעך איז צוגעגאנגען דער נידעריקער רעדנער אין די גרויסע גערעמלטע ברילן. ער האָט שוין אמאָל ביינאכט אויפן פאראד-פלאץ עפעס שטארק באפוילן די מאסע. דער חבר ר. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט קאלט, אהויב געטאָן דעם גלאט ארומגעראזירטן פנים און די הענט פארלייגט אויפן ברוסט. דער חבר ר. האָט אָפּגעווארט. אדורך די ברילן האָבן זיך ארויסגעזעצן זיינע שווערע שווארצ-אפלען, ווי בלויער אייז. ער האָט געווארט און דאָרט אין דער פינסטער איז איבערגעגאנגען אזא דינע, איידעלע קעלט. די מאסע איז הערשעדיק אנטשוויגן געוואָרן.

— חבר, הער וואָס דו ענטפערסט דער בורזשואזיע!

און ער האָט אָפּגעווארט.

— חבר, דו זאָגסט: איך שטיי מיט א מעסער אין האנט און דו שטייסט מיט א מעסער אין האנט. עס איז קלאסנ-קאמפף! נאָר דו ביסט פון בייליק-פלייש און איך בין פון זאָדיק-פלייש, אָבער זע, מיינע וועט נעמען. בורזשואזיע, דו גייסט ארום און ארום, ווי א גנב ביינאכט און איך קום דיר אנטקעגן. איך שטעל דיר אויס מיין ברוסט: שלאָג! — ווילסטו נישט. פארוואָס ווילסטו נישט?

זע, דו האָסט ווייכע הענט און מיינע זיינען הארטע און האָריקע, דערפאר האָסטו א פליך אויפן קאָפּ און איך טראָג א פאטליע האָר. דו ביסט א גענעראל און איך בין א יון. דו גייסט אויף מלחמה און איך שטארב. דו ליבסט און איך בין אייפערזיכטיק. דו עסט און איך באצאָל, — וויל איך נישט! איצט איז קלאסנקאמפף! איך שטיי מיט א מעסער אין האנט און דו שטייסט מיט א מעסער אין האנט.

און ער האָט אויפגעהערט, אנטשוויגן געוואָרן פארגלי-ווערט, און ער איז פשוט אזוי געשטאנען ווי ער איז גע-געשטאנען. דאָרט אין דער פינסטער האָט עס אויסגעזען, ווי א פייכטע הייל, וואו עס ווערט ארייגעשריבן מיט פאָספאָר אותיות אן אינהאלט, וואָס דארף פאראייביקט ווערן. עס האָט

דאָרטן געשטיקט. מען האָט צונויפגענומען אויף די קני פויסטן, ווי שטיינער, אינם בלוט איז ארומגעגאנגען א טונקעלער זוד. ווייל עמיצער מיט לאנגע, בלויע פיגגער האָט געזוכט און געשטיקט פאר די טויזנט האָריקע העלזער פון דער מאסע. און זי האָט פארשצירעט די טעמפע ציין און געשוויגן.

— דו זאָגסט; ווער ביסטו, בורזשואזיע, וואָס דו מיינסט, אז דו ביסט גלייך מיט מיר? איך האָב אויסגעפונען די טייכן. איך האָב געבויט די שטעט. איך האָב געמויערט פאבריקן. איך האָב אויסגעלייגט וועגן. איך האָב איבערגעוואָרפן בריקן. איך האָב אַרויסגעשיקט צוגן. איך בין געשוואומען אויף די ימען. איך האָב געגראָבן אין דער ערד. איך האָב געאקערט, געפלאנצט, געזייט, געיעט און דו? — ווער ביסטו, וואָס דו מיינסט, אז דו ביסט גלייך מיט מיר. נאָר זע, וואָס איך האָב געבויט — האָסטו געהיט, וואָס איך האָב געבראכט — האָסטו געקליבן, וואָס איך האָב געארבעט האָסטו צוגענומען, — ווייל איך נישט, איצט איז קלאסנקאמפף! איך שטיי מיט א מעסער אין האנט און דו שטייסט מיט א מעסער אין האנט.

און דעמאָלט פון צווישן די שטולן האָט זיך געלאסן ארויסגעהויבן א הארטע, שווערע האנט, דאָרט אין יענעם אָרט, וואו ס׳איז געזעסן דאָס שווארצבערדלדיק דאר יידל. קיינער האָט עס נישט געזען. זי האָט פאָרזיכטיק א נעם געטאָן דאָס דארע יידל פארן לאנגן העלזעלע פון הינטן און אראָפּגעדריקט אים לאנגזאם, לאנגזאם אונטער די שטולן. קוים און פאוואָ-לינקע האָט זי אים דאָרטן ארומגעכאפּט פארן העלזל איינגאנ-צען און צוגעדריקט שטארק מיטן נאָז צום דיל. און די אויגן פון דער מאסע זיינען געווען אָנגעהאָנגען אויף דער באלויכ-טענער בינע. דאָס יידעלע האָט דערווייל ארויסגעשטעקט דעם צונג, וואָס איז געווען גראָד הארט, ווי א ברעטעלע. און ער האָט זיך אויסגעצויגן מיט די געשטעקלטע פיס זיינע אונטער די שטולן. די האנט האָט זיך דעמאָלט צוריק געלאסן אויפ-געהויבן. זי האָט זיך אוועקגעלייגט א שווערע אויפן באריער און א ביסל צוגעציטערט.

— דו מאסע! ווער איז ארויס אין מדבר בויען די פיראַמידן? ווער האָט אויסגעטריקנט די זומפּן פון בבל? ווער האָט געפירט פאַניבאַל אויף רוים? ווער האָט אויסגעבויט לאָנדאָן? פאַריז? בערלין? מאָסקווע? ווער איז געגאַנגען מיט נאַפּאָלעאָנען איינעמען די וועלט? ווער האָט ארומגעצוימט רוסלאַנד? ווער האָט אויסגעטראָטן אירע וועגן? ווער האָט איר געכאָליעט די מאמע, די טייערע? — איך! און איצט וויל איך נישט. איצט איז קלאַסנקאַמפף! איך שטיי מיט א מעסער אין האנט און די שטייסט מיט א מעסער אין האנט.

און ער איז אראָפּ מיט זיינע קאַלטע, געמאָסטענע טריטעלעך. און דאָרטן אין זאַל האָט עס געשוויגן, ווי אין א ברונים.

10

געסט, געשפּרעכן, געוויין א. אז. וו.

מרדכי מארקוס איז געזעסן ביים פענסטערל שטיל, ווי א טויב. מרדכי מארקוס איז געזעסן אָנגעלענט אויפן עלנ-בויגן און ער האָט נישט געטראכט. די געדאנקען, וואָס זיינען געווען פלוצלונג אָנגעקומען מיט חדשים צוריק, ווי שטאפּעטן פון דער נשמה זיינער און וואָס זיי האָבן אָנגעזאָגט: עס האָט מיט איר עפּעס פּאסירט, — זיי זיינען נישט פארהאלטן גע-וואָרן. איצט דארף זי זיך, די נשמה זיינע, אליין באווייזן. אָבער עס איז שטיל ביי אים אינעווייניק. עס איז דאָרטן שטיל, ווי אין א הויז, וואָס מען האָט זיך פון אים שוין לאנג ארויסגעקליבן.

אָ, וואָס איז עס?

עס שלעפערט אים. בכלל האָט ער זיך דאָ אָפּגעשטעלט ביי אזא אָרט, וואו מען דארף זיך, דאכט זיך, צונויפנעמען און מיטאמאָל שטארק אריבערגיין, זיסט וועט ער, מרדכי מארקוס, גאָר אומקומען.

— און וואָס טוט זיך עפּעס אויף דער וועלט? — פרעגט דער פארשלאָפענער מרדכי מארקוס.

— מסתמא גאָרנישט.

— אודאי — —

ער האָט זיך אומגעקוקט.

אויף די טרעפּ האָט מען הויך און שטיפעריש געלאכט.

עס האָבן זיך געבויגן די אַלטע הילצערנע טרעפּ פון טריט, וואָס האָבן, ווייזט אויס, איבערגעכאַפּט עטלעכע שטאַפּלען צו־זאַמען. מרדכי מארקוס האָט זיך אויפגעהויבן. די טיר האָט זיך פונאנדערגעעפנט מיט אַ קנאַל און עס איז אריינגעלאָפן דאָס יונג מיידל, די פולינקע און קיילעכדיקע, די אייגענע, וואָס האָט זיך געפונען ביי די ביטשקאָווסקיס אין הויז. ווען פרייל גנעסיע האָט דאָרט געמאַכט איר באַזוך. אַ בוקעט בעז אין האַנט. מישע האָט זיך באַוויזן נאָך איר, רואיק און שמייכלענדיק. און מרדכי מארקוס איז געשטאַנען אין מיט שטוב פארשעמט און צעטראָגן, האָט זיך ארומגעקוקט אויפן צימערל, וואָס האָט אויסגעזען, ווי אַ שפּינגעוועב פאר פליגן. ער האָט געשמייכלט. דאָס לאַכעדיקע מיידל איז שוין צוגע־לאָפן און האָט אים אויסגעשטרעקט איר קליינע, ווייכע האַנט:

— כ׳הייס סאָניע. שוין אַ סך געהערט פון אייך — —

זי האָט אים ליבלעך אָפּגעשטופּט, מארקוסן. זי איז צו־געלאָפן טאַנצנדיק צו די פענסטערלעך, געעפנט זיי און אָפּ־געבלאָזן מיטן מיילכל דעם שטויב פון די שטידלען:

— האָט איר נישט אַ קריגעלע? אַ קליין קריגעלע?

ער האָט גלייך געשמייכלט. ער האָט געצוקט פאר איר מיט די אַקסלען.

זי האָט אויסגעפונען אַ טעפּל אַ ליימענעם אין ווינקעלע, אָנגעגאָסן אים ביים עמער וואַסער און אוועקגעשטעלט אַזוי דעם טונקל־בלוטיקן בעז אויפן טישל.

מישע האָט באַטראַכט דאָס בוידימל, געשפּרייזט איבערן צימער און איז געווען צופרידן זעענדיק, ווי מארקוס איז צעטראָגן געוואָרן פון זיינע געסט. ער איז צוגעגאַנגען צום טישל, וואו ס׳איז געלעגן אָפּן אַ ספרל און אריבערגעבויגן זיך איבער אים:

— איוב? אַזוי, דער תנ״ך איוב? — האָט ער זיך אויסגעקירעוועט צו מארקוסן.

— יאָ, האָט מארקוס ווי נישט פארשטאַנען.

און מישע האָט צוגעטראָגן דאָס תנ״כל נענטער פאר

די אויגן. ער האָט גענומען פּרובן זיינע אמאָליקע קענטעניש:
המ... זיי האָבן אויפגעהויבן זייערע אויגן פונוויטנס און זיי האָבן איהם נישט דערקענט, האָבן זיי אויפגעהויבן זייער שטים און געוויינט. און זיי האָבן צעריסן יעדער מאן זיין מאנטל און זיי האָבן געוואָרפן אש אויף זייער קאָפּ צום הימל. און זיי זיינען געזעסן מיט אים אויף דער ערד זיבן טעג און זיבן נעכט און קיינער האָט נישט גערעט צו אים קיין וואָרט, מחמת זיי האָבן געזען, אז דער ווייטיק איז זייער גרויס" — זעסטו, האָב איך נאָך, הייסט עס, נישט פערגעסן?
און סאָניע האָט זיך פונאנדערגעלאכט.

— אָבער, אָבער ס'איז דאָך איצט עפּעס א רעוואָלוציע אויף דער וועלט?
— נו יאָ. מען זאָגט: עס איז א רעוואָלוציע — —
— מען זאָגט, וואָס הייסט, מען זאָגט, און דו ווייסט עס גאָרנישט?
האָט מישע אויף אים א קוק געטאָן מיט זיינע שטארקע, שווארצע אויגן.
מארקוס איז אביסל רויט געוואָרן. ער האָט גאָרנישט געענטפערט. סאָניעטשקע, וואָס האָט שוין געהאט צוגעקליבן דאָס גאנצע צימערל איז צוגעגאנגען און האָט זיך אראָפּגע-זעצט צו מישען אויף די קני, זי האָט אים ארומגענומען, געוויגט זיך אויף אים און שטיל-שאלקהאפטיק א פרעג געטאָן ביי מארקוסן:
— איר האָט אמאָל ליב געהאט, מארקוס?
ער האָט אויף איר אויפגעהויבן דעם בליק ערנסט און געענטפערט:
— ניין.
— ג אָ ר נישט?
— ניין.
— וועל איך צונעמען ביי אייך דעם בעז...
איז זי צוריק אראָפּגעשפרונגען מיט א געלעכטער, האָט

דורכגעטאנצט דאס צימערל און איז צוגעגאנגען נישט צום בעז, נאָר צום פענסטערל און ארויסגעקוקט אויף די ביידע שמאָלינקע געסלעך, וואָס האָבן זיך דאָרטן אונטן געקרייצט.

— כ׳ווייס נישט, מישע. איך פערשטיי דאָ גאָרנישט. (אזוי האָט זיך צעוואָרעמט מארקוס). מיך אינטערעסירט עס עפּעס לחלוטין נישט. כ׳וועל פּרובן אָפּוואַרטן. און מיר דוכט, אז כ׳בין שוין דאָ איבערהויפּט אן איבעריקער מענטש. וועל איך זען. פארוואָס זאָל איך עפּעס פארנעמען אייערן א פרעמד אָרט ?

און זיי האָבן געשוויגן.

ער האָט זיך פּלוצלונג, ווי איבערגעביטן און ער האָט זיך צוגערוקט צו מישען:

— ווייסט ?! מיר געפעלט אָט אזוי. מיר געפעלט אזא, וואָס ליגט ערגעץ הינטערן אויוון און טוט גאָרנישט און דארף גאָרנישט. דו האָסט מיך אפשר באדויערט, ווען דו האָסט מיך געפונען אין אָט דעם בוידימל ? דו האָסט געקלערט: אן עלנטער מענטש, מארקוס. אָבער... אָבער איך האָב עס ליב. דו ווייסט נישט, ווי איך האָב ליב, נו... זאָל זיין דעם אומעט פאר וועמען איך געפין זיך כסדר גערעכט. און אפשר דארף מען מיר גאָר מקנא זיין, מישע, ווייל איך בין אפשר דער גליקלעכסטער דאָ אין שטאָט. דו שמייכלסט ?

— ניין, איך שמייכל נישט.

איך גיב אָפּ דער בורזשואזיע מיין גאנץ אייגנס, אָדער — דעם פּראָלעטאריאט. וואָס האָב איך פון מיין אייגנס ? דו ווייסט נישט, ווי עס איז גוט צו זיין אן אָרעמאן און צו גיין איבער די הייזער.

ביידע האָבן געשוויגן.

— ווען איך בין געווען נאָך א קליין קינד — געדענק איך — בין איך נאָכגעגאנגען די אָרעמעלייט. כ׳האָב אָנגע-קוואָלן פון די ליווונטענע טאָרבעס, פון די צעקאָדערטע קאפּטנס זייערע און כ׳האָב געטראכט: כ׳וועל גרויס ווערן, וועל איך אומבאדינגט גיין איבער די הייזער. דו ווייסט?! — ווייל אן

אָרעמאַן שטרייכט נישט אַזוי פֿול אונטער דעם מענטש. ער איז נישט פֿאַראינטערעסירט עס זאָל זיין אַ מענטש אויף דער וועלט.

— נו, און דער סוף?

— די מיינסט. זעלבסטמאָרד? — ניין, טויזנט מאָל ניין. ווי אַזוי קומט עס צו דיר אויף דעם געדאַנק? כ'האָב ליב און אַזוי ליב דאָס לעבן מיט די אַלע אָדערן מיינע. איך האָב ליב די וועלט אָט, ווי אַ קאַלב. און דעריבער, מישע, דאַרף איך גאָרנישט. דעריבער פּערספּעקטיק איך קיינמאָל נישט. און דעריבער זיץ איך דאָ און ציטער איבער זיך, ווי איבער אַ וואַזע אַזאַ אַן איידעלע זי זאָל נישט צעבראָכן ווערן.

סאָניעטשקע האָט זיך עס אָפּגערופן פונעם פענסטערל, סתם אַזוי:

אָבער איר'ט געזאָגט, אַז איר האָט קיינעם נישט ליב?

מרדכי האָט זיך אויסגעקירעוועט דעמאָלט צו איר, צונ'ם פענסטערל. זי איז דאָרטן געלעגן אַריבערגעבויגן צום גאַס און געמאַכט צו אים מיט די פיס. מרדכי מאַרקוס האָט זיך רואיק אויפגעהויבן. ער איז רואיק צוגעגאַנגען צום פּאָליטשקע ביכער. דאָרט האָט ער אַראָפּגענומען אַ שטויביק שוואַרצגע־בונדן ספר'ל' אויפגעבלעטערט אין אים און אָנגעהויבן פּעט און קורצזיכטיק לייענען. סאָניעטשקע האָט עפּעס געקוקט אויף אים מיט אַ מאָדנער נייגעריגקייט:

„זע, דיין מוטער און די ברידער דיינע שטייען אין דרויסן און ווילן מיט דיר ריידן. ער האָט אָבער געגעבן אַן ענטפער צו דעם, וואָס האָט אים געזאָגט: ווער איז מיין מוטער און ווער זיינען די ברידער מיינע? און ער האָט באַוויזן מיט זיין האַנט אויף די תלמידים זיינע און געזאָגט: אָט איז מיין מוטער און די ברידער מיינע". אָבער איר ווייסט — האָט ער צוגעגעבן, ווי צוביידן — איר ווייסט, ער האָט אויך אַ טעות געהאַט. עס איז פאַראַן איין גרויסע ליבע צום זיין, צו דער

וועלט, א גרויזאמע ליבע, וואָס צעשמעטערט דעם מענטשן. און ווער עס איז איינמאָל אומגעריכט געקומען צו דעם — דער קאָן שוין נישט ליב האָבן קיינעם נישט.

— מאָדנע מענטשן זייט איר, האָט געזאָגט מישע, איר רעט און כ׳פערשטיי גאָרנישט. האלסט, אז דו ביסט דער גליקלעכסטער מענטש, ווילסט גיין איבער די הייזער און קאָנסט נישט. מיין טאטע איז אויך גליקלעך. ער האָט א פייפיאָל. ביי נאכט זיצט ער ביי זיך אין אונטערהייזן און שפילט פאר א ליכטל ביז עס הייבט אָן צו טאָגן... כ׳פארשטיי נישט, וואָס עס קומט דאָ פאָר ביי אייך... דו האָסט גערעט צו מיר, מארקוס, און איך האָב נישט פערשטאנען.

און דו, וואָס זאָגסטו? — האָט מארקוס געפרעגט פארשעמט.

איך?

— יאָ.

— כ׳האָב זיך קיינמאָל נישט פערטראכט אויף דעם, אז כ׳וועל אויך דארפן עפעס זאָגן... כ׳טו. כ׳ראם דאָס פערד. מען הייסט מיר, געהאָרך איך, האָט ער זיך אויסגעדרייט.

— מישע, הא? מישע!!.

פון דרויסן האָט עמיצער ארויפגעשריען צום פענסטערל. סאָניעטשקע איז צוגעלאָפן, אראָפגעקוקט צום געסל צו, עס זיינען דאָרטן אָנגעקומען ליענאָטשקע מיט דעם נידעריקן חבר ר׳. ער, אינם ווייכן היטל און אין די האָרנבערילן איז געשטאנען איינגעבויגן, נישט אין שטימונג, האָט גערויכערט פון אן ענגלישער ליולקע און ער האָט דעם לאנגן האלז ארויפגעצויגן צום בוידימל.

— א, דער חבר ר׳.

מישע איז צוגעגאנגען צום פענסטערל. ער האָט אים לאכנדיק פארבעטן ארויף אויפן בוידימל. האָט אים דערביי

אָנגעוויזן אָט אהין די ריכטונג צום גיין. דער חבר ר׳ איז שמייכלענדיק אוועק פּאָראויס, באווייזנדיק דעם וועג לייענאָטשקען.

און מיט קליינע, גריילעך שטייפע טריטעלעך איז ער אריין און פון איבער די ברילן א הויב געטאָן זיינע קאַלט בלויע שווארצאפּלען אויף מארקוסן:

— א חבר? — ער האָט אויסגעשטרעקט מארקוסן די האנט.

— ניין.

— ווער?

— מיין פריינד. גראָד א קאָנטר-רעוואָלוציאָנער.

— נו?

האָט זיך חבר ר׳ אוועקגעזעצט ביים טישל מיט דער ליולקע אין מויל.

— ער, דער קאָנטר-רעוואָלוציאָנער האָט שוין אָפּגערעדט. און איצט פרעגט ער, וואָס זאָגן מיר. אונזער „מעטאַפּיזיק"?— האָט זיך מישע האלב-געוויצלט.

— המ... האָט איר דאָ נישט א גלאָז וואסער?

סאָניעטשקע האָט אים צוגעטראָגן וואסער. ער האָט אויסגעטרונקען מיט איין שלונג, האָט באקוקט מיט א מאָדנער נייגעריקייט דאָס שטיבל ארום און ער האָט זיך אויפגעהויבן:

יאָ, מיר גייען?

און מארקוס האָט זיך דערפילט עפּעס צו גרויס פארן צימער. ער האָט זיך אומגעלומפּערט ארומגעבלאָנקעט צווישן זיי, און זיי האָבן זיך דאכט זיך, מיט אים געזעגנט. דער חבר ר. איז געבליבן שטיין אנטקעגן מארקוסן, האָט אים אָפּגעמאָסטן און אויסגעצויגן צו אים א הארטע, דארע, לאנגע האנט:

— און מיר, חבר, זיינען נאָר... נאָר רעוואָלוציאָנערן—

האָט זיך זייער פריינדלעך געזעגנט, מרדכי מארקוס איז געבליבן שטיין אינעווייניק ביים טיר א פארחושטער. ער האָט אומבאוואוסט איבערגעשפּאצירט עטלעכע מאָל איבער דער

שטוב. און איז געבליבן שוין אזוי א פערטערכעטער, א פער־טראכטער שטיין ביים טישל.

פאוואָליע האָט ער זיך איבערגעבויגן און ארייגעשטעקט דעם קאָפ אינם בלוטיקן בעז. פלוצלונג האָט ער זיך פאנאנ־דערגעוויינט. עס איז אים געווען וויסט און פינסטער. און אָט דער מינוט האָט ער נישט געוואוסט, וואָס ער האָט צו טאָן. אויב אזוי לוינט דאָך אים נישט בכלל ארומצושלעפן זיך אָט אָ דאָ אומנישט. און נישט וויסנדיק גאָרנישט. און נישט וויסנדיק וואָס ער טוט, איז ער צוגעגאנגען צום וואנט און אָנגעצינדן דאָס קליין פאררויכערט לעמפל, וואָס איז א גרויעס געשטאנען אויפן פאָליטשקע פערוויקלט אין שפינגעוועב.
דרויסן האָט שוין געשאריעט אויף נאכט.

מרדכי האָט אויפגעבלעטערט דאָס תנ״כל איוב. אין דער צווייטער האנט האָט ער ארייגענומען דאָס לעמפל און איז מיט שטילע, פאָרזיכטיקע טריט ארויס פונם שטיבל.

זיין פנים איז געווען אויסגענעצט פון טרערן און שטארק בלייך. עס איז אים געווען, ווי ער וואָלט עס איצט געגאנגען קלאָגן אויפן חורבן פון דער וועלט.

דאָס שמאָלע, טונקעלע געסל איז געלעגן א ליידיקס און א נאקעטס.

ער איז אראָפ פון לאווע, אויפגעהויבן דאָס לעמפל אין דער הויך אויף א הייזעריקער שטים טיף־וויינענדיק גענומען זאָגן פונם תנ״כל ארויס.

תחילת האָט ער זיך איבערגעשראָקן פאר דעם, וואָס ער טוט, נאָר עס זיינען אים מיט אמאָל פון ערגעץ אָנגעקומען כחות און ער האָט אזוי אוועק געשפאנט זינגענדיק און קלאָגנדיק, ער האָט געהאלטן פערוואָרפן דעם קאָפ, געשפרייט די הענט מיט דעם פאררויכערטן לעמפל צום הימל און ביטערלעך געוויינט.

מענטשן האָבן זיך באוויזן אויף די שוועלן, — געגלויבט עס איז א לויה.

מען האָט ארויסגעקוקט דערשראָקענע פון די פענסטער, איבערגעשריען זיך, און מען איז אים שוין נאָכגעגאנגען נישט פארשטייענדיק, וואָס עס קומט דאָ פאָר. מענטשן זיינען אים נאָכגעגאנגען.

א גאס נאָך א גאַס.

און ביז שפעט אין דער נאכט איז ער אָט אזוי ארום געגאנגען, ווי א לבנה-גייער איבער דער שטאָט.

צומאָרגנס האָט אים פריילן גנעסיע ארייַנגעפירט אין שטיבל א פארחלשטן און כמעט א געשטאָרבענעם. ער האָט געשוויגן, זי איז געזעסן איבער אים דעם גאנצן טאָג, גערעדט צו אים און געוואָלט אים, ווי עס איז, פונאנדערוועקן און ער איז אויף דער סאָפקעלע געלעגן קאלט, געקוקט אויף איר מיט אומבאוועגלעכע אויגן און קיין איין וואָרט נישט ארויס-גערעדט.

11

מאָנטאָג

אָי, אי — — —

ס'איז געווען דער וואָכעדיקער מאָנטאָג, ווען די אָרעמע לייט גייען ארויס איבער די הייזער. דאָס מאָל זיינען זיי אין מחנות ארויס איבער דער רעוואָלוציאָנערער שטאָט. דער ייד מיט דער פייערדיקער באָרד, וואָס האָט אמאָל אין דער גע-פאר געשפרייזט איבערן שטאָט און געשריען „אילומינאציע", האָט אויך איצטער געשפאנט פאָרויס מיט א גרויסער טאָרבע אויף די פלייצעס און מיט א בראָזעווען שטעקן אין האנט. ער האָט אויסגעזען, דער ייד, ווי משה, וואָס פירט ארויס די יידן פון מצרים.

אין די שמאָלע געסלעך צווישן די קרומע, טונקעלע מויערן מיט די אויסגעדרייטע געזימסן האָבן זיי זיך גע-שטופט. דורך די גראָבע טויערן זיינען ארייננעקראָכן אין די הויפן, אויסגעשטרעקט לאנגע, שטעקלדיקע הענט צו די פענסטער:

— גיט עפעס א נדבה, גיט עפעס א נדבה!

און עס זיינען אראָפגעפאלן המוציאס ברויט, צעקאדער-טע שיך, צעלאטעטע בגדים, כאָטש קיינער איז דאָרטן אויבן אין די פענסטער נישט געשטאנען. אין די נעפלדיקע געסלעך האָבן זיך געהוידעט די הויקערס ארויסגעשטאַרטשעטע דורך אויסגעמאָליעטע קאפאָטעס, עס האָבן זיך געצויגן העלזער

ארומגעבונדענע מיט בלויע אָדערן און פארכעס א הינטער היטלן אראָפּגערוקטע ביז איבער די אויגן.

ר' אברהמל בעל-תענית, א באָרוועסער, מיט דער קאפּאָטע אויפן הוילן בלאָטיקן לייב, האָט געשפּרייט די הענט און פיס, ווי א שפּין ערגעץ אונטער א דאך, און סטעסיע און גנעסיע, פארוויקלטע אין די פאטשיילעס מיט די גרויסע קניפּן אויף הינטן, האָבן זיך נאָכגעשלעפּט נאָך אים מיט די אלכאָווע שטעקעלעך אין די הענט און זיי האָבן מיט די ליידיקע מיי-לער אָדער עפּעס געגעסן, אָדער געדאוונט.

די מחנות זיינען ארויסגעקראָכן אויפן ליידיקן מארק, זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט ביי א געלן מויער, אויסגעצויגן די הענט צום גאניקל אויבן, און די ווייבער האָבן געשריען:

— רעווקאָם, עסן!

און דאָס גאניקל, ארומגעזעצט מיט קליינע בלימעלעך, האָט געבליט פאר זייערע הייסע בלאָטיקע אויגן, ווי א גער-טענדל, אָבער עס איז דאָרטן געווען שטיל און קיינער האָט נישט אָפּגעענטפערט.

— רעווקאָם, עסן! א נישט שטארבן מיר!!

און דעמאָלט האָט זיך באוויזן אין פענסטער סאָניעטשקע. זי האָט לאכנדיק אראָפּגעוואָרפן א צונויפגעוויקלט פאפירל פונקט סטעסיען אין פאטשיילע אריין. די אָרעמעלייט האָבן געקניט. די אָרעמעלייט האָבן אָפּגעדאנקט און זיי האָבן זיך אויסגעקירעוועט און אוועקגעשלעפּט זיך ווייטער. עס האָט גע-שפּרייזט דער ייד מיט דער פייערדיקער באָרד און די מחנות זיינען אים פריילעך שוין נאָכגעלאָפן און נאָכגעהונקן. אָ, היילקער מאָנטאָג! עס האָט זיך ווינענדיק ר' אברהמל צע-זונגען, ער האָט פארוואָרפן די האָריקע הענט און ער האָט, ווי א באָק, צוגעשפּרונגען:

גאָטעניו, גאָטעניו,
איך וועל גאָרנישט נישט טאָן אויף דער וועלט,
נישט טוענדיק בליען דאָך בוימער,
נישט טוענדיק וואקסען דאָך קינדער.

איך וועל זינגען, ווי א פייגעלע און ס'וועט מיר גוט זיין,
איך וועל עסן, ווי א וואָראָנעלע און וועל זאט ווערן
פרנסני ככלב וכעורב, גאָטעניו!
מיט א בגד איז מיר גוט
און אָן א בגד איז מיר נאָך בעסער,
מיט אן אשה איז מיר גוט
און אָן אן אשה איז מיר אודאי גוט — — —
גאָטעניו, גאָטעניו!

און די אָרעמעלייט האָבן אריבערגעבראָכן די הענט אויף די אקסלען, האָבן אויסגעשטעלט די הויקערס און גענומען האָטשקען זיך לאכנדיק און וויינענדיק. און זיי האָבן אויפגעלויכטן פון דער טיפער, טרויעריקער פרייד, וואָס עס איז דאָ אין דער וועלט. עס האָט געברענט די פייערדיקע קאָלטענעוואטע באָרד, שטיוול האָבן זיך אויפגעהויבן אָן זוילן און קוליעס האָבן צוגעקלאפט, ווי קאָסטאניעטן:

— פארוואָס לייכט נישט מאָנטאָג און דאָנערשטאָג די זון ליכטיקער?

— פארוואָס איז נישטאָ קיין מוזיק אויף די גאסן?

— מיר ווילן נישט קיין שבת, מיר דארפן נישט קיין שבת, מיר — וואָכעדיקע יידן!

און זיי זיינען, ווי א סטאדע חזירים אריינגעקומען צוריק אין די גרויע געסעלעך אריין מיט געזאנג און מיט געוויין. דאָרטן אין די ליכטיקע גאָרנס האָט מען אראָפּגעריסן די גילדערנע פינגערלעך פון די הענט, די מאנען האָבן אָפּגעביסן די אוירינגלעך פון די ווייבס אויערן און זיי האָבן עס געוואָרפן אדורך די פענסטער. אָבער זיי האָבן עס שוין נישט אויפגעהויבן, ווייל די טונקעלע, בייזע פרייד האָט פון זיי ארויסגעלויכטן. דער ייד האָט זיי געפירט, ער האָט מוראדיק געהויבן די פיס איבער די געסלעך און זיי זיינען אים נאָכגעגאנגען. זיי האָבן זיך געוויקלט גליקלעכע אין די שמאטעס און געלאכט אינעווייניק פון טרערן. און ביים ראָג פון די צוויי געסלעך, וואו עס האָט זיך ארויסגערוקט דאָס בוי-

דימל איבער זיי, ווי א טויבנקלאפּע, האָבן זיי זיך אָפּגע־שטעלט. די אלע מחנות זיינען אָנגעקומען, אויסגעסדרט זיך, און מיט די קעפּ אויף ארויף צום בוידים־שטיבל גערופן צו אים:

— קום ארויס, איידעלער מענטש! קום ארויס געזאלב־טער אָרעמאן!

— אָ, קום ארויס!

עס האָבן זיך פונאנדערגעעפנט די פענסטערלעך אין בוידים־שטיבל. און אין זיי האָבן זיי זיך דעמאָלט באוויזן: פריילן גנעסיע און ער — מרדכי מארקוס. ער איז געשטאנען אָן א ראָק, א בלאָסער מיט ציטערדיקע ליפּן. און ער האָט געשמייכלט. די אָרעמעלייט אונטן זיינען געווען צונויפגעקוו־טשעבורעט, אָנגעוואָרפן, ווי איין ווילדער גוף ביי זיין שטוב.

— רייד צו אונז, גרויסער אָרעמאן!

— טרייסט אונז, געבענטשטער מענטש!

פריילן גנעסיע האָט אויסגעזען בלייך, ווי א קיניגין. און אָט פירט מען דאָס טאקע ארויס דעם קיניג פארן פאָלק. זי האָט געקוקט שטאר אויף זיי מיט אראָפּגעלאָזענע שווערע לעפּלען איבער די אויגן. און זיי האָבן אויך געשוויגן. און ער מרדכי מארקוס, האָט באקוקט די מענטשן. ער האָט געזען פלאטשיקע קערפּערס, קיילעכדיקע פּיס. ער האָט געזען נעזער, וואָס זיינען געלעגן, ווי העלצער, ביים זייט פּנים; אויגן פארריקטע אויף די שטערנס. און הויקערס, און הינקעדיקע. און די, וואָס האָבן פראנצן. און די, וואָס האָבן פאליקע — איז ער באגייסטערט געוואָרן, און עס האָבן זיך אים באוויזן טרערן אין די אויגן. און ער האָט אויסגעשפּרייט צו זיי די האנט:

— יידן, עס איז יום־טוב! ווער זאָגט, אז די אָרעמע זיינען אָרעם און די פארשטויסענע זיינען אומגליקלעך? איר, מיט די טאָרבעס אויף די פּלייצעס. איר — גרויע און וואָכע־דיקע — איר שטייט ביים קוואל פון דער וועלט.

נאָר די גליקלעכע זיינען אומגליקלעך און דער, וואָס האָט — האָט גאָרנישט.

כ'האָב געזען בליטן און וואסערן — זיינען די וואסערן פרידלעכער, כ'האָב געזען א שעפס און א שוחט, איז דער שעפס הייליקער.

איר זייט די וואסערן פון דער וועלט און צו אייך וועלן קומען טרינקען די דאָרשטיקע.

אָ, ווער פערלירט די קייטן? — דער, וואָס האָט זיי אָנגעטאָן. איר זייט אָבער, ווי די ערד, וואָס מען צוימט איר און זי איז נישט ארומגעצוימט, און איר זייט אויך, ווי די ערד, וואָס זי טוט גאָרנישט און דעריבער לאכט זי קיינ־מאָל נישט.

זעט, וועלכער קוואל איז אָן א גרונט? — דער קוואל פון טרויער, כ'האָב געזען פרייַלעכע, האָבן זיי זיך געפרייט און אויפגעהערט און די וואָס האָבן געטרויערט — ווילן נישט.

א לויב צו אייך, וואָס אייער מזל איז שווארץ, וואָס איר עסט בייטאָג, ווי פערד פון דער טאָרבע און בייַנאכט שלאָפט איר, ווי זיי מיט אָפענע אויגן.

און א לויב צו דעם עלנט, וואָס די פויגלען זינגען אויך פון אים.

די אָרעמעלייט זיינען געשטאנען אונטן אין געסל און געוויינט. טרערן פון מתיקותדיקן בראָך האָבן זיך געגאָסן אין די בערד אריין. עס איז, ווייזט אויס באמת געווען מאָנטאג דער טאָג פון גאולה.

— מען ווארפט אונז גאָלד פון די פענסטער און מיר נעמען נישט!

— אוירינגלעך מיט די אויערן...

— אָ, צו וואָס דארפט איר גאָלד? — איר דארפט ג אָ ר נ י ש ט. עס איז געקומען פון דאָרטן צו אונז א שליח האָט ער אונז אָנגעזאָגט, אז עס איז נישטאָ ג אָ ר נ י ש ט.

אָבער מיר גלויבן אים נישט, ווייל מיר זוכן דאָך נישט, מיר פאָדערן דאָך פון אים גאָר נישט.

אונזער תּפילה ווערט פערנומען נישט דאווגענדיק און אונזער ארבעט ווערט אָפּגעטאָן נישט טוענדיק.

זעט, עס איז אָבער פאַראַן איין גרויסע תּפילה, וואָס ווערט געבעטן נישט מיט די ליפּן, וואָס קיינער פערנעמט איר נישט און זי איז די הייליקסטע.

עס בעט איר נישט א פעלד עס זאָל וואקסן פון אים גראָז, נאָר א פעלד א נאקעטער, וואס וויל קיין גראָז נישט.

עס זאָגט דער פעלד זיין תּפילה און די הימלען שפּאַלטן זיך פון שרעק, וואָרום צוליב וואָס בעט ער? וואָס וויל ער? — ער וויל גאָר נישט.

איך וועל זינגען פאר די טויבע, וואָרום דעמאָלט הערט מען מיר נישט. איך וועל צו דיר מתפּלל זיין, אָבער דו זאָלסט בכלל נישט זיין.

זעט, — האָט ער אָנגעוויזן מיטן האנט אויף פריילן גנעסיע — א מענטשן האָט מען אָפּגעשמיסן אין מיטן טאָג, א מענטשן האָט מען געשענדט און ער בעט שוין די תּפילה פון גאָר נישט. מען האָט אים געשמיסן מיט קראָפּעווע אויפן הוילן מוטער-לייב און ער איז דורכדעם געהייליקט געוואָרן. זעט!

די אָרעמעלייט האָבן, ווי אין א טירוף דעמאָלט אויס-געשטרעקט צו איר אלע די הילצערנע פארגליווערטע הענט זייערע און זיי האָבן זיך אראָפּגעלאָזן אין בלאָטע פאר דער פריילן גנעסיע שרייענדיק צו איר און רופנדיק צו איר:

— דו, הייליקע בתולה, א לויב צו דיר!

— א לויב צו דיר, גליקלעכע, וואָרום עס האָט דאָך דיר, משמעות, ווי געטאָן!

און די פריילן גנעסיע האָט בייז געקוקט אויף זיי און א ווארעמער שווייס האָט איר באשלאָגן. קיינמאָל האָט זי נאָך נישט אויסגעזען אַזוי באהארצט און שטאָלץ, ווי איצט, ווען

איר גרויסע שאנד איז אנטפלעקט געוואָרן פאר אלעמען. געוואָלט האָט זי עפענען אירע פערטריקנטע ליפעלעך און פערציילן, ווי מען האָט איר אין העלן טאָג שלעכטס געטאָן, אָבער, ווי זי איז דורכדעם געוואָרן דערהויבן. נאָר די אָרעמעלייט האָבן, אָן איר, ווייזט אויס, אין דער אייגענער רגע פארגעסן. זיי האָבן זיך דאָרטן אויסגעלייגט אין דער בלאָטע, פונאנדערגעוויקלט די טאָרבעס און גענומען זיך הונגעריק צו די שטיקער ברויט. קבצנים! קבצנים! אברהמל בעל תענית איז ארומגעגאנגען דאָרטן אין דער טונקלעניש צווישן זיי מיט א פארנומענער קאפּאָטע, אן ארבל אין אן ארבל, אָבער געגעסן האָט ער נישט, ווייל ער האָט שוין געהאט מסתמא אמאָל געשטאָרבן. און אין בוידימל איז שוין אויך געוואָרן שטארקטונקל.

12

באַך!... באַך!!!

אין די אָונטיקע צימערן איז געהאָנגען א לאַנגער פּאַס שטויב און ליכט פון דער זון דער געלער, וואָס איז ער־געך און די בערג אונטערגעגאנגען.

ליענאָטשקע אליין אין ווינקל הילכעדיקער שטוב האָט עפּעס אראָפּגעשפּילט נאָגנדיק פונם קלאַוויר און זי האָט גע־קוקט אזוי אויסגעקירעוועט דעם שווערן קאָפּ צום פענסטער פון וואנען דאָס ליכט האָט זיך אהער ארייַנגעזיפּט. עס האָט זיך מיד אויסגעבלייכט פון דער טונקלעניש איר בלאס גע־זיכט מיט דעם דיק־מאנסבילשן נאָז, וואָס איז געווען צו הארב פאר איר פּנים.

ליענאָטשקע, אָ, ליענאָטשקע,

וואָס האָט געלעבט, ווי אן אלטע פרוי, וואָס האָט גע־טראכט ציטערדיק און אומקלאָר־אומקלאָר, ווי א קינד.

און דעריבער האָט זי זיך דאָ טאָפּלט נישט געפונען.

און דעריבער האָט זי דאָ קיינמאָל נישט געהאט קיין חברטעס און די דערוואקסענע האָט זי אויך נישט ליב גע־האט — ליענאָטשקע.

דער אלטער דאָקטאָר, איר פּאפּא, איז עס געווען איר פריינד. און נאָר ווען ער האָט זיך געוויצלט האָט זי געלאכט. צוזאמען פלעגן זיי ארויסגיין פארנאכט שפּאצירן הינטערן שטאָט און צומאָל שפּאצירנדיק פלעגט ער זיך. דער פּאפּא. באקלאָגן

פאר איר, אז ער איז דאָ „עלנט, ווי א וואראָנע”, עס געפעלט אים נישט איבערהויפּט אָט דאָ אויף דער וועלט און ליענאָטשקע פלעגט עס אים דעמאָלט טרייסטן,

— נישקשה, פאפוניו, אָט דו זאָרג זיך שוין גאָרנישט... —

און דערנאָך אין דער היים איז מען שוין געזעסן צוריק איינגעבויגן און שאָטנדיק ביים קלאוויר און מען האָט אויפגעשפילט ווידער אין א נאָווינע אזעס טויט, וואָס זיי האָבן עס ביידע הייליק און סודותדיק ליב געהאט.

אזעס טויט.

אין די טונקעלע צימערן זיינען איצט אויפגעשוואומען ווייסע בלומען פון שניי. זיי האָבן זיך גערירט בלייכע און פינקלענדיקע און זיינען אויסגעגאנגען פון זיך אליין, אָן א טויט.

דער געלער זייל ליכט קרום איבערן צימער איז געלבער געוואָרן, אָפגעלאָשענער.

עס האָט זיך אָפגעצייכנט אין דער טונקלעניש דער סיליועט ליענאָטשקעס און די ווייסע פינגער, וואָס האָבן ווייך געבלאָנדזשעט איבער די קלאווישן.

שטיל.

אין די אינעווייניקסטע צימערן טרעט עמיצער שווער, גייט עמיצער אהין און צוריק. עס איז דער אָפגעסערכעטער סאָלדאט, וואָס געפינט שוין לאנג קיין רו נישט.

און ער רעט דאָרטן נאָכאנאנד צו זיך אויפן קול.

קיינער איז אין שטוב נישטאָ, אָבער ליענאָטשקע איז דאָך שוין צו אים געוואוינט.

דער אָפגעסערכעטער סאָלדאט שארט זיך ביים טיר. און אָט איז ער ארייַנגעקומען.

אָט.

ער האָט זיך נישט אומגעקוקט, ארייַנגעקומען אהער, משמעות, עפעס נעמען. דער שווערער בופעט מיט די הילצערנע

פויגלען אויף זיינע טירלעך קומט אים אויס אקוראט פאר די אויגן. ער רוקט ארויס די שיפלאָדן, עפנט די טירלעך און זוכט דאָרטן טאפנדיק מיט די הענט.

— וואָס זוכסטו?

און ער ענטפערט נישט. ער וויל איצט מיט איר נישט ריידן, משמעות. ער לייגט עפּעס איבער פערשידנס פון איין אָרט אויף דעם אנדערן.

און צום סוף — גייט ער צו צום דיוואן און טוט זיך א צי אויס איבער אים מיטן פנים אראָפּ און ליגט, בלייבט ליגן אזוי.

ליענאָטשקע קירעוועט אויס דעם קאָפּ צום וואנט און באקוקט אים, ווי ער ליגט דאָ א צעקאָדערטער און א באָר־ווּעסער מיט קויטיקע פיאטעס און ליענאָטשקע טראכט, אז אים איז מסתמא שוין אויך אומעטיק און טרויעריק. נאָר אָט טוט ער זיך א הויב אויף:

— ליענאָטשקע?!

— יאָ.

— געדענקסטו מיין נאָמען, הא?

— ליאָניק.

— נו פאסט פאר מיר דער נאָמען, ווי מיינסטו?

— איצטער נישט אזוי.

ער טוט זיך א שטארקן קער און זעצט זיך אויס איינגאנצן אויפן דיוואן:

— פארוואָס?!

כ׳ווייס נישט. ליאָניק דארף עפּעס זיין שענער, יינגער...

— נו, און איך בין נישט קיין שיינער?

ליענאָטשקע שווייגט.

— רעדסט צי נישט?

שטילערהייט האָט זי זיך שוין אומגעקוקט מיט שרעק און גענומען ענטפערן:

— דיר פעלט אן אויער און דיין פנים איז איינגאנצן אָפּגעקראָכן...

— פארוואָס פעלט מיר אן אויער?

מען האט דיך פארוואונדעט?

— ווער האָט מיך פארוואונדעט?

— איך ווייס נישט.

און ליענאָטשקע האָט זיך שיר צעוויינט. ער האָט גע־קוקט א רגע לאנג אויף איר און האָט זיך צוריק אויסגעצויגן אויפן דיוואן. זי האָט אויף אים געוואָרפן אזא זייטיקן קוק, האָט זיך איינגעוויקלט אין שאל און איז שוין געבליבן זיצן שטיל, שטיל א פערשטיינערטע. ער האָט געפרעגט:

— דו רויכערסט?

— ניין.

— איך ווייס דאָך, אז דו רויכערסט נישט. און איצט וועל איך דיר פרעגן אָט וואָס: דו רעדסט?

זי האָט געשוויגן.

— דו דארפסט ריידן, ווייל מיר שווייגן. מיר זיינען אמתע שטומע, ווי שטיינער. דו ווייסט פארוואָס? ווייל מיר האָבן נישט אונזער שפראך: און מיר וויינען נישט. דו ווייסט פארוואָס? ווייל אלע, אלע וויינען. אָבער הער, דו, (ער האָט זיך ווידער אויפגעהויבן) צי דען איז מעגלעך, אז עס וועט נישט זיין קיין באלוינונג פאר די מעשים? אָ, ליענאָטשקע, ליענאָטשקע, מיין טייערע ליענאָטשקע, מיר גלויבט זיך עס נישט. דו, הער זיך איין, ליענאָטשקע, ברילייאנטשיק, פערשטיי מיך גוט. כ׳בין געלעגן ביינאכט אין א וואלד, אין א יאדלאָוון, אליין אין מיין גרוב, און כ׳האָב מיך צוגעהאָרכט, און כ׳האָב מיך אויסגעלערנט עפעס וויכטיקס. איך קאָן זינגען, ווי א סאָווע. קיינער קאָן עס נישט נאָכמאכן, נאָר איך: ציר. ציר, צירררר. אָ, טייערינקע, כ׳וויל קלענער ווערן פון מיין עלנבויגן, כ׳וויל מיין פנים זאָל פארוואקסן ווערן מיט פעדערן — וועל איך זיך קענען דעמאָלט אוועקזעצן אויף א דאך איינער אליין.

ציר, ציר, צירררר—ווען דו הערסט א סאָווע שרייט זאָלסטו וויסן, אז דער אומגליק איז שוין נאָענט: ציר, ציר, צרר.

ליענאַטשקע, וואָס איז שוין געזעסן אָנגעשפּאַרט מיט דעם קאָפּ צו דעם ווענטל פון שטול, האָט זיך פערשטאָפּט מיטביידע הענט די אויערן, און דער געזאַנג זיינער האָט איר דאָך געגריזשעט ביים האלז, ווי מען וואָלט אים איינגעביסן מיט פוילע ציינער. ער האָט זיך דערמונטערט, אויפגעהויבן זיך פונם דיוואַן און מיט די הענט אין די באַקעס גענומען צו איר היידן וואָגיקער, אויף א באַס-שטים:

— דו האָסט געהערט מען זאָגט: קין האָט געהרגעט זיין ברודער— מוז ער אָפּקומען די שטראָף. אָבער וואו איז קין? פארוואָס זעט מען אים נישט, אין ערגעץ נישט? און וואו איז דער צייכן אויף זיין שטערן. נ י ש ט אָ. (ער האָט אויסגע-שפּרייט די הענט) ווייסטו פארוואָס? דער געהרגעטער האָט אויך גענומען אויף זיך צו טראָגן דעם צייכן פון קין. יאָ, מיין קינד. ווען דו לייגסט זיך שלאָפן, דעמאָלט קומט ער צו מיר א נאַקעטער און א שווארצער מיט א לאַנגן בערדל. קין רעט צו מיר און ער פרעגט ביי מיר. הער, וואָס קין פרעגט ביי מיר: פארוואָס האָסטו נישט איינגעוויקלט דעם אויער דיינעם אין א פּאפּירל און געבראַכט אהיים? ציר, ציר, צירררר. מיין קינד, עס טוט מיר זייער וויי, ווארום איך בענק נאָך מיין אויער. כ'האָב אים אזוי שטארק ליב געהאַט, ווען ער איז אָט אָ דאָ געהאָנגען און נאָר איצט זע איך, ווי וויט ער האָט מיר געקלייבט. הער! דו הערסט, צי נישט? איך הייס דיר שוין ענטפערן מיר!

— נו?!

— דו הערסט?

— יאָ.

— ווי מיינסטו, א מיידל וואָלט מיר איצט א קוש געטאָן?

— זי האָט געשוויגן.

— זאָג!

— איך ווייס נישט.

— דו ווייסט יאָ, זאָג!

— ביין.

ער האָט זיך אַראָפּגעזעצט אויפן דיוואן, פערטראַכט זיך א ווײַלע קוקנדיק מיט אָקסענע אויגן און דערנאָך האָט ער איר צוגערופן מיט א פינגער:

— קום אהער!

ליענאָטשקע האָט זיך איינגעוויקלט אין שאַל און נישט געענטפערט.

— שוין, די מינוט, אהער;

און אז זי איז שוין א ציטערדיקע און א בלאסע געשטאנען פאר אים, האָט ער נאָך אלץ טירופדיק געשריען:

— גיב מיר א קוש.

עס איז איר אויפגעקומען דער עקל ביז צום האלז, אָבער זי האָט זיך געקרעפּטיקט, איבערגעבויגן זיך און אים א קוש געטאָן.

— אט אָ דאָ אין אויער!

— גוט!

— נאָך!

— נאָך!!!

— נאָך!!!!

— נאָך, ביז צום טויט!!!

מיט א פונאנדערגעשצירעטן מויל האָט ער זי א כאַפּ געטאָן און ארויפגעוואָרפן אויפן דיוואן. ליענאָטשקע האָט זיך א צאַפּל געטאָן, ווי א מייזל. נאָר באלד האָט זי עפּעס פּלוצלונג פערשטאנען און זי האָט שטום זיך ארויפגעוואָרפן צו אים אויפן קאָפּ, אראָפּגעבויגן זיך נידעריקער, גליטשיק אזוי און אויסגערעכנט, און מיט אמאָל ארײַנגעביסן זיך צו אים אין האלז ארײַן. ער האָט געגומען מיט אלע גלידער שלײַדערן אין דער לענג, ווי א לאנגער וואָרים. און ער האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן איר מיט די הענט, א ריס זיך געטון, כדי אראָפּצופאלן פונם דיוואן אויף דער ערד, אָבער זי האָט אים נישט אָפּגעלאָזן. שווײַגעוודיק-שווײַגעוודיק איז זי געלעגן

אויף אים צונויפגעדרייט, ווי א פיאווקע אין א מושל און בענאָגט אזוי מיט א משוגענער מתיקות פונם פארבלוטיקטן האלז. און אירע אויגן זיינען געלעגן ארויסגעזעצט, ווי מען וואָלט זיי איר געהאט איצט צוגעהאָנגען צום שטערן.

יענע נאכט איז דער אלטער דאָקטאָר אביסל גרויער בעוואָרן און ער האָט נישט געשפּילט אויף דעם פייפיאָל.

13

א שדכן...

און אויבן אין בוידימל האָט עס טאקע אויסגעזען, ווי אין א טויבנשלאק. עס איז אפילו געשטאנען אויף דער פּאָדלאָגע א ספּאָדיקל מיט וואסער און גערשטן פארשאָטן.

מסתמא האָט ער אמאָל געהאָדעוועט א הון, מרדכי מארקוס.

שפּינגעוועב האָט פארהאָנגען אלץ, אויך די פּאָליטשקעס און די פּאָר נאקעטע בילדלעך אויף די ווענט, און א קילקייט איז ארומגעגאנגען איבערן שטוב, א שטילע און א שטענדיקע, ווי עס וואָלטן געווען עפּענונגען אין די ווענט.

פארוואָס ביי מרדכי מארקוסן אין בוידים-שטיבל איז געווען אזא פויגלשע אטמאָספער איז שוין שווער צו דערקלערן, אפשר האָט געלעבט אין אים די נשמה פון אן עוף, וואָס האָט זיך געקענט נור אויף אזא שטייגער אויסלעבן.

און עס איז געווען טונקל און קיל.

די פריילן גנעסיע איז נאָך אלץ געזעסן נעבן אים אויף דעם סאָפקעלע און ער, מרדכי מארקוס, איז דאָרט אלץ געלעגן פארקוקט מיט קאלטע אומבאוועגלעכע אויגן און קיין וואָרט נישט ארויסגערעט, אזוי אז פריילן גנעסיע איז שוין געווען פארצווייפלט.

— איז ער שוין נישט בכלל שטום געוואָרן?

אָבער דעמאָלט האָט ער זיך לאנגזאם אויפגעהויבן אויף

די עלנבויגנס, לאנג און מאָדנע באטראכט די צוגעשלאָסענע פענסטערלעך, וואו עס האָט שוין אריינגעקוקט א מוטנער און א מיאוסער פארנאכט, און ער האָט זיך צוריק אראָפּגעלאָזן אָן כחות אויפן געלענער זיינעם. ער האָט פערטייעט אָפּגעטעמט און, דאכט זיך, אז ער האָט קוים-קוים צו איר א שמייכל געטאָן.

— וואָס? — האָט זיך די פריילן גנעסיע צו אים ארי-בערגעבויגן.

— גאָרנישט.

— וואָס גאָרנישט? — האָט זי אים מיט פרייד איבער-געפרעגט.

— שוין איבערגעקומען, ליבער פריינד.

זי האָט צוגעפגענומען די הענט אויפן שויס און גאָר-נישט פארשטאנען און גאָרנישט געענטפערט.

— איר ווייסט, צו וואָס איך בין איצטער געגליכן? — האָט ער דערנאָך שטילערהייט געפרעגט.

— צו וואָס? נו ענטפערט, צו וואָס? — האָט זי זיך איבערגעבויגן.

— איך בין איצטער געגליכן צו א טייך. יאָ, א טייך, וואָס זיינע וואסערן האָבן אָפּגערונען. עס ליגט דער געלעגער א ריינער און א שטילער און קיינער בערגלט אים נישט. איר ווייסט, וואָס דאָס באטייט אזוינס, ליבער פריינד? — האָט ער זיך אויפגעהויבן.

זי האָט געקוקט דערשראָקן אויף אים און געזאָגט:

— ניין, איך ווייס נישט.

— עס באטייט, אז איך בין דאָ ארויס דער זיגער, פריינדין מיינע. כ'האָב באזיגט און ארויסגעטראגן דערפון מיין ריינעם אמת.

פריילן גנעסיע האָט אים צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ.

— אָ, איך וועל שוין גאָרנישט נישט טאָן אויף דער וועלט. מיט א פינגער נישט א ריר טאָן. און איך זאָג אייך, עס איז א גרויסע פרייד פאר א מענטשן קומען צו אָט דעם

באַוואוסטזיין. איצט וועל איך אומעטום-אומעטום זיין, ווייל איצטער וועל איך דאָך זיין בלויז א צוקוקער פון דעם, וואָס עס קומט דאָ פאָר, איר פערשטייט?

נאָר זי האָט געשוויגן.

— כ׳האָב מיך געהיילִיקט היינט פאר אן אָרעמאַן, ליבער פריינד. איך בין פּאַרטיק געוואָרן מיטן מענטשן, וואָס כ׳האָב אים אוועקגעלייגט אָט דאָ נעבן מיר. עס פרעגט זיך איצט, אפשר דארף איך שוין אויך נישט שטארבן? אָט דאָס פרעגט זיך. —

און ער האָט זיך אויפגעהויבן אביסל און איז געבליבן אזוי פערקוקט אויף דער פריילן גנעסיע, און זיין נאָז, וואָס איז געווען שטארק ווייס האָט זיך עפּעס איצטער ארויסגעשניטן פון דער טונקלעניש שארף און זייער וויכטיק.

דאָרטן אויף די טרעפּ האָט זיך עמיצער גענומען שארן ביי דער פארמאכטער טיר. זיי האָבן זיך אומגעקוקט נייגעריק און געוואַרט. ס׳האָט זיך געעפנט די טיר אזוי פּאַוואָליע און אריינגעקומען איז לאנגזאם ר׳ יודע אן עקיקער און א וואַטאָווער, ער איז געבליבן שטיין ביים טיר, וואָרום ווייטער האָט ער שוין נישט געקאָנט אריינקומען אין א שטוב, און ער האָט אריבערגעלייגטביידע הענט איבערן בויך, ווי צוויי שייטלעך האָלץ, געשטאנען מיט אן אראָפּגעלאָזענעם קאָפּ און געשוויגן.

דערנאָך איז ער מיט א זייט צוגעגאנגען אפּאָר טריט צום סאָפּקעלע און קוקנדיק מיט א זייט אויג אויף מרדכין האָט ער צעצויגן געפרעגט:

— נו, און וואָס איז דער תּכלית, מאָטל?

מרדכי האָט געקוקט און נישט פארשטאנען וואָס, און ר׳ יודע האָט דאָ דערווייל גענומען קריכן ארום דעם סאָפּקעלע מיט קליינע טריטעלעך, ער האָט געקוקט אויפן וואנט און גערעדט:

— איך בין דאָך א טאטע. א טאטע באדארף זאָרגן פאר

זיינע קינדער. הערסטו, וואָס איך זאָג: געגוג דיר צו הולטייעווען...

און דאָ האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, ער האָט ארייגגעקוקט דער פריילן גנעסיע אין פנים אריין, גוט אזוי באטראכט און ארומגעקוקט איר אויסזען און א זאָג געטון אָנווייזנדיק אויף איר:

— דו הערסט, וואָס איך זאָג דיר?... אָט זיצט א מיידל... אן אָנשטענדיקע מיידל... נעם איר און האָב חתונה!.. וויפיל איז דער שיעור צו הולטייעווען. פרעג איך דיר, הא?! און דו, מיידל, וואָלסט אויך געמעגט אויפהערן ארומצושלעפן זיך מיט בחורים... כ'פארשטיי נישט די לייטישע טאטעס. —

פריילן גנעסיע האָט צונויפגענומען די קני, זי האָט אראָפּגעלאָזן צניעותדיק דעם קאָפּ אויפן ברוסט און איז בלאס געוואָרן. און מרדכי מארקוס האָט זיך זייער פארשעמט. ער האָט אראָפּגעשלעפּט די פיס פון סאָפּקעלע און געגומען אין פערלעגגהייט צורעכט מאכן דעם שניפּסל, וואָס איז געלעגן ביי אים שוין ערגעץ אויפן פּלייצע. און ער האָט געקוקט אויפן טאטן בעטענדיק אים מיט די אויגן, אפשר וועט ער אויפהערן. ר' יודע האָט דאָך אָבער נאָך נישט אלץ געהאט ארויסגערעט.

14

צווייטע לבנה-נאכט

עס איז געווען א לבנה-נאכט. דער קילער הימל האָט זיך ווייט, אין דער בלויקייט געזילבערט. די צלמים און די טורעמס פון שטאָט האָבן אויסגעקוקט שטילער און לענגער. עס איז געבליבן שטיין דער טונקעלער ווייזער אויפן ציפערבלאט פון שטאָט-זייגער. בלייכע, בלייכע, איז מען ארויס פון די שטיבער זען דעם הימל. ר׳ יודע האָט זיך אויפגעטשוכעט זיצנדיק ביים זעקל האָבער, נאָר ביסלעכווייז האָט ער צוריק איינגעדרעמלט און עפעס מאָדנע—מיט שטארע, אָפענע אויגן. עס איז געלעגן די שטאָט שטום, ווי אין א פארגליווערטן בליץ. אויפן הימל איז ארויסגעשוואומען א קאָפּ. ער האָט זיך געוויגט אויפן בלוי מיט צוגעשלאָסענע בלאָנדע וויעס און דער שארבן דער גרויסער און נאקעטער האָט אָפּגעשיינט העל אין דער לבנה. א טויטער פאָדים האָט זיך דעמאָלט אויפגעהויבן, געקייקלט זיך ווייט און לאנג איבערן הימל און גענומען שטיל ארומוויקלען זיך אין א געוועב ארום זיין האלז. צווישן די צלמים און די טורעמס פון שטאָט אין ער געשוואומען. דער קאָפּ, און מיט אמאָל האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, אויפגעעפנט א פאָר טויטע וואסער-אויגן אויפשטאָט און געקוקט, געקוקט. דער העלער, לינדער בלוי האָט אים ווייך געשווענקט, געגאָסן זיך איבער אים, ווי א היינ

ליקער וואסער און ער האָט זיך גערירט אין דער שטיל-
קייט, דער קאָפּ, קאַלט.

אונ ווייס.

און שטיל.

שטיל — — — —

16

מרדכי מאַרקוס קלערט איף פּאַרמישטע באַגריפן און די פילאָסאָפיע פון דעם אונטערמענטש...

פּאַרנאַכט אין שטאָט-גאָרטן אונטער אַן-אַלטן צווייגיקן דעמב איז גוט צו טראַכטן. עס איז געזעסן מרדכי מאַרקוס אויסגעצויגן די פיס איבערן וועג און רואיק שוין, ווי בודא, האָט ער באַקוקט דענקעריש די פריילן גנעסיע, וואָס איז געזעסן דערביי אויפן באַנק מיטן שירעמל אין האַנט און גע־שריבן עפּעס אויפן זאַמד.

מרדכי מאַרקוס האָט געקוקט אויף דער פריילן גנעסיע און געטראַכט, אַז עס איז דאָ פריד אויף דער וועלט און אַז דער געדאַנק, וואָס איז אַליין די ריינע טעטיקייט פון מענטש, איז באַר דעמאָלט פרוכטבאַר, ווען ער איז שטיל און קלאָר, ווי אַ בייטאָג אין פעלד.

דער פעטער, וויאָלעטער שאָטן פונם בוים האָט אַריבער־געצויגן דעם וועג דעם דינעם, וואָס איז געווען ווי באַשאָטן מיט גילדערנע מטבעות.

און אין ליידיקן גאָרטן האָט זיך נישט גערירט אַ בלאַט אויף אַ בוים.

מרדכי מאַרקוס האָט זיך דעמאָלט אויסגעקירעוועט צו דער פריילן גנעסיע און גענומען ריידן צו איר אָט וואָס:

— ליבער פריינט, האָט איר זיך נישט פארטראכט אמאָל וועגען דעם, וואָס איז עס אזוינס דערקענטעניש?

פריילן גנעסיע האָט אויפגעהערט שרייבן און גענומען זיך גרייטן צום האָרכן.

— איז עס נישט דער מאָמענט, ווען דער אינעווייניק-סטער מענטש אין אונז דערזעט דעם זיין פון דער וועלט? איך מיין דעריבער, אז עס ברויכן שוין נישט צו פילאָזאָפירן אָט די, וואָס גלויבן זייערע חושים און דעם פארשטאנד זייערן. די מעטאפיזיק איז דער העכסטער שטאפל פון קונסט, זי דארף שטילן דעם דאָרשט פון די, וואָס ווילן לעבן צוזאמען מיט דעם זיין. ליבער פריינט, דערקענען הייסט אויסטאָן זיך פונם אָנגעגענומענעם באגריף מ ע נ ט ש און ווערן זיין, און דעריבער ליגט דער ווערט פון דערקענטעניש טאקע נישט אינם אויפ-דעקן די פארהוילענע רעאַליטעט, נאָר אינם פראָצעס גופא פון דערקענען. דערקענטעניש איז רעליגיע, רעליגיע...

פריילן גנעסיע האָט איצט פערטראכטערהייט, מיט איר לאנגן אויסגעצויגענעם האלז, אויסגעזען הייליק, ווי א מאדאָנע; זי האָט געקוקט אויף אים, אויף מארקוסן, מיט אן איבערגעגע-בענעם שמייכעלע און צוגעשאָקלט צו אלץ, וואָס ער האָט גערעט, מיטן קאָפּ, און ער, מרדכי מארקוס, האָט גערעט, ווייל עס זיינען שוין אין אים רייף געוואָרן די געדאנקען און זיי זיינען פון אים געפאלן, ווי צייטיקע עפל פון א בוים:

— ליבער פריינד, תחילת האָבן די דענקער אָפּגעטיילט אָביעקט פון סוביעקט, כדי מעגלעך צו מאכן דאָס פילאָזאָפירן. דעם סוביעקט האָט מען איבערגעגעבן מאכט פון א צווייטער וועלט א שטארקער און אָפּגעשלאָסענער, און פון אָט דעם טאָפּלט-קוק אויף וועלט און מענטש ארויסגייענדיק האָבן דער-נאָך די פילאָסאָפן אויסגעבויט סיסטעמען, וואו צוויי כוחות ראנגלען זיך מיט א פערביטערונג, צוליב זייער ממשלה. אמאָל האָט דער אָביעקט מנצח געווען און דעמאָלט האָט מען אונז אָפּגעפירט צום אור-קוואל מ א ט ע ר י ע, וואָס פון איר, הייסט

עס, שטאמט אָפּ דער גייסט, און אַ צווייט מאָל האָט דער סוביעקט געזיגט, און דעמאָלט פּלעגט וואקסן דער אידעאַליזם. גייסט און מאטעריע זיינען, אַלזאָ, צוויי באגריפן, וואָס איינער שליסט אויס דעם אנדערן. און אזוי, ליבער פריינד, האָט פון זיך אליין זיך שוין אויסגעטיילט דער מענטש, וואָס ער איז דער טרעגער פון גייסט, ווי אַ סתירה צו דער וועלט. אַ וועלט, וואָס אָן איר עקסיסטירט נישט די וועלט. עס האָט זיך אָפּגעטיילט דער מענטש פון זיין און ער האָט אים אָנגעהויבן לייטן און פירן. טויזענטער יאָרן, ליבער פריינד, האָבן מיר געפּלאָנטערט מיט דעם קאָפּ און מיט דער צונג, ביז מיר זיינען פארפּלאָנטערט געוואָרן, נעבעך, אין די געדאנקען, נישט ארויסצוקריכן. אָבער אייך וועל איך זאָגן, איר זאָלט בשום אופן נישט צעשיידן דעם איינציקן באגריף פון זיין אין צוויי סותרדיקע אטריבוטן, און אויב דאָס פילאָזאָפירן וועט פון דעם מוזן אויפהערן, הייסט עס נאָך נישט, אז מיר וועלן אָפּגעשניטן ווערן פון דער ריינער דערקענטעניש. מיר וועלן דערקענען די וועלט אינגאנצן נישט פילאָזאָפירנדיק, ליבער פריינד.

— ווי אזוי? — האָט פריילן גנעסיע געפרעגט מיט א שרעק פאר איר פראגע.

— דערלויבט, דערלויבט, מיר דארפן פריער אינטערשיידן צוויי אנדערע באגריפן. איר האָט געהערט מען זאָגט: קאמפף פאר עקסיסטענץ?

— יאָ.

נו, אין דעם איז פאראן דער באגריף קאמפף פאר עקסיסטענץ און נאָך א באגריף — עקסיסטענץ גופא. עס זיינען פארמישט געוואָרן אויך אָט די דאָזיקע צוויי באגריפן און אזוי ארום דערפירט צו דער נישט ריכטיקער דערקענטעניש. עס איז אָנגענומען געוואָרן דער קאמפף צוליב עקסיסטענץ פאר עקסיסטענץ אליין, טעטיקייט פאר לעבן, ארבעט פאר זיין. איר זעט, ליבער פריינד, ווי א געשיכטלעכע אויפפאסונג פון דער רעאליטעט איז דערקלערט געוואָרן פאר דער רעאליטעט אין זיך אליין.

מרדכי מארקוס האָט פּערריכט דעם שניפּס, וואָס האָט די לעצטע צייט געגומען זיך אַלץ איבעררוקן צו אים אויף דער פּלייצע און ער האָט ווייטער גערעט:

— אָט דער טעות שטאַמט, לויט מיין מיינונג, פונם מאָראַליסט, וואָס אים באַאומרואיקט דער קאַמפּף און ער זוכט עס צו פאַרענטפערן צוזאַמען מיט זיינע איבעריקע אַבסאָלוטע אמתן פון גוטס און שלעכטס (און פּאַרוואָס דריקט זיך אויס מרדכי מארקוס אַזוי איראָניש וועגן גוטס און שלעכטס!?) דער מעטאַפיזיקער אָבער, וואָס פאַר אים עקזיסטירט נאָר איין באַדערפעניש — דערקענטעניש, איז באַאומרואיקט נישט פון קאַמפּף, נאָר פון דער עקזיסטענץ אין זיך אַליין. און שפּעטער וועט איר זען — האָט ער אויסגעצויגן צו איר אַ לאַנגן פינגער — ווי אַזוי ניטשע, דער מאָראַליסט און מעטאַפיזיקער, איז צעטומלט געוואָרען און נישט געקאָנט, צוליב זיין עטישן פילן, אַרויסברענגען די לעצטע רעזולטאַטן פון זיין מעטאַפיזיק (און עס איז אים איינגעפאַלן אַ נייער געדאַנק). אָבער מען טאָר נישט אַרויסלאָזן פון אויג אַן אַנדער מאָמענט פון די דאָזיקע באַגריפן: אין קאַמפּף פאַר דער עקזיסטענץ איז אונזער שכל דאָס געווער; עס קאָן זיך נישט באַגיין אָן אים דער מענטש, אַזוי ווי די קאַץ אָן די נעגל, אָבער, מיין פריינט, די קאַץ עקסיסטירט. זי פילט איר זיין אין דער וועלט נישט דעמאָלט, ווען זי פּערציקט, נאָר גראָד אין דער צייט פון פּאַסיוויטעט — דעמאָלט, ווען זי וואַרעמט זיך אויף דער זון.

איר זעט, איר זעט, ביי אָט דעם פּאַל שליסט די עקסיסטענץ אינגאַנצן אויס טעטיקייט. איר ווייסט פּאַרוואָס? ווייל זיין הייסט: דערקענען זיך אין דער וועלט, און דערקענען הייסט: איבערגעבן זיך צו דער רעאַליטעט, אָבער קאַמפּף איז גראָד דאָס אָפּשליסן זיך, די אויסשטיילונג, אַקטיוויטעט פון עפּעס אַנטקעגן עפּעס. און אַזוי ווי דער שכל איז אַ מיטל פונם מענטשן אין קאַמפּף, איז ער דעריבער נישט אַ מיטל פאַר דערקענטעניש; דער שכל בויט און די דערקענטעניש וויל נישט בויען, זי וויל גאָרנישט צוגעבן, אפילו באַגריפן נישט.

מיר קומען אזוי ארום צו דער איראציאָנעלער דערקענטעניש, און איך מוז אייך אצינד אָנווייזן אויף בערגסאָנען, וואָס איז אויך ארויס אויף אָט דעם וועג, אָבער ער האָט פארבלאָנדזשעט, צוליב זיין פּאָרזיכטיקייט, ווייל ער האָט תמיד געוואָלט זען דעם וועג הינטער זיך אויף צוריק. דער אנאליטישער שכל, לויט זיין מיינונג, דרינגט נישט אריין אין תוך פונם געגעבענעם און נאָר די אינטואיציע שטראלט אדורך דעם געגנשטאנד. עס איז אָבער א שאלה, ליבער פריינט, עס איז אָבער א שאלה, אויב מיר קומען צו דעם תוך פון די זאכן ערשט דורך דער אינטואיציע. ווער ווייס, אפשר ווען ער, בערגסאָן, וואָלט אָנגעשטעלט זיין אינעווייניקסטן בליק אויף דעם אייגענעם באוואוסטזיין אין א רגע, ווען ער איז באמת נישט אקטיוו, וואָלט ער, קאָן זיין, אויסגעפונען אונטער דעם אומאויפהערלעכן, לויפיקן שטראָם דאָך די פּ א ס י וו י ט ע ט.

אָבער איר הערט זיך צו, ליבער פריינד, און איר וועט געפינען א סתירה אין זיין אויפפאסונג. וואָרום אָט די אָנווענדונג בערגסאָנס פונם „אינעווייניקסטן בליק“ ווייזט דאָך אונז געבוג אויף טעטיקייט; עס באווייזט, אז די רגע איז גראָד געווען פול מיט אקטיוויטעט און ער זאָגט דאָך אויך, אז די ריינע דערקענטעניש קומט פאָר אין א רגע, ווען „איך בין נישט אקטיוו“. ער האָט זיך סותר געווען דערמיט, וואָס ער האָט געוואָלט איבערלאָזן הינטער זיך א מינימום פון טעטיקייט. און א שאָד — האָט ער באדויערט — ער איז דאָך אזוי נאָענט צוגעגאנגען צום פארהוילענעם סוד פון לעבן און צום סוף האָט ער גאָר אליין פארשלאָסן פאר זיך די טיר נישט אריבערצוגיין.

און אין וויאָלעטן גאָרטן איז געווען שטיל. עס האָט געקוקט פריילן גנעסיע מיט פינקלענדע ווייסלען אויף מארקוסן און באוואונדערט, באוואונדערט אָט דעם שארפן, דענקענדן מאן, וואָס ער זיצט אזוי רואיק, ווען עס שיט זיך דאָס גאָלד פון זיין מויל. עס איז איר מיטאמאָל ווארעם געוואָרן אין

דער ברוסט. מיטאמאָל איז דער פריילן גנעסיע ווארעם גע־וואָרן פון א געדאנק, וואָס האָט א צאפּל געטאָן דורך איר, ווי א זילבערן פלאָטקעלע, ווען מען ציט עס ארויס פון וואסער. זי האָט זיך דערמאָנט אָן דעם, ווי ר׳ יודע האָט אויפגע־פּאָדערט מארקוסן נאָך חתונה האָבן. איר איז איצטער פּלוצלונג קלאָר געוואָרן, אז מרדכי מארקוס איז דער איינציקער, וואָס וואָלט געפּאסט צו זיין איר מאן. ער און נישט קיין אנדערער. זי איז שטארק רויט געוואָרן און גענומען ווישן זיך און אָפּקילן זיך מיטן טאשן־טיכעלע. מרדכי מארקוס האָט עס אָבער נישט באמערקט:

— מיר ווייסן, אליזאָ, אז דער ריינער זיין איז דער היפּך פון אקטיוויטעט. יעדע ארט טעטיקייט פון גייסט ווערט אָפּגעוואָרפן, כדי מיר זאָלן קענען צוקומען צו דער אבסאָלו־טער עקסיסטענץ. אָבער זעט, ווען מיר ווארפן אָפּ דעם גייסט, בלייבן מיר אליין מיט אונזער קערפּער. און אפשר איז ער דער קוואל פון אונזער דערקענטעניש? באמת, דער פּאסיווער קערפּער, וואָס בויט נישט, שאפט נישט, איז שוין נעענטער צום זיין דערמיט, וואָס ער טיילט זיך נישט אויס פון אים. איך האָב אייך שוין דערמאָנט ניטשען. ער האָט זיך דער ערשטער אָפּגעשטעלט אויף דעם ווערט פון קערפּער. אָבער ער האָט אים אויפגעפּאסט, ווי א ווערט און נישט ווי אן אבסאָלוט. אפשר צוליב דעם, וואָס ניטשע איז געווען מער מאָראליסט, האָט דער פּראָבלעם פון ווערטן געהאט פאר אים א וויכטיקערן באטייט, ווי דער פּראָבלעם פון דערקענטעניש. עס איז אָבער קלאָר, אז ער האָט זיך מיט דעם קערפּער, וואָס שאפט נישט שאפנדיק און טוט נישט טוענדיק, ארומגעשלאָגן זיין גאנצן לעבן און געוואָלט מיט אים פארבייטן דעם גייסט. „איך בין גאָר און אינגאנצן קערפּער, און גאָרנישט אויסער קערפּער; און די נשמה איז נאָר א נאָמען פאר עפּעס, וואָס איז איינגעשלאָסן אין קערפּער". יאָ, יאָ. אָבער אָנשטאָט צו פּראָקלאמירן דעם קערפּער פאר דעם טרעגער פון דערקענטע־ניש, אלס דעם איינציקן אויסדרוק פון דעם אייביקן ריינעם

זיין, האָט ער נאָר דורך אים איבערגעשאצט ווערטן און מער גאָרנישט.

ליבער פריינד, איר האָט פריער געפרעגט, ווי אזוי ווען מיר דערקענען די וועלט נישט פילאָזאָפירנדיק? פאר-טראכט זיך אָבער, וואָס וויל דער ריינער מעטאַפיזיקער, וואָס ווילן מיר? — מיר ווילן דערקענען דאָס אבסאָלוטע, מיר ווילן איינגאנצן זיין דורכגעדרונגען מיט דעם אבסאָלוטן. פאר זיי איז עס א צובוי פון נייע באגריפן. פאר אונז דארף עס נאָר אָנווייזן אויף דער זיכערקייט פון דער דערקענטעניש, אָבער מיר ווילן דורכדעם בשום אופן נישט ארויסבאקומען נאָך א פאָזיטיוון צוגאָב צו אונזערע קענטענישן. דאָס צוקומען צו דער לעצטער רעאליטעט מוז זיך געפינען אין דער נעגאציע, אָ, ליבע פריינדין, דער פראָצעס פון דער-קענען קומט נישט פאָר דורך אן אקטיווער, פאָזיטיווער טעטי-קייט, נאָר גראָד דורך דעם פאסיוו זיין. מיר דערקענען דאָס אבסאָלוטע דורך דעם נישט דענקען, דורכדעם, וואָס אונזער קערפער באפרייט זיך פון גייסט.

איר האָט נישט באמערקט אמאָל, מיין פריינד, ווי אייער גייסט האָט זיך פלוצלונג אָפגעשטעלט, ווי איר וואָלט אויף א רגע אויפגעהערט צו לעבן. אָט אָ דער בליץ האָט זיך אריינגערעכנט אין אייערע יאָרן, אָבער איר קענט אונז פאר-זיכערן, אז איר האָט דעמאָלט גאָרנישט געטראכט, איר האָט אפשר געטאָן עפעס פאסיוועס, גאָרנישט נישט טוענדיק. דאָס איז דער אויגנבליק פון נעגאציע, ווען מיר דערזעען דאָס וויכטיקסטע, דעם לעצטן סוד פון דער וועלט. עס איז אָפגע-פאלן אויף א רגע דער גייסט און אין אָט דער אויגנבליקלי-כער אומאקטיוויטעט האָט דער קערפער נישט געהאט די מעגלעכקייט אָפצוטיילן זיך פונם קאָסמאָס, ער איז פארשוואונדן געוואָרן אין דער אייניקייט פון דער וועלט, ווי אן ענדלעכ-קייט אין אן אומענדלעכקייט; עס האָט זיך ביזן גרונט נעגא-טיווירט אונזער „איך" און ער איז געוואָרן וועלט, מענטש-וועלט. — — —

ליבער פריינט, — האָט ער שוין גערעדט אביסל צו הויך און זיינע אויגן זיינען אים געווען פייכט, פייכט — איך האָב אַ מענטשן, וואָס מען רופט אים אברהמ'ל בעל־תענית, גייט ער ארום אויף דער וועלט פאזע די הייזער און ער זינגט שט־לערהייט צו זיך אַ לידעלע אזא און דערנאָך שווייגט ער. עס איז דער איידלסטער מענטש, וואָס איך האָב אמאָל באגע־גנט. ער טראָגט אין זיך עפּעס אַ שטילע, שוידערלעכע אנונג פון דער וועלט, און זיין בלוט איז אים די גאנצע צייט צו שווער. און איך ווייס ניסט, ליבער פריינט, פארוואָס מיינט ער, אז עס איז נישטאָ קיין מענטש איבערהויפּט און אז נאָר גאָט קריכט דאָ ארום אויף די בערג און אויף די וואסערן". —

און אין גאָרטן האָבן זיך געשלענגלט די ראָזע סטעזש־קעלעך צווישן די בוימער, ווי געדאנקען פון דער ערד. עס איז אונטערגעגאנגען די זון. און דאָ נישט ווייט אין אַ פּער־לאָזענער סאזשלקע האָט פון אונטער אַ קופּע שטיינער ארויס־געשפּריצט אַ דין וואסערל, וואָס האָט זיך פּאמעלעך געפּערלט אין דער ראָזער שטילקייט. פריילן גנעסיע איז געזעסן טיף צענומען פון איר שעמעוודיקן געפיל צו מארקוסן און זי האָט נישט געקוקט אויף אים, און נישט גערעט, טאָמער וועט זי זיך צעוויינען. און קיינער איז אין גאָרטן נישט געווען. מרדכי מארקוס האָט זיך צונויפגעקליבן אויפן באנק, ער האָט געקוקט מיט נאסע אויגן אויף דעם זון־אונטערגאנג.

— און אָט דאָס איז ער: דער אונטער־מענטש, דער מענטש־וועלט, וואָס מען זעט אים נישט ארויס פון דער וועלט, און וואָס די וועלט זעט מען נישט ארויס פון אים.

און ער האָט אָנגעהויבן שטיל און הייזעריקלעך אזוי צו רעטשיטירן עפּעס אן אלטע ליד פון אלטע ספרים:

מען קוקט אים נאָך און מען זעט אים נישט;
זיין נאָמען איז: גלייך.
מען האָרכט נאָך אים און מען דערהערט אים נישט;
זיין נאָמען איז: פיין.

מען ציט זיך נאָך אים און מען קאָן אים נישט ארומ־נעמען;

זיין נאָמען איז: קליין.

זיין אויבן איז נישט קלאָרער און זיין אונטן איז נישט טריבער.

אָן א גרעניץ קוועלנדיק —

מען קאָן אים נישט אָנרופן;

ער דערגרייכט צוריק אין דעם נישט זיין.

דאָס איז עס, וואָס עס הייסט געשטאלט אָן א געשטאלט,

און וואָס עס הייסט דאָס בילד אָן א בילד.

אים אנטקעגן קומענדיק זעט מען נישט זיין פנים,

און נאָכגייענדיק זעט מען נישט זיין צווייטע זייט.

מארקוס איז אנטשוויגן געוואָרן, נאָר באלד האָט ער דערהערט נעבן זיך די פריילן גנעסיע, ער האָט זיך אומגע־קוקט און דערזען איר א וויינענדיקע, זי האָט געהאלטן אראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ, דאָס טיכעלע ביי די אויגן און קוים־קוים אויפגעצוקט מיט די אקסלען. איז ער פארוואונדערט געוואָרן און גרויליך צארט זיך צוגעבויגן צו איר:

— איז עס דען אזוי טרויעריק, וואָס איך האָב דאָ פאר אייך פאָרגעלייענט, הא?

פריילן גנעסיע האָט זיך אָבער גאָר אומגעריכט אראָפּ־געבויגן צו אים אויפן ברוסט, זי האָט שטארק געוויינט און אדורך דעם ביטערן געוויין האָט מארקוס קלאָר געהערט, ווי איר שטים האָט זיך געבעטן, געבעטן:

— מרדכי, איך האָב אייך ליב... כ'קאָן נישט מער, מרדכי — — —

ער איז דורכאויס געוואָרן רויט ביז אין די שפּיץ־פינ־גער אריין, פארלאָרן זיך אינגאנצן, ווי א קינד טאקע, און ער האָט נישט געוואוסט צעטומלטערהייט, וואָס מען דארף דאָ ענטפערן.

צו א שדוך איז עס דאָך דעמאָלט נישט געקומען.

16

די געזעלשאפט...

אין אָוונט האָט אַ געל־דארער בליצל אַ שניט געטאָן שארף, ווי מיט אַ דימענט איבערן הימל. די בירגער, אומגעריכט פארבלענדעטע, זיינען מיט געשרייען ארייַנגעלאָפן אין די שטיבער און פערהאקט קודם כל די לאָדנס. (וואָס איז אַ בירגער אָן לאָדנס? ר׳ יודע, וואָס איז געזעסן ביים זעקל האָבער אין קלייט זיינער, האָט זיך אויפגעטשוכעט בהרחבה, נאָר ביסלעכוויַיז און וואונדערלעך צוריק אייַנגעדרעמלט — מיט שטארע, אָפענע אויגן.

עס האָט געבליצט.

די פּאָספארנע לאַנגע פייערן האָבן געבלאָנדזשעט איבערן הימל, ווי אונטער אַ קאַלטן, בלויען גלאָז און אין דער שטילקייט האָבן זיי אויסגעזען, ווי געשרייען, וואָס נאָר די אויגן קענען אויפנעמען.

עס האָט זיך ארויסגעשלעפּט פון הינטער די בערג דער עק פון אַ כמארע אַ צעריסענער. זי איז שווער געקראָכן, די כמארע, פון די בערג ארויס טליענדיק און גרוי, און זי האָט הייס געטעמט איבערן שטאָט ארויס קייקלענדיק אויפן הימל נאָך שווארצערע קנוילן פון זיך אינעווייניק.

די צלמים און די הויכע טורעמס פון שטאָט זיינען געשטאַנען פערגליווערט אין דער טונקעלער שטילקייט.

מען האָט געווארט.

א בליץ האָט אויפגעשפּאָלטן דעם הימל! ס'האָט אויפ־געבליט פלוצלונג און אויף אַ רגע די הייליקייט פון אן אנדער וועלט. און מיט אמאָל האָט ארויסגעבראָכן א דונער מיט א ווידערקנאלעריי, ווי ער וואָלט זיך ערגעץ פארפלאָנטערט און אראָפּגעפאלן נישט טרעפענדיק אין ציל.

שטאָק־פינסטער.

אין הימל צווישן די כמארעס איז ארויסגעשוואומען א קאָפּ. ער האָט זיך געוויגט מיט צוגעשלאָסענע בלאָנדע וויעס צווישן די כמארעס, שטיל, שטיל אראָפּגעגליטשט זיך פון איין וואָלקן אויף דעם אנדערן, און דער שארבן, דער גרויסער און נאקעטער, האָט קאלט אָפּגעשיינט פון די בליצן.

דעם דאָקטאָרס אלטעטשקער דינער איז אראָפּגעלאָפן מיט אן אויפגעשטעלטן קאָלנער פון גאניק און איילִיק גענומען צומאכן די לאָדנס; ער האָט בייז געשריען צום שטוב אינעווייניק מען זאָל אים עפּעס דאָרטן זען צו העלפן.

עס האָבן ארויסגעשפריצט געציילטע, גראָבע טראָפּנס פון הימל, א קלאַפּ געטאָן הילכיק, ווי מיט פינגער, איבער די בלעכענע דעכער און אויפגעהערט. און מיט אמאָל האָט זיך אָפּגעריסן א דונער פון גאָר נאָענט. דער בורזשוי־קאָפּ האָט זיך איבערגעקערט צווישן די כמארעס און איז פארפאלן געוואָרן. עס האָט אראָפּגעפליוכעט דער רעגן אין גאנצע יריעות וואסער, דער ווינט האָט עס צעטראָגן, ער האָט געהויבן און געוואָרפן די בלאנקע וואסער־בלעכן איבער די גאסן, איבער די צעקודלטע בוימער.

קיין עלעקטריע האָט נישט געברענט.

ביים דאָקטאָר אין עס־צימער, וואו עס איז זיך צוזאמענגעקומען אייגענע געזעלשאפט, האָט מען אָנגעצינדן ליכט. פון דער טוקלעניש האָבן זיך קוים ארויסגעזען די אָפּגעמאָרעטע פנימער. דער חבר ר', פערלייגט א פוס אויף א פוס, איז האלב געלעגן ארייגערוקט אין דיוואן און גערויכערט פון זיין ליולקעלע. מרדכי מארקוס איז געזעסן ביים טיש בלייך און אָפּגעמאטערט, ער האָט געהאלטן דאָס שטעקעלע אין האנט און

געקוקט אזוי זיך אויף די ווענט, אויפן באלקן, אויפן שפיץ נאָז. ביים אנדער זייט טיש האָט מישע געוויקלט פאפּיראָסן, ער האָט ארײנבלאָזן אין די רורקעלעך און צוגעשאָקעלט זיך פארטאָן ביי יעדן פארטיקן פאפּיראָס. און די פריילן גנעסיע איז אויך געווען, זי איז געזעסן אין איר אָנטועכץ דאָרט אינם טונקעלן ווינקעלע ביי דער עטאזשערקע (פריילן גנעסיע האָט ליב געהאט ביכער)! און זי האָט דעם גאנצן אָוונט ארײנגעקוקט מרדכין אין מויל אריין. עס איז נאָך געווען אין צימער סאָניעטשקע, וואָס האָט עפּעס היינט אויך געטרויערט און נאָך איינער- א וואוקסיקער, ברייט-פּלייציקער פּאָרזיצער פון גארבער-פאראיין, וואָס האָט אָפּגעשוויגן די נאכט, זיצנדיק אזוי אָנגעשפּארט מיטן פינגער צום געמבע.

דרויסן אין דער פינסטער האָט דער רעגן אלץ געיאָמערט טאפּנדיק מיט נאסע לאנגע הענט איבער די שטיבער.

מען האָט געשוויגן. דער חבר ר' פאלגט נאָר פון צייט צו צייט א פּאָרשקע טאָן מיט דער נאָז מורמלענדיק עפּעס צו זיך, ווי עס טוט צומאָל א שלאָפנדיקער, ווען עס קומען אים אויף שלעכטע חלומות.

— א רעגן, הא?

— יאָ.

און מען האָט ווידער געשוויגן.

פון צווייטן חדר איז ארײנגעקומען ליענאָטשקע א שטילע, אן איבערגעשראָקענע, און דער אלטער דאָקטאָר איז איר נאָכגעגאנגען, איבערגעבויגן זיך און געריימט איר עפּעס אין אויערל אריין.

נאָך יענעם פאל האָט שוין דער דאָקטאָר נישט גערעט מיט איר הויך, זיי האָבן זיך נאָך איבערגעשושקעט, אָדער גערעדט אויפן וואונק.

מישע האָט א קוק געטאָן אויף ליענאָטשקען פון א זייט און ווי ער וואָלט גאָרנישט בעמערקט, געוויקלט ווייטער זיינע פאפּיראָסן. דער דאָקטאָר האָט זיך פארגעסן. נאָך יענעם פאל פלעגט זיך דער דאָקטאָר פון צייט צו צייט שטייענדיק פער-

געסן, נאָר ער האָט זיך תיכּף דערמאָנט און שוין אַ ביסל צו גיך איז ער צוגעגאנגען און אָנגעצונדן אַ ליכט ביים קלאוויר. ליענאָטשקע האָט זיך דעמאָלט רואיק רואיק אוועקגעזעצט מיטן רוקן צום צימער און לאנגזאם אויפגעעפנט דאָס דעקל פון קלאוויר. ער האָט איר צוגעטראָגן נאָטן און אָנגעוויזן אויף זיי, אויב די מיינט זי עס, און זי האָט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ — יאָ.

אַ בליק האָט אריינגעפלאקערט צווישן די שפּאלטן פון די לאָדן, דער פּאָרזיצער האָט זיך אויסגעקירעוועט צו די פענסטער און נאָכדעם אַ קוק געטאָן, וואָס זאָגן אנדערע, אָבער קיינעם האָט עס עפּעס נישט געקימערט. איז ער צוריק אזוי געבליבן זיצן רואיק.

— עס איז אומעטיק, הא?! — האָט דער חבר ר׳ ארויס-געלאָזן דעם רויך פון מויל.

— יאָ, יאָ, אפילו אין די צייטן פון סאָציאלער רעוואָ-לוציע איז אומעטיק, חבר! — נאָר דער דאָקטאָר האָט אָפּ-געהאקט אין מיטן און איבערגעבויגן זיך צו ליענאָטשקען זאָגן איר עפּעס אויפן אויער.

דער חבר ר. האָט געזויגן דעם רויך פון דער ליולקעלע, ארויסגעלאָזן ארום זיך קנוילן, און ער האָט זיך אלץ, ווי פון דרעמל געפּאָרשקעט מיט דער נאָז. ער האָט צונויפגענומען די ארומגערעמלטע אויגן אויפן פלאם פון ליכט און גערוט אזוי, גערוט אויף זיין שטייגער, ליגנדיק אָנגעשפּארט אויפן קישעלע פונם דיוואן.

דער פּייפיאָל האָט עפּעס איילים אָפּגעזאָגט.

און דער דאָקטאָר האָט זיך ערשט געכאפּט, אז מארקוס געפינט זיך דאָ אויך אין צימער, ער האָט זיך אויסגעקירעוועט צושאָקלאָנדיק מיטן קאָפּ און צוזינגענדיק:

— מאָטל, מאָטל, ביסט שוין, משמעות, עובר בטל!..

ער האָט זיך אַ קער געטאָן צו אים, מרדכי מארקוס, אויפן שטול און מיט דער אייגענער רואיקייט וואָס פריער געבליבן אזוי פארקוקט אויף דעם דאָקטאָרס איבערגעבויגענע

פלייצעס. ער האָט נישט געוואוסט, וואָס מען דאַרף אויף דעם ענטפערן. דער חבר ר. האָט אָבער דערווייל אָפּגעמאָסטן מאַר־קוסן מיט דעם בלויען אייז פון די אויגן, האָט זיך עפּעס פאַרטראַכט, געוואָלט זיך דערמאָנען עפּעס און דערנאָך, ווי פון שלאָף, האָט ער אויסגעצויגן צו אים א פינגער:

— און אייער „מעטאָפיזיק" וואָס איז?

מרדכי מארקוס האָט געקוקט, און ער האָט זיך גריילעך געפוילט, און עס איז אים זיין „מעטאָפיזיק", דאכט זיך געווען שוין צו קלאָר ער זאָל ריידן וועגן איר, האָט ער אריבער־געפירט זיינע קליינע אויגן אויף מישען, ווי ער וואָלט גע־פרעגט ביי אים א ראָט — און מישע האָט געוויקלט די פאפי־ראָסן, געשמייכלט צו אים.

— גאָרנישט.

— אָבער דאָך, דאָך?..

עס איז די פילאָסאָפיע פון נעגאציע, — האָט פלוצלונג ארויסגעשאָסן פון ווינקל פריילן גנעסיע און עס איר ערגעץ דאָרטן אין דער פינסטער מסתמא געקומען דאָס בלוט אין פנים אריין.

— ווי? — האָט דער חבר ר' צוגעלייגט די האנט צום אויער.

מרדכי מארקוס האָט זיך איבערגעבויגן און אנשטאָט דער פריילן גנעסיע האָט ער שוין געענטפערט:

— נעגאציע. נעגאציע, ווי אן אקט פון דערקענטעניש. מיר מיינען, אז דער מענטש דערקענט די וועלט נישט דורך א פּאָזיטיוון פּראָצעס פון דענקען, נאָר דורך דעם נישט דענ־קען, גראָד דעמאָלט, ווען דער גייסט איז אָפּגעטיילט פון קערפער, וואָס מיר רופן עס אָן: נעגאציע.

— הם...

מיר גלויבן, אז אויף אָט דעם געפיל פון דער וועלט דאַרף זיך אויפבויען די געזעלשאפט. יאָ, מיר האָבן ליב די אָרעמעלייט, וואָס האָבן גאָרנישט וואָס צום געבן, די. וואָס גייען איבער די הייזער מיט די טאָרבעס אויף די פלייצעס...

— ווייל עס זיצט אין אייך די נשמה פון אן אָרעמאן. — האָט בייז ארייַנגעזאָגט דער חבר ר׳.

— יאָ, יאָ, מרדכי מארקוס איז מיט אמאָל באלעבט געוואָרן — איך מיין אויך אזוי. יאָ. האָט איר עס אויך באמערקט? באמת?

— באמת? האָב איך טאקע די נשמה פון אן אונטערמענטש?

דער חבר ר׳ האָט געשוויגן.

און אדורך די לאָדן האָט זיך אריינגעשניטן א דינער בליץ און א דונער האָט גלייך נאָך אים זיך אראָפּגעלאָזן אָט דאָ ערגעץ נישט ווייט.

מישע האָט זיך אויפגעהויבן, ער האָט צונויפגעשארט דעם טאבאק פון טיש און געזאָגט שמייכלענדיק:

— עס איז באמת דאָ א שיינקייט אין די אָרעמעלייט. כ׳האָב אנומלטן געזען ביי א טיר אן אלטן בעטלער מיט א טאָרבע אויף די פּלייצעס — אן אמתער אברהם אָבינו.

— אָבער אברהם אָבינו, מיין פריינד, איז דאָך נישט געגאנגען איבער די הייזער, נאָר איבער די געצעלטן. האָט אים איבערגעריסן דער דאָקטאָר.

ליענאָטשקע האָט אויף איר פּאפּען אויפגעהויבן שמייכלענדיק דעם קאָפּ, ער האָט איר גליקלעך אָפּגעענטפערט און מיט א ווונק אזא געפרעגט שוין פאראיינס, אויב זי איז נישט גרייט צום שפּילן.

אודאי —

אזעס טויט. — — —

סאָניעטשקע איז ארויס פונם מידן ווינקעלע, ווי עס וואָלט איר געשאדט די טונקלעניש צום הערן. דאָביים קלאַוויר איז זי געשטאנען א באנומענע און א גרויאינקע, ווי א שפּערל, און זי האָט זיך צו געהאָרכט מיט די אויגן אויך. דרויסן האָבן שוין די וואסערן געפּלייצט אין ברייטע פּאליעס; עס האָט געריזלט פרייליך פון די ווענט און פון די דעכער אראָפּ מיט מעלאָדיע און מיט טראָפּנס וואסער.

און עס איז געלעגן דער חבר ר׳ אָנגעשפּאַרט און גע-טראַכט: פאַרוואָס איז זי, אזע, אזוי גרינג געשטאָרבן? זי איז אריבערגעשוואומען, ווי אויף א ווייך שיפעלע אהין אין דער ליכט און פאַרוואָס האָט זי אזוי נאאיוו און מילד געשמייכלט, די אלטעטשקע. צי דען ענדיקט זיך דאָס לעבן אין דער-וויטנס מיט א מעלאָדיע?

און עס האָט געטראַכט דער חבר ר׳, אז ער וועט שוין מסתּמא שטאַרבן אנדערש, צו אים וועט מען קומען מיט א קאָסע, און מיט א פערראָסטער קאָסע, ווייל ער וועט זיך נישט לאָזן, משמעות, און אזוי גרינג וועט עס נישט אָנקומען,ביידע צדדים נישט...

ער האָט אויסגעשפיגן פראָסט אויפן דיל און צוריק מיט דעם היטל איבער די אויגן פערזונקען געוואָרן אין דיוואן. ער האָט געפּאָרשקעט מיט דער נאָז.

דער דאָקטאָר מיט אן אויפגעשפּילעטן זשילעט אויפן שווערן בויך האָט זיך צוגעשאָקלט און מיט די קליינע, נאסע אויגעלעך געוואָרפן בליקן אויף איטלעכן באזונדער, ווי אזוי יענער הערט און ער איז געווען גריילעך דאנקבאר, וואָס מען זיצט גערירטע מיט אראָפּגעלאָזענע קעפּ און מען „צאנקט“.

אָט דאָס וואָרט האָט ער טאקע א טראכט געטאָן — און מען „צאנקט“.

אָבער באגייסטערט מער פון אלעמען איז דאָך געווען אליין — דער דאָקטאָר, ער האָט אין מיטן שפּיל א געשריי געטאָן אין דער ריכטונג, וואו ס׳איז געשטאנען דער דיוואן:

— מוזיק!... גיט אונז מוזיק אויף די גאסן!... אָט וואָס... דעמאָלט וועלן מיר אייך אָפּגעבן די מאכט... פריער נישט...

נאָר ווי אזוי זאָל מען אים אָפּענטפערן דעם דאָקטאָר, אז ער שטייט שוין ווידער איבערגעבויגן און שושקעט ליע-באָטשקען אויפן אויערל. אלע האָבן געשוויגן, מען האָט עס, דאכט זיך, אין דער רגע נישט געטאָרט. עס האָט זיך אומ-געריכט אויפגעהויבן מישע, ווי ער וואָלט פּלוצלונג באשלאָסן

עפּעס גריילעך וויכטיקס און ער האָט אָפּגערופן דעם דאָקטאָר אָן א זייט:

— און וואו איז ער?

— ווער?

— ער?

— וואָס עפּעס מיט אמאָל?... כ'ווייס נישט, — האָט זיך געוואָלט דער דאָקטאָר פון אים ארויסמאכן, נאָר ער האָט באלד צוגעגעבן אויפגערעגטערהייט:

— אין שטאל ערגעץ ליגט ער, אין שטאל.

מישע האָט זיך פון אים וואוילייונגעריש אויסגעדרייט מיט א פייף אויף די ליפּן. און דער דאָקטאָר האָט זיך שוין גענומען גיכערהייט אזוי צוריק צום פּייפּיאָל.

נאָר דאָ האָט פּאסירט ווידער א מאָדנע זאך, וואָס האָט אלעמען אינעווייניק אויפגעטרייסלט, הגם עס איז, אייגנטלעך, נישט געווען פאר דעם קיין גרונט.

מרדכי מארקוס איז אויפגעשטאנען אן איבערגעשראָקענער, און בלייך־בלייך, קוים וואָס מען האָט ארויסגעהערט פון אים די שטים, אָבער ער האָט געזאָגט דייטלעך:

— עס ווייזט אויס. פריינד מיינע, אז איך וועל די טעג שטארבן. אנטשולדיגט מיר, וואָס איך האָב זיך דער־שראָקן, דאָס איז פאָרגעקומען פאר מיר אויך אומגעריכט. אָבער זעט, — האָט ער זיך געווענדעט צו דער פריילן גנעסיע — און מיר האָבן דעמאָלט א טראכט געטאָן, אפשר וועל איך עס שוין נישט באדארפן?...

און ער איז צוגעגאנגען אויף גיך און אראָפּגענומען דעם הוט ביים הענגער פון טיר און דערנאָך, שוין שטייענדיק ביים ארויסגאנג, האָט ער זיך אויסגעקירעוועט צו אלעמען, וואָס זיינען נאָך אלץ געזעסן, ווי זיי וואָלטן ניט גוט פאר־שטאנען, וואָס עס קומט דאָ פאָר.

— זייט מוחל, וואָס איך האָב אייך איצטער באאומ־רואיקט... זייט מוחל, פריינט מיינע! זייט מוחל... און ער

האָט זיך טיף פארנויגט ביזן האלבן קערפּער, וואָס עס האָט באטייט א מין מחילה-בעטן פון זיין זייט.

די פריילן גנעסיע איז אויפגעשטאנען. זי האָט ארויס-געלאָזן צו אים א געשריי, ווי א הון, אָבער מער נישט, דער ברייט-פּלייציקער פּאָרזיצער האָט איר דאָ געגעבן א כאפּ אויף זיינע הענט און מען האָט איר צוגעטראָגן שוין א העשעדיקע צום דיוואן.

17

ר׳ יודע

אויפן ברוק פון שמאָלן געסעלע איז געלעגן א פירקאנטיק בלעטל שיטערע ליכט פון א פענסטער. אומעטום זיינען די לאָדן געווען פארשלאָגן.

מישע האָט שפעט אין דער נאכט געשפרייזט אדורך דעם טויטן געסעלע אהיים. עס האָבן זיך שווער אָפגערופן די טריט צוברעכצלענדיק אין דער שטילקייט מיט דעם אייזן פון דער שפאגע זיינער איבערן ברוק. ביים פענסטערל האָט ער זיך אָפגעשטעלט:

א נאקעטע, גרויע, פירקאנטיקע שטוב. אויפן וואנט אנטקעגן איז געהאָנגען אן אלטער זייגער מיט בלימעלעך אויף דעם ציפערבלאט. איין גרויסער ווייזער איז אויף אים ארומגעגאנגען, א רוק געטאָן זיך און אוועקגעגאנגען, א שפרונג — און אוועקגעגאנגען.

אונטערן זייגער, ווי צוגעשלאָגן צום וואנט, איז געשטא־נען ר יודע און געשלאָפן. ער איז געשטאנען מיט אראָפגע־לאָזענע וויעס, אן ארבל אין אן ארבל, און דער לאנגער דראָט פונם פאָמפענדיקל האָט זיך מיט גרויס מי באוועגט הונטער זיין צעפאטלטן היטל.

קיין בענקלעך זיינען אין שטוב נישט געווען. דעם גאנצן צימער האָט פארנומען א טיש איבערגעדעקט מיט אן אלטער

צעראַטע, וואָס איז געווען אַ מאָל באַמאָלט מיט די אייגענע בלימעלעך, וואָס דער ציפּערבלאַט. אויפן טיש אין אַ שמאָלן אָפּגעבראָכענעם טעלער איז געלעגן אויסגעצויגן אַ הערינג. אַ לאַנגער, דאַרער הערינג. דערביי האָט געבראַגט אַ ליכטל אַריינגעשטעקט אין אַ שבת׳ניק.

מישע האָט אויף גיך צוגעכאַפּט די אויגן פונם פענסטער. עס האָט אים עפּעס באַנג געטאָן.

18

מישע טוט זיין זאך און מרדכי טוט אויך זיינס...

ביר איין בלייך געזיכט האָט א קוק געטאָן מיט חשד דורך א פענסטער. מע האָט עס באמערקט. און אויף א גאניק איז געזעסן דער אויסגעמאָרעטער קליינבירגער און געשמייכלט. א ברוינער רייטער, אין א פאפאכע, האָט אוועקגעיאָגט אראָפצו, און איז פארפאלן געוואָרן, אין איין אָטעם שוין, אינם שטויב פון אהינטערן שטאָט.

עס האָט זיך עפּעס אָנגעהויבן אין דער רעוואָלוציאָנערער שטאָדט.

פאראן די וואסער-ווערים, וואָס ליגן אין זייערע העלצלעך, אויפן גרונט פון די טייכן, זיי שטעקן צומאָל ארויס די לאנגע הערעלעך פון די שטיבער און זעען, און האָרכן, אָבער ביי א סכנה בלייבן ליגן פון זיי, נאָר קאלטע העלצלעך אין שליים.

די מאסע, די מאסע אין שרעק!

זי קוקט דורכן בוידים, פון אהינטער א פארקן, אָבער זי איז נישטאָ; זי זעט און האָרכט; אירע אויגן פלאָנטערן זיך דאָ און דאָרט צווישן די פיס, אָבער זי איז נישטאָ.

קיינער האָט נישט געזען אַט די מאסע.

עס ווערט דערשראָקן שטילנקערהייט א מענטש, און ביים עק שטאָט, הינטער אן איוון, צאַפּלט זיך א הארץ, וואָס זעט די קויל, ווי זי איז ארויס און איז אריין און האָט דורכגע־לעכערט דעם שארבן. די מאסע באַדארף נישט קיין אויערן — זי האָרכט, און נישט קיין אויגן — זי זעט. און אויב עמיצער איז אומגעקומען, האָט מען עס איר, איר געטאָן. עס שווייגט די מאסע גרויזאם, וואָרום עס איז א סוד. א געשריי רייסט זיך ארויס — פערטייעט זי עס, בלוט — פארדעקט זי עס. און דורך די ווענט פון גאס צו גאס, פון איין שטוב צו דער אנדערער, זאָגט זי אָן:

— שווייג, שווייג, רעט נישט הויך!..

מרדכי מארקוס איז געלעגן אויף דעם חרוב׳ן סאָפּקעלע, אריבערגעדעקט מיט א קאָלדרע איבערן קאָפּ, און עס האָבן נאָר ארויסגעשטאַרטשעט פון אים די פּאָר לאנגע פיס. ער איז געלעגן פארמיחושט און געהאָרכט, מחמת אזוי האָט זי באַפוילן. און ער האָט געהערט און געזען, געזען, ווי אומע־טום גיסט זיך בלוט. פונוויטן האָבן זיך דערטראָגן געפּרעסטע טריט פון מחנות, עס האָט געשמעקט מיט פרעמדן, ווילדן לייב, און אויגן זיינען ארומגעפלויגן — — —

מישע האָט אריינגעיאָגט צו זיך אין שטוב אריין מיט א ביקס אויף די פּלייצעס. דאָרט אין שטאָט האָט עס שוין ווידער געקלאפּט און געטשירקעט פון די קוילנווארפער, אָבער מיט אזא סדר, אזוי רואיק און אזוי שטיל. (עס איז קיינמאָל נישט אזוי שטיל אין א שטאָט, ווי דעמאָלט, ווען עס קומט פאָר אין איר א שלאכט). ער איז דורכגעלאָפן די אומעטיק־טונקעלע צימערן און קיינעם נישט געפונען. דער דאָקטאָר מיט ליענאָטשקען האָבן זיך שוין, ווייזט אויס, באצייטנס אריבערגעקליבן. האָט ער אן עפּן געטאָן די אלמערס, ארויס־געוואָרפן די קליידער אויפן דיל, און אין איילעניש צונויפ־געפּאקט פאר זיך א קליין פּעקעלע. און ערשט איצט האָט

מישע באַמערקט, אַז ביי זיין פאפא אין שלאָפצימער הענגט איבערן פענסטער א קאנאריקל אין א שטייגעלע. צווישן די דרעטלעך דאָרט איז געלעגן א שטיקל צוקער און דאָס פייגעלע האָט געהאלטן פאררייסן דעם גופ׳ל אויף ארויף און האָט עס הונגעריק ארויסגעגסן. די שויבן האָבן אָבער שוין פון צייט צו צייט צוגעפלאטערט פון דער שיסעריי. ער איז ארויף, אראָפגענומען דאָס שטייגעלע און עס אוועקגעשטעלט אויפן דיל ביים פענסטער.

פון הויף האָט אים ווער א רוף געטאָן, מען האָט, ווייזט אויס, דאָרטן אים אָפגעווארט, אָבער ער האָט זיך נישט געאיילט. עס האָט אין אים דערוואכט אויך אזא טונקלקייט, ווי אין אָט די אייגענע טרויעריק-טונקעלע צימערן. די שווערע דעמבענע בעטן, וואָס איינע פון זיי איז שוין געשטאנען פארבעט פון יענער צייט, ווען זיין מאמע איז אים געשטאָרבן, און דער שטויביקער שאָטן פון די זיכער-געבויטע אלמערס און קאָמאָדן האָבן אים לעבעדיק און נאָגנדיק ארומגענומען. ער האָט זיי דערפילט, ווי א צווייטן קערפער, א דובלט-קערפער, וואָס דארף זיך איצט פון אים אָפטיילן. און עס האָט אים באנג געטאָן.

פאוואָליע איז ער צוגעגאנגען און פונאנדערגעעפנט די טיר צום עסצימער; די שטויביקע, אייגענע שטילע טונקלעניש, נאָר עפעס, עפעס האָט זיך דאָרט א רוק געטאָן אין ווינקל. ער האָט ארייגעשטעקט דעם קאָפ און פלוצלונג דערזען: אין דער טונקלעניש, ביים אויוון, רייטנדיק איבער א שטול, איז געזעסן דער ברודער זיינער, און עס האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט עס אזוי געווארט אויף אים. ער האָט געהאלטן, ליאָניק, פארלייגט די הענט אויפן שטול-ווענטל און מיט שטארע, אָפעּנע אויגן ארויסגעקוקט סתם אזוי. די אויגן זייערע האָבן זיך באגעגנט, אָפגעשטעלט זיך, אוןביידע האָבן אויסגעטראָגן לאנג און שווייגנדיק דעם איצטיקן משונהדיקן בליק. אָבער, ווייזט אויס, אַז מען האָט זיך צוזאמענגערעדט, מחמת ליאָניק האָט זיך פונאנדערגעלאכט מיט א בייזן, זלידנעם, געלען געלעכ-

טערל און מישע האָט רואיק און פאמעלעך געגומען אראָפּגע־מען דעם ביקס פון די פלייצעס. מישע האָט באטאפּט אזוי אויסגערעכנט דאָס קוילנשלעסל און אלץ געקוקט אהין, געקוקט אויף דעם אָפּגעקראָכענעם פנים פון דעם ברודער זיינעם. ער האָט אויסגעשפּרייט, ליאָניק, אויפן שטול־ווענטל די פלאכן פון די הענט, אָנגעשפּארט אויף זיי די גאָמבע, און געווארט.

— נו????

עס האָט א זעץ געטאָן א פייער.

מישע האָט אדורך דעם רויך דאָך דערזען, ווי עס האָט זיך איבערגעקערט דער שטול, א פּאָר פיס האָבן א פאל געטאָן אויף אהינטער, אריבער זיך, און עס האָט זיך ארויסגעהערט קלאָר, קלאָר, ווי בלוט האָט געגאָסן, ווי טראָפּנס שווערע האָבן געקלאפּט אָן דער פּאָדלאָגע. אָבער קיין געשריי האָט זיך נישט געהערט, זיכער נישט.

שטיל.

ער איז ארויס פאַרזיכטיק, צוגעמאכט ביידע האלבע טירן פון עסצימער, און זיך צוגעהאָרכט. עס איז שטיל. אויף גיך האָט ער א כאפּ געטאָן דאָס פּעקעלע, ארומגעקוקט זיך נאָכ־אמאָל, און איז ארויסגעלאָפן אדורך דער הינטער־טיר.

סאָניעטשקע האָט געווארט אויף אים אין הויף. זי איז געשטאנען ביים וואנט, אָנגעטאָן אין א לעדערנער קורטקע און מיט א רוקנזאק אויף אירע שמאָלע אקסלען; ער איז צוגעלאָפן, נישט קוקנדיק אויף איר, און איבערגעגעבן דאָס פּעקעלע זיינס. זי האָט אפּערגעהויבן צו אים די שמאָלע, בלייכע גאָמבעטש־קע, געוואָלט אים פרעגן, וואָס האָט עס פּאסירט דאָרטן אינעווייניק, אָבער ער האָט נישט דערלאָזט, האָט זיך געאיילט. ער האָט איר אויף גיך א קוש געטאָן, אָנגעוויזן מיטן האנט אויפן עק הויף, און שוין זי געגומען פארן האנט פירן אהין. דאָרט האט ער זי ארויסבאגלייט, אדורך דעם אויפגעבראָכענעם פּארקן, אין די פעלדער אריין, א קוש געטאָן נאָכאמאָל, און געהייסן וואָס גיכער ארויסקריגן זיך פון דער שטאָט ארויס. אליין האָט

ער זיך אומגעקערט צוריק צום טויער, האָט אים פּאַרזיכטיק און אינגאנצן אויפגעעפנט, און איז ווי ארייננעשפּרונגען אין דער גאס ארײַן.

דער שונא איז געלעגן צווישן די גראָבע ווענט פון די טויערן. איינציקע קעפּ, ווי ווײַלישע ניס, פלעגן סאמע ביי דער ערד, פון צייט צו צייט, אקריך טאָן פון די רינוועס ארויס און צוריק תיכף ארייננעשלעפּט ווערן. ער איז געגאנגען, טראָט ביי טראָט, פאר די ווענט, צוגעהאָרכט זיך מיט דעם גאנצן קערפּער צו דעם ארום, און ער האָט זיך איבערגעשאָסן. איבערגעשאָסן... און מיט אמאָל האָט אים עפּעס אגרויסע פרייד אדורכגענומען, ער האָט קיינמאָל אָט אזוינס נישט געשפּירט:

— איך טו מיין זאך!

ס׳האָט פון אים ארויסגעשטראַלט אזא שטארקע ליכט, וואָס ער האט זי, דאכט זיך, געקאָנט אָנטאפּן מיט די הענט. עס איז אים אויסגעקומען, אז ער איז וויכטיקער פאר דער שטאָט; אין זיינע הענט ליגט דער מזל פון אָט די אלע וויסטע מענטשן און גאסן. און ער האָט גאָר ביז איצט נישט געפּילט די דאָזיקע כּוחות זיינע! דאָס הארץ האָט אין אים געשלאָגן ברייט און טיף און ער האָט עס געטראָגן אין דער ברוסט, ווי אפּעטארדע. עס האָבן זיך געצונדן פייערלעך אין די טויערן, און ער האָט געשפּאנט אויף זיי, און פארביי זיי, מיט דעם ביקס, וואָס האָט, ווי פון זיך אליין, זיך אויסגעלאָדן אין די הענט. קיינמאָל האָט ער אזוי נישט געשפּירט יעדן איינציקן מוסקל פונם קערפּער, און ער האָט אים איצט אזוי ליב באַקומען, דעם געשפּאנטן קערפּער זיינעם, וואָס ער האָט אים געטראָגן אויף זיך, ווי אויסגעגאָסן פון בראָנז. נאָר איצטער האָט ער פארשטאנען פלוצלונג, וואָס עס הייסט מענטש.

דער מוט פון אים האָט ארויסגעפּראַלט, אָבער מיט אזא אימפּעט, אז ער האָט געפּילט, ווי דער קאָפּ פליט אים אראָפּ פון די אקסלען, און ער האָט אים געזען, אָט דעם קאָפּ זיינעם, פאָרויס, און ער האָט געשמייכלט צו אים:

— איך טו מיין זאך!

אויף די טעלעגראפנדראָטן איז געהאָנגען דאָס אָפּגעפּקראָכענע, פּערעלטערטע פעלכל פון דער געפּגרטער קאץ; די אויגן — אויף דארע אָדערלעך האָבן זיך געבאָמבלט ארום דעם צעפוילטן קאָפּ, און אינעווייניק, אין דעם אָפענעם בויך, איז שוין געווען שווארץ און פוסט.

אי, חבר! אי, חבר! פארוואָס האָט מען נישט באצייטנס פאראָרדנט אראָפּצונעמען די קאץ פון די טלעגראפנדראָטן??

און איצט איז שוין צו שפּעט. קיינער איז שוין איצט נישטאָ אויף די גאסן. ערגעץ נאָך ביי א וואנט שטייט א ביקס. און עס ליגט א שטיוול אויפן מיטן גאס — — —

אין אהויקערדיק, שמאָל געסעלע, ביי א קוילנוואָרפער, איז ער געלעגן, מישע, אויסגעצויגן אין דער בלאָטע, גריילעך קלאָר געצילט און פּאָרזיכטיק ארויסגעצויגן די קוילנטאשמעס אויף אהינטער זיך. דאָרט, ביים עק געסל, האָט זיך דער שונא געוואָרפן אין די טויערן און ער איז דאָ געלעגן ארומגענומען מיט שטיינער, העלצער, אָפּגעבראָכענע פּלויטן, א זייט פון א טויער, א מולטער און כסדר האָט ער געראָכערט פּאפּיראָסן, וואָס זיינען געלעגן דאָ נעבן אים, צעשאָטן אויף דער ערד. דעם זייגער האָט ער דאָ אויך געהאט פאר די אויגן אויף דער ערד. פיו!

עס איז געווען א מוטנער פארנאכט, די וואָלקנס האָבן זיך געקייקלט אונטן אדורכן געסעלע, גרויע און טרוקענע, מער נישט, כדי צו פארמיאוסן די וועלט. און אלץ איז שוין געווען איבעריק. מישע האָט ארייננגעשאָסן אין דער שטאָט אריין, ווייזט אויס, שוין וועמען אויף צו להכעיס, מחמת עס איז שוין באמת גאָר קיין תכלית נישט געווען ליגן ערגעץ אין א זייטיקן, נישט וויכטיקן געסעלע און שיסן מיט א פולן פייער אין קיינעם נישט. ער האָט זיך ארומגעקוקט, עס איז אים גוט באקאנט געווען דער אָרט, אָבער ער האָט זיך נישט געקאָנט דערמאָנען איצטער וואָס האָט ער געהאט פאר

א שייכות מיט אָ דעם געסעלע. די קליינע בוידים־שטיבלעך האָבן זיך אראָפּגעבויגן איבער אים קרומע, דארע, מיט שווארצע פענסטערלעך, ווי פארחלשטע קעפּ. און ער האָט זיך דערמאָנט, ער האָט ארויפגעהויבן דעם קאָפּ, אויסגעזוכט דאָס פענסטערל און ארויפגעשריען:

— מארקוס! הא, מארקוס?! —

אויבן אין בוידימל, פון א הינטער די ביישטידלעך, האָט זיך באוויזן דער קיילעכדיקער קאָפּ מארקוסעס מיט א שרעקלעך לאנגן, ווייסן נאָז, וואָס איז אים מיאוס באַכגע־האָנגען; ער האָט אראָפּגעקוקט מאָדנע ערנסט און בלייך. מישע האָט צו אים א שמייכל געטאָן און מארקוס האָט אים אויף דעם פאָרזיכטיק אָפּגעענטפערט מיט א שאָקל פונם קאָפּ, וואָס האָט, אגב, אויך באטייט באדויערונג. זיי האָבן נישט גערעט. און עס איז דאָך שוין געווען קלאָר אלץ. מארקוס האָט זיך נאָר באאומרואיקט, וואָס ער ליגט דאָ, מישע, איינער אליין, צווישן דעם שונא. און ער האָט אים טאקע געוואָלט וואָרענען, נאָר ס'איז שוין, דאכט זיך, אויך געווען צו שפעט.

פונם געסל, וואָס איז געלאָפן אין דער ברייט, האָבן זיך פלוצלונג דערטראָגן געשרייען, מען האָט דאָרטן געבראָכן פענסטער. מארקוס האָט ארויסגעשטעקט דעם קאָפּ און. א פאר־לאָרענער שוין, געגומען שרייען מיט ווילדע קולות און מאכנ־דיק מיט די הענט:

— אי, אי. מען רינגלט דיך ארום, מישע! מען רינגלט דיך ארום!

מישע האָט זיך אויפגעשטעלט. ער האָט א כאפּ געטאָן דעם זייגער פון ד׳רערד און איז אראָפּגעלאָפן גלייך, גלייך, אויף אראָפּ געסל צו. אויף דעם קליינעם טראָטוארל דאָרטן, וואָס האָט זיך געדרייט אינם קרומען געסעלע, ווי א דינער ווערימל, איז ער פארשוואונדן געוואָרן צווישן די שטיבער, און מארקוס האָט נישט באמערקט, עס זאָל זיך ווער באווייזן אים נאָכצוויאָגן.

ער האָט אָפּגעאָטעמט. די הענט האָבן ביי אים געציטערט. קוים וואָס ער האָט צוגעמאַכט דאָס פענסטערל, האָט זיך צוגעשלעפּט צום סאָפּקעלע זיינעם און איז אנידערגעפאַלן אויף אים שוין גאָר אָן כּחות אינגאַנצן. ער האָט זיך, אָט אַזוי ליגנדיק, געגומען צוהערן צום גאַנג פון זיין בלוט, וואָס האָט נישט געהאַט איצטער קיין געדולד צו פּערקירעווען אין די אָדערן, און איז געבליבן שטעקן אַזוי אומעטום, אין יעדן ווינקעלע פונם קערפּער. און דער קאָפּ זיינער איז סתם געלעגן דערביי א זייטיקער און א שווערער, ווי א האָלץ, עפּעס ווי אויסגעדינט, וואָס ער קאָן שוין קיין שום נוצן נישט ברענגען.

עס האָט אויסגעשאָסן. מען האָט אויסגעשאָסן אונטן, סאַמע ביי דער שטוב. ער האָט זיך א קער געטאָן, געבליבן זיצן אָנגעשפּאַרט אויף א זייט, און דעם קאָפּ אריינגעדריקט מיט גאָר די קרעפטן אינם וואַנט אריין:

ד אָ ס ק ו מ ט מ ע ן צ ו א י ם !

אָבער עס איז שטיל, אַזוי נאַקעט און אָפן איז די שטילקייט, אַז מען קאָן אַרויסהערן, וואָס עס טוט זיך אהינטער אַלע זאַכן. עס איז אים אוממעגלעך צו גלויבן, אַז ער וועט איצט שטאַרבן, אין דער צייט, ווען אַלע, אַלע זיינען פאַרבליבן לעבן און אפילו מישע, וואָס האָט פאַרדינט דעם טויט — האָט ער געטראַכט — איז אויך אַנטלאָפן.

אָט.

דאַכט זיך, אַז מען גייט צו אים אויף די טרעפּ. ער האָט זיך אויף גיך אריבערגעדעקט איבערן קאָפּ און פאַרהאַלטן דעם אָטעם. נאָר אפשר האָט זיך עס אים אויסגעדאַכט. מען גייט. מען גייט. מען ג י י ט ! ! !

די טיר האָט זיך פונאַנדערגעעפנט, עס האָט זיך אריינגעריסן א ווינט, און עפּעס א טויבער געשריי. און אָט האָט מען אים אראָפּגעכאַפּט פון דעם סאָפּקעלע. ברייטע, פלאַטשיקע פּנימער ארויפגעזעצטע אויף פּלייצעס אָן העלזער, רוקן זיך

ארום אין שטיבל, ווי ארויסגעלאָזענע פון ערגעץ א שטייג. מען שרייט. ער ענטפערט נישט, און דערפילט זיך עפּעס מיט אמאָל בכלל זייער רואיק. עס ליגט שוין אריבערגעקערט דאָס טישל, צעוואָרפן די קליידער, און די ביכער וואלגערן זיך אויף דער ערד, און ער גייט ארום צווישן זיי מיט א שמייכעלע אויפן פנים, וואָרום ס׳איז קלאָר, אז א טעות איז דאָ פאָרגעקומען. מען רעדט צו אים און ער ווייסט נישט, ער ווייסט דאָך גאָרנישט:

— ניין — זאָגט ער — איך ווייס נישט...

און דאָ האָט מען אים געגעבן א זעץ מיט עפּעס סאמע אונטערן לעפעלע, ער האָט זיך אומגעקוקט און געשמייכלט אליין. מאָדנע, עס האָט אים נישט ווי געטאָן. נאָר איצט וועט ער שוין סיי-ווי-סיי געהאָרכן, וואָס מען וועט אים באַפעלן. ער טוט זיך אויס, בלייבט א באָרוועסער און אין איין העמד, ער פערדעקט מיט די הענט די קני און האלט זיי צונויפגעדריקט, ווייל עס איז אים קאלט.

מען הייסט אים אזוי אראָפּגיין אונטן אין הויף אראָפּ. עס איז אביסל צו קאלט — שמייכלט ער — נאָר ער גייט. און דאָ האָט מען אים שוין ווידער געשלאָגן, עטלעכע קלעפּ בלויז, און שוין נישט אונטערן לעפעלע, נאָר ערגעץ גלייך אין קאָפּ אריין. עס איז אים ארויסגעשוואומען פאר די אויגן אברהמל בעל-תענית, וואָס איז געשטאנען דאָ אונטן, אין הויף, ביי א וואנט, ארויפגעוואָרפן די קאפּאָטע אויפן הוילן לייב. און ער האָט געקוקט אויף אים מיט טרערן אין די פערבלאָטיקטע אויגן, און ער האָט אים, דאכט זיך, געטרייסט, אז אזוי מוז זיין, מחמת עס איז סיי ווי קיין באלויזונג נישטאָ. און ער האָט דערזען אויף די איבעריקע קורצע צדיקימלעך, ערגעץ ביים ברעג הימל, וואָס זיינען זיך געגאנגען אליין, מיט די אייגענע הענט זיך א מעשה אָנטאָן. עפּעס א קאלטע וואנט פון ציגל געפינט זיך דאָ הינטער אים. ער טאפּט זי אָן אזוי פון הינטן, קערט זיך אום, און פארשטייט מיט אמאָל, אז דאָס האָט מען אים אוועקגעשטעלט אָט אָ דאָ

צום דערשאָסן ווערן, און ער טוט אַ זאָג פלוצלונג זייער קלאָר און מיט כעס:

— מיינע הערן, אָט דאָס וויל איך נישט — — —

עס האָט אָבער אויסגעשאָסן און עפּעס האָט אים אַ גראבל געטאָן אונטערן פּאכווע, ער האָט זיך אַראָפּגעזעצט פּאמעלעך אויף דער ערד, און האָט אָפּגעאָטעמט לייכט, וואָס ער איז אַזוי גרינג מיט דעם אָפּגעקומען.

19

די קורצע צדיקימלעך זיינען ווידעה דאָ

די אָפּגענארטע, קורצע צדיקימלעך זיינען נאָך טאקע ארומגעגאנגען איבער דער וועלט. בלויז ר׳ בערעלע פון לונינעץ האָט זיך ערגעץ פארקליבן אין א העק פון א וואלד, און האָט זיך אויפגעהאָנגען אויף א שטארקן בוים, איז ער שוין לאנג צעפוילט געוואָרען אויף אים, און ער איז אויסגעקומען, ווי א סטראשידלע, וואָס מען האָט אויפגעהאָנגען צו פארטרייבן די פייגלען פון געגנט. ר׳ גימפּעלע זשאמוטער איז אוועק פינף הונדערט וויאָרסט צו זיך אין שטעטל אריין, אויפזוכן זיין ווייב, וואָס ער האָט געוואָלט זינדיקן מיט איר בימי נדה, אָבער ער איז געקומען קוים מיט די כוחות, און געפונען, אז זי איז שוין געשטאָרבן פון לאנג און עס איז שוין פון איר גאָרנישט נישט פארבליבן.

עס האָט אויסגעזען פאר די צדיקימלעך דער הימל, ווי א פארראָסטער אייזן, וואָס לייגט זיך ארויף אויף די פלייצעס און מען מוז אים טראָגן אָן שכר און אָן אָטעם צום לעבן. און דעריבער, וואו איינער איז נאָר געזעסן — האָט ער זיך שוין נישט געוואָלט אויפשטעלן, ווארום עס האָט אים נישט געלוינט. און ר׳ שמעיה רייסענער, וואָס איז געשטאנען מיט א פערקאשערטער באָרד און מיט אן אויסגעשטרעקטער האנט, איז שוין אזוי פערבליבן שטיין אויף אייביק פערגליווערט, עד סוף כל הדורות.

20

מרדכי מאַרקוס זאָגט ווידוי

די רעוואָלוציאָנערע שטאָט, וואָס האָט זיך דאָ אַריינגעזעצט צווישן די בערג, איז שוין געלעגן איבער אַ נייס רואיק. צלמים און הויכע טורעמס האָבן זיך געטונקט אין שיינענ־דיקער ראָזקייט, ארויסגערוקט, ווי העלזער פון געגנט, און די ברייטע דעכער, אויף דעם גאַנצן שטח ארום זיי, זיינען גע־לעגן אריבערגעדעקט מיט דינע נעפלען, ווי מיט חלומות. שטיל איז געווען אין די גאסן. ווי נאָך אַ שטורם האָבן אויסגעזען די אויסגעדרייטע אלטע בריקלעך, די געזימסן און די מויערן, וואָס די ברייטע ציגל זייערע האָבן זיך גענומען ברעקלען פון די שאָסן אין די ווענט. דער טייך, די בערג און די וועלדער ארום האָבן בלוי אראָפגעקוקט אויף דער צוריקגעקומענער רו אין שטאָט. עס איז געווען פארטאָג, ריין און יום־טובדיק.

אין שפיטאָל זיינען געווען פארנומען אַלע בעטלעך. אין אַ באַזונדער, גרוימן, ווייסן צימער איז געלעגן ער, מרדכי מאַרקוס, אַן ארומגעצוואָגענער, אַ בלייכער, אין שטאַרק־קלאָרע וועש, וואָס ער האָט אַזוינס זינט זיין לעבן נאָך נישט גע־טראָגן. ער איז געלעגן אינם בעט, אונטערגעשפּאַרט מיט ווייסע קישנס, אַ פערבלענדעטער פון ריינקייט, און באַטראַכט דעם קערפּער זיינעם, וואָס האָט אים אויסגעזען גראָד איצט פאַר איבעריק, און ער האָט געשמייכלט פון גליק. אַדורך די ברייטע גלאַנציקע פענסטער האָט אַריינגעלויכטן די זון. ער האָט גע־

טראַכט לאַנגזאם, און זיינע געדאנקען זיינען היינט געווען קלאָרע, דורכזיכטיקע און שטילע, שטילע, ווי שעפסן.

עס איז אריין דער שפּיטאָל-דאָקטאָר. מרדכי מארקוס האָט צו אים געשמייכלט און ער האָט נישט פארשטאנען, פארוואָס דער פריש-ארומגעוואשענער דאָקטאָר באקוקט אים עפּעס אזוי ערנסט, פארוואָס ער באטאפּט אים דעם דופּק און שאָקלט צו מיטן קאָפּ, ווי ער וואָלט אים באדויערט. אויף דעם שווארצן ברעטל איבער דעם געלעגער זיינעם איז גע-שטאנען אָנגעשריבן מיט ווייסן קרייד:

„מאָרדיך יודעליעוויטש מארקוס״.

און ער האָט געטראכט, אז מען האָט טאקע ריכטיק גע-טראָפן, ווי אָנצושרייבן. דער דאָקטאָר האָט זיך צו אים ארי-בערגעבויגן און האָט אים שטיל געפרעגט, אזוי ווי אָן א זייט, אפשר האָט ער, מרדכי מארקוס, עפּעס איבערצוגעבן זיינע נאָענטע פריינט.

— ניין, וואָס האָט ער זיי וואָס איבערצוגעבן?

— מען קאָן נישט וויסן, ווייל דער פאציענט איז אָפּ-געגאנגען צו פיל מיט בלוט — —

— נו?

— ווער ווייס, וואָס עס קאָן טרעפן, הגם ער האלט זיך אין איין פארבעסערן — —

— אזוי?... איר רעדט וועגן דעם?

— יאָ.

און מארקוס האָט ערשט איצט פארשטאנען. זיינע אויגן האָבן זיך פלוצלונג אָנגעצונדן מיט עפּעס אזא הייליקן, נעפּל-דיקן טרויער. ער האָט זיך אראָפּגעלאָזן פאמעלעך אויף דעם קישן, דער קאָפּ איז אים אָפּגעפאלן אָן א זייט, און ער האָט שטארק אָנגעהויבן צו אָטעמען. איצט ערשט האָט ער דער-שפּירט, ווי שוואך ער איז. עס האָט אים ארומגעכאפּט אזא גרויסע, נאָגנדיקע בענקשאפט צו דער וועלט און ס׳איז אים אויסגעקומען א שרעקלעכע אומגערעכטיקייט בכלל, וואָס מענטשן שטארבן. איצט האָט ער עס דערשפּירט אזוי נאקעט, אזוי אָפן.

ער האָט געוויינט. די זון האָט אָפּגעשטראַלט פון זיין ווייס בעט, געקליבן זיך דאָ אין צימער נאָר איבער זיין געלעגער, געשיינט און געבראָכן זיך איבער אים אין דינע, איידעלע שטראַלן, און עס איז אים געווען א שאָד עס איבערצולאָזן פאַר אנדערע. נאָר פּלוצלונג, גאָר אומגעריכט, האָט זיך אָט דער טרויער ווי אָפּגעשטעלט, ווי דאָס בלוט וואָלט פון אים ערגעץ־וואו אָפּגעפלאָסן, ער האָט פאַמעלעך געעפנט די אויגן. עס האָט אים א שיין געטאָן דאָס ליכט, ווי א ווייסער, ווארעמער פליגל, וואָס איז איבער אים אריבערגעגאנגען און איבערגעלאָזן עפּעס א זיסן אומעט פון פארגיין, אן עלנטקייט אויסגעמישט מיט פרייד, ווי ער וואָלט געהאָלפן געוואָרן פון א געפאַר. ער האָט אן אומעטיקן שמייכל געטאָן צום דאָקטאָר:

— אָ, עס איז גאָרנישט אזוי, ווי מען שטעלט זיך עס תחילת פאָר!

מארקוס האָט געבעטן איבערגעבן זיינע נאָענטע, אז ער וויל זיך מיט זיי דורכריידן פארן שיידן זיך. ער וויל זיך בכלל איצט דורכריידן, נאָכדעם ווי עס איז אים שוין אלץ קלאָר געוואָרן, אפשר וועט עס זיין פאר מאנכע זיינע פריינט אן אָנווייזונג, ווי צו לעבן אויף דער וועלט. און ער איז געבליבן אליין אין אָט דער הוילער ווייסקייט פון צימער, וואָס האָט יום־טובדיק און מיט אזא תכריכים־פרייד געלויכטן פאר זיינע אויגן.

אין דער געדיכטער טונקלעניש פונם צימער האָבן זיך ארומגערוקט שאָטנס. עס האָבן זיך ארויסגעזען די שווערע קעפּ פון מארקוסעס פריינד, וואָס זיינען זיך שוין צוזאמענגעקומען געזעגענען זיך. דער אלטער דאָקטער מיט ליענאָטשקען זיינען געזעסן הארט ביים בעט, ווי אויסגעטעסיעט פון איין שטיין, גרויע, אָפּגעבליאקעטע, נישט א ריר טועגדיק מיט א גליד. צופוסנס איז געזעסן פריילן גנעסיע, ווי א שטעקן. עס האָבן ארויסגעלויכטן פון דער טונקלעניש אירע ווייסע זאָקן אין די שיך די שווארצע אריינגעטאָן, זי האָט אויפגעפינטלט

מיט די אויגן, און, פון צייט צו צייט, געווישט זיך מיט א טיכעלע דעם פנים. ר׳ יודע איז דאָ אויך געווען, ער איז געשטאנען ביי א וואנט, א זייטיקער, די הענט אין די ארבל, און ער האָט עפעס געטאָן מיט זיינע שעפסענע אויגן, וואָס זיינען אים געשענקט געוואָרן צו באקוקן די וועלט. ער האָט געוואָרט און נישט געוואָרט, אָבער ער האָט נישט פערשטאנען צוליב וואָס, אייגנטלעך, דארף מען אים דאָ. און עס זיינען נאָך געווען אזוי יידן מיט בערד, מיט נעזער זייער בלויע, און מיט לאנגע הענט, וואָס זיינען געהאָנגען נעבן זיי ביז צו דער ערד. עס זיינען געקומען די יידן פון הקדש, וואָס מרדכי מרקוס האָט אמאָל געלעבט צווישן זיי. ביים טיר, פון ביידע זייטן, זיינען נאָך געשטאנען סטעסיע און גנעסיע, ווי גרויע פייגעלעך, שטומע, וואָס קענען נאָר אָפּקלעבן און צו־קלעבן די ליפּן — א סימן, אז זיי לעבן. עס איז געווען טונקעל ביי דעם איינציקן ליכטעל, וואָס האָט געברענט, און עס האָט געשמעקט מיט אלטע קערפּערס, וואָס מען טראָגט זיי שוין טויט אויף זיך, ביז עס קלעקן נאָך כוחות. אלע, שווייגעוודיקע, האָבן געהאלטן אראָפּגעלאָזן די בליקן און האָבן זיס געטרויערט, מסתמא איבער זיך, און אפשר איבער אים.

מארקוס האָט געעפנט די אויגן. זיי האָבן אלע זיך א קער געטאָן צו אים, ארייגקעקוקט מיט אָפענע מיילער אין זיין מויל אריין, אפשר וויל ער שוין עפעס זאָגן, נאָר ער האָט זיי רואיק באקוקט, אריבער געפירט די אויגן זיינע איבער אלעמען און ער האָט, דאכט זיך, א שמייכל געטאָן, א ליבן, שמייכל פון איינעם, וואָס איז א זייטיקער, א ווייטער, נאָר א ווייטער. ער האָט זיך געוואָלט אָנלענען אויף די קישנס, אזוי האָבן אלע באמערקט, דער דאָקטאָר האָט זיך אויפגעהויבן, צו געהאָלפן, אָבער גלייך זיך אראָפּגעזעצט צוריק אויפן שטול מיט אן אראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, נישט קוקנדיק אויף קיינעם. מרדכי מארקוס האָט אָנגעהויבן זייער שטיל, קוים וואָס מען האָט געהערט:

— זעט, פריינד מיינע, איך גיי שוין אהיים. לאנג בין איך געגאנגען אונטער א גוטען שטערן, וואָס האָט פון מיר אויסגעמיטען בייז, ווען מאנכע האָבן געליטן און געשטאָרבן. כ׳האָב ליב געהאט דעם טרויער, ווי איר האָט ליב די מוטער אייערע, נאָר איצט שרעק איך זיך, טאָמער וועט ער אויפהערן דאָרטן און כ׳וועל פערדארן ווי א בוים, וואָס וואקסט ארויס פון שטיינער נאָר אפשר איז דער שרעק אומזיסט, ווייל כ׳הער שוין א ווייטן געזאנג אויף די גאסן פון יענער זייט הימל, און וואו ס׳איז דאָ געזאנג איז דאָ טרויער און ס׳איז דאָ אויך גליק, מסתמא, דאָרטן פאר דעם געקומענעם.

איך ווייס, איר זיצט דאָ און איר טראכט: וויבאלד א מענטש האָט געלעבט, וואָס האָט ער געוואָלט? איך האָב געוואָלט נישט פערשווינדן און דעריבער האָב איך גאָרנישט נישט געטאָן. עס טוט נאָר א מ ע נ ט ש און איך ווייס, אז עס איז נישטאָ קיין מענטש אויף דער וועלט. מיר ווילן גאָרנישט, מיר טוען גאָרנישט, מיר פאָדערן גאָרנישט.

איר האָט געהערט, מען זאָגט: איוב האָט געלעסטערט גאָט. אָבער ווי אזוי האָט ער, גאָרנישט טוענדיק, געקאָנט לעסטערן גאָט? ער איז צוגעגאנגען ביז צו דער לעצטער קריסטאָלענער טיר און אָט די גרויזאמע, שטארקע, קאלטע בלענדעניש פון דער וועלט איז עס, וואָס אלע זאָגן — לעסטערונג. פריינד מיינע, איר זייט צוויען גליקלעך, ווען איר האָט אים געזען זיצנדיק באָרוועס אויף דער ערד מיט דעם אש אויפן קאָפּ. פארוואָס האָט איר זיך געפרייט מיט זיין בראָך? מסתמא, ווייל עס איז פאראן פרייד אין טרויער און גליק איז פאראן אין פיין.

זעט, איך גיי א היים און כ׳וויל מיט נעמען מיט זיך אָט דעם ספרל. אפשר וועל איך קיינעם דאָרטן נישט גע-פינען און כ׳וועל זיך מוזן זעצן דאָרטן נאָכאמאָל אויף דער ערד און אָנהייבן צוריק פון אָנהייב.

דאָ האָט פריילן גנעסיע זיך גענומען מיט אמאָל העטשקען אויפן בעט, זי האָט זיך אָנגעהויבן וויגן, ווי אויף שרויפן,

און מען האָט תחילת נישט געוואוסט, צי זי קלייבט זיך וויינען, אָדער לאַכן. עס האָט זיך דערהערט ביי איר פון האַלז אַ מין קראַקען, ווי פון אַ וואָראָנעלע, און זי האָט געגעבן אַ פאַל אויפן געלעגער צו מאַרקוסעס פיס, פערוואָרפנדיק אירע לאַנגע הענט, ווי פליגלען פון אַ ווינטמיל, — האָבן אַלע פערשטאַנען, אַז עס איז אַזאַ אַרט וויינען ביי איר, און מען האָט זיך צו־געקוקט, וואָס וועט ווערן דערפון. נאָר עס איז דערפון גאָר־נישט געוואָרן, זי האָט געשריען און געוויינט, געוויינט אָן טרערן, ווי עס קענען אַזוי אַמאָל וויבער וויינען.

מרדכי מאַרקוס האָט אָפגעדעכעט, געעפענט די מוטנע אויגן, וואו ס'האָבן זיך שוין אויסגעמישט די ווייסלען מיט די שווארצלען. ער האָט זיך געמיט אַ שמייכל טאָן, אָבער עס איז פון דעם גאָרנישט נישט אַרויסגעקומען:

— פריינד מיינע, עס איז פאַראַן אַ שטילע פרייד פון גאָרנישט ווערן. איר זייט געקומען צו אַ קאַלטער וואַנט, וואָס גליווערט ברייט און טונקל פאַר די אויגן, איר שטייט צוגע־שפאַרט צו איר, און עס איז אייך זיס דער טרויער פון גאָר־נישט דערגרייכן און גאָרנישט האָבן. בודאי האָט גאָרנישט גע־וואָלט, אָבער ער האָט נישט געגלויבט אין טרויער און דע־ריבער האָט פון אים באַהאַלטן אַרויסגעלויכטן די מרה־שחורה. אָבער איך גלויב און דעריבער זאָג איך: אַ לויב צו דיר, טרויער, וואָס דו האָסט מיך באַגלייט ביז דעם לעצטן טראָט אין קבר אריין, מיין נשמה האָסטו דערוואַרעמט מיט דיינע עניוותדיקע בליקן, ווען כ'האָב געוויינט פונם קוועלנדן עלנט אין מיר און פון דער בענקשאַפט צו גאָרנישט. אַ לויב פאַר דעם צופיל טונקעלן גליק אין מיין לעבן, וואָס כ'בין שטענדיק זאַט געווען מיט געזאַנג אין דער נשמה, און נישט געגאַנגען הונגעריק נאָך פרעמדער טרייסט.

וואָס האָב איך געוואָלט, פריינט מיינע? — נישט באַלוי־נונג. טו מיט מיר — האָב איך געזאָגט — ווי דו טוסט מיט די פעלדער דיינע און איך וועל מתפלל זיין. כ'וועל

מתפלל זיין און דו הער מיך נישט, מחמת איך וויל נישט, אז די תפילה זאָל צו דיר דערגיין.

זעט, כ׳בין געלעגן ביינאכט אין בוידימל, ווי אין קערפּער מיינעם, און כ׳האָב געהערט די וועלט פון מיר, און דעמאָלט האָב איך מתפלל געווען צו קיינעם נישט. פונם לבנהדיקן הימל האָבן געוויט איבערן בוידימל׳ ווי לאנגע זילבערנע האָר, און איך האָב אויך מתפלל געווען מיט א גע־זאנג צו קיינעם נישט. וואָרום איך האָב געגלויבט, פריינד מיינע, איך האָב געגלויבט אין די שטערן, אין די מילכוועגן און אינם ליכט, וואָס קוועלט ארויס פונם מענשטן. איך האָב געגלויבט אין אלע וועלטן, און דערהויפּט, אינם קאלטן טרויער, וואָס, אָטעמט פון אלץ און פון אלעמען.

מען האָט זיך איבערגעבויגן צום בעט און קוים קוים, וואָס מען האָט געהערט די לעצטע ווערטער זיינע:

— — אין דער ליכטיקייט האָב איך געזען נאָך א ליכט — א העלערע. עס איז די געשטאלט פונם אָרעמען ער איז שטיל געקומען, פּאָטש איך האָב נישט געוואָרט אויף אים. און בעת ער האָט מיר באוויזן די וואונדן האָב איך געלאכט, און עס האָט מיר ווי געטון וואָס די וואונדן זיינע הײלן זיך. זע, איך וויל נישט קיין באלויזונג און ס׳איז מיר טייער יעדע וואונד. קום. איך וועל דיר אויפרייסן דיינע וואונדן, קיינמאָל נישט צום פערהײלן, וואָרום איך וויל קיין באלויזונג נישט — — — אָ. עס איז שוין נאָר פינס־טער און פינסטער איך הער בלויז דאָס געזאנג פון וויסן אייזעלע אין דער פינסטער. וואוהין בלאָנדזשעט ער אליין אָן א רייטער? — — — עס הענגט די טאָרבע אויף אים און דער אלטער לאָגל, אָבער ע ר איז נישטאָ — — — ווי מיר — — ווי מיר — — —

און וואָס עס איז דערנאָך געווען, ווייס שוין קיינער נישט.

(סוף).